

LAPSI SEKSUAALI- JA PAHOINPITELYRIKOKSEN UHRINA

Kari Karanko

Pro-gradu tutkielma

Kevät 2020

Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

Ohjaaja professori Dan Frände

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Oikeustieteellinen tiedekunta
Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme, OTM
Tekijä – Författare – Author Kari Karanko
Työn nimi – Arbetets titel – Title Lapsi seksuaali- ja
pahoinpitelyrikoksen uhrina
Oppiaine/Opintosuunta – Läroämne/Studieinriktning – Subject/Study
track Rikosoikeus
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu
Aika – Datum – Month and year 05-2020
Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 75
Tiivistelmä – Referat – Abstract

Pro gradu tutkielmassani olen tarkastellut lapseen kohdistuvia seksuaali- ja pahoinpitelyrikkoksia hyvinkin käytännön läheisellä empiirisellä tutkimustasolla, joka mielestäni parhaiten selvittää lasten henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten tilanteen Suomessa.

Tutkielmani perustuu myös pitkälti yli kolmenkymmen vuoden kokemukseeni lapsiasioissa aluksi neuvonantajana ja vuodesta 1995 lukien olen toiminut myös avustajana tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa sekä valtakunnallisissa lastensuojelujärjestöissä sekä asiantuntijana eri ministeriöissä ja eduskunnassa. Käytännön osaaminen kaikessa lapsiin liittyvissä asioissa on aina ollut se mitä olen painottanut sekä arvostanut lapsiasioissa ja suhtaudun yleisesti hyvinkin kriittisesti pelkkään paperilla olevaan asiantuntijaosaamiseen ilman käytännön mukanaan tuomaa kokemusta lapsiasioissa ja tämän näkökannan tuon myös tässä pro gradussani useasti esille.

Pro graduni perustuu laajasti tutustumaani oikeuskirjallisuuteen ja -käytäntöön sekä kaikille 12 poliisipiireille, 11 syyttäjävirastoille ja 7 hallinto-oikeudelle sekä 136 lastensuojeluviranomaiselle lähettämäni ao. oikeuden alaa koskevaan kyselyyn sekä myös henkilökohtaiseen haastatteluun poliisin, syyttäjän, lastensuojeluviranomaisten, käräjä- ja hallinto-oikeustuomareiden sekä muiden lapsialan asiantuntijoiden kanssa sekä osallistumiseeni vuosikymmenten ajan lukemattomiin seminaareihin, koulutuksiin ym. vuosikymmenten ajan.

Avainsanat – Nyckelord – Keywords Lapsi, seksuaalirikos, pahoinpitely, edunvalvonta Ohjaaja tai ohjaajat – Handledare – Supervisor or supervisors Dan Frände Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopisto Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information

Sisällysluettelo

Kirjallisuutta

1.	Johdanto	1
2.	Historiaa	2
3.	Lapsiin kohdistuvat rikokset	5
3.1	Seksuaali- ja pahoinpitelyrikokset	5
3.2	Ilmoitusvelvollisuus	7
3.3	Ongelmakohtia poliisille tehdyissä ilmoituksissa	10
4.	Rikosprosessi	11
4.1	Ohjeita vanhemmille, kun syntyy epäily lapsen kohdistuvasta rikoksesta	11
4.2	Rikosprosessin päävaiheet	12
4.3	Lapsen kuuleminen esitutkinnassa	16
4.4	Lapsen kuulemiseen vaikuttavia epäluotettavuustekijöitä	18
4.5	Asiantuntijalausunto	19
4.6	Lapsen kuuleminen oikeudenkäynnissä	20
4.7	Tuomiot lapsiin kohdistuneissa pahoinpitely- ja seksuaalirikoksissa	20
4.8	Rikosrekisteri	21
4.9	Vahingonkorvaus	22
5.	Seksuaalirikos	24
5.1	Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	24
5.2	Seksuaalinen hyväksikäyttö	29
5.3	Raiskaus	30
5.4	Suojaikäraja	31
5.5	Muita seksuaalirikoksia	32
5.6	Perättömät inestisyttökset	33
6.	Pahoinpitelyrikos	38
6.1	Lapsen pahoinpitely	38
6.2	Lapsen pahoinpitelyn taustatekijöitä	40
6.3	Pahoinpitelyn asteet	42

6.4	Henkinen pahoinpitely	42
6.5	Väkivalta koulussa	43
6.6	Väkivalta seurustelusuhteessa	44
6.7	Kunniaväkivalta	44
6.8	Perheväkivalta	45
6.9	Nettiväkivalta	46
6.10	Ravistellun vauvan eli Shaken-baby oireyhtymä	46
6.11	Muu väkivalta	47
7.	Lasten tutkimukset ja tilastoa	47
7.1	Seksuaalirikostutkimukset	47
7.2	Somaattiset tutkimukset	48
7.3	Seksuaalirikostilastoa	49
7.4	Pahoinpitelyrikostutkimukset	53
7.5	Oikeuspsykiatriset tutkimukset	55
7.6	Pahoinpitelyrikostilastoa	56
8.	Edunvalvonta	59
8.1	Edunvalvojan määrääminen lapselle rikosprosessissa	59
8.2	Avustajan määrääminen lapselle rikosprosessissa	63
8.3	Tandem-malli	63
9.	Barnahus eli Lastentalo-malli	65
10.	De lege ferenda	66
	Liite 1, kyselytutkimus	68

Kirjallisuutta:

- Janne Aer: Lastensuojeluoikeus, 2012
- Petri Danielsson ja Juha Kääriäinen, katsauksia 23/2017, Suomalaiset väkivallan ja omaisuusrikosten kohteena, kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia, 2016
- Noora Ellonen, Janne Kivivuori ja Juha Kääriäinen: Lapset ja nuoret väkivallan uhreina, 2007
- Noora Ellonen, Juha Kääriäinen, Venla Salmi ja Heikki Sariola: Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset, 2008
- Noora Ellonen: Rikostutkinta lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa, 2013
- Noora Ellonen, Satu Rantaeskola, Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta, 2016
- EU Kids Online -kyselytutkimus 2011
- Monica Fagerlund, Marja Peltola, Juha Kääriäinen, Noora Ellonen ja Heikki Sariola: Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset, 2013
- Frände-Matikkala-Tolvanen-Viljanen-Wahlberg, Keskeiset rikokset, 2018
- Haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste42007/alalyolasta-kampanjamuuttiasenteita.html
- Suvianna Hakalehto: Lapsioikeuden perusteet, 2018
- Suvianna Hakalehto-Wainio&Liisa Nieminen (toim): Lapsioikeus murroksessa, 2013
- Suvianna Hakalehto&Virve Toivonen: Lapsen oikeudet lastensuojelussa, 2016
- Marjukka Heikkilä, Satu Rantaeskola ja Tuija Suikkanen-Malin: Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa, 2018
- Päivi Hirvelä: Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa, 2006
- Päivi Hirvelä, Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen, 2007
- Sanna-Mari Humppi: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö rikosilmoituksissa, 2009
- Sanna-Mari Humppi: Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta, 2008
- Sanna-Mari Humppi ja Noora Ellonen: Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö, 2010
- Interviewing Children in Custody Cases: Implications of Research and Policy for Practice. Behavioral Sciences and the Law, 28, 2010, Itä-Suomen yliopiston käyttämä
- Itä-Suomen aluehallintoviraston 03.09.2018 antama ratkaisu ISAVI/1044/2017
- Antti Jokela, Rikosprosessioikeus, Liettua, 2018
- Matti Kuuliala, Edunvalvontaan esitetyn kuuleminen alioikeudessa, 2011
- Merja Laitinen: Häväistyt ruumiit, rikotut mielet, 2004
- Tapio Lappi-Seppälä ym. : Rikosoikeus, 2009
- Lapseen kohdistuvat seksuaalirikokset, THL (Lastensuojelun käsikirja)
- Lapsen kohtaaminen poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa, sisäasiainministeriön ohje SM-2006-02026/Ri-2, voimassa 3.7.2006 - 2.7.2011
- Kaaypahoito.fi/hoi34040, Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen: Käypä hoito –suositus, Kansallinen lasten ja nuorten turvallisuuden edistämisen ohjelma (THL)
- Lapsi rikoksen uhrina - Tietoa väkivalta- tai seksuaalirikoksen uhriksi joutuneen lapsen vanhemmalle -opas ja -esite (2013) Oikeusministeriö, sisäasiainministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö

Lasten kaltoinkohtelun tunnistamisen tehokkaat menetelmät sosiaali- ja terveydenhuollossa Hotus, 2015.

Lastensuojelun käsikirja, THL

Luo luottamusta suojele lasta : Opas yhteistyöstä lapsia ja perheitä työssään kohtaaville Opas 2016: 43. THL

Jussi Matikkala, Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä, 2010 Neurolatoiminta, koulu- ja opiskeluterveydenhuolto sekä ehkäisevä suun terveydenhuolto.

Asetuksen (380/2009) perustelut ja soveltamisohjeet. Julkaisuja 2009:20. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö (STM)

October, M. (toim.) Lasten, nuorten ja aikuisten kokemuksia väkivallasta: Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen kysely- ja väestötutkimusten tuloksia, 2018

Timo Ojala: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset, 2012

Opas seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa (Opetushallitus 2018) Teesit (Opetushallitus)

Poliisihallituksen 15.08.2017 antama päätös ID-17132428

Poliisihallitus ohje 17.12.2018, Rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu ID-18286945, POL-2018-41886

Poliisihallitus ohje 23.12.2019, Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa, POL-201934669, ID-19323720

Satu Rantaeskola, esitutkintalaki-kommentaari, Tampere, 2014

Rikosuhripäivystys: Vanhemmat nuoren rikoksen uhrin tukena

Seksuaali- ja pahoinpitelyrikosepäilyjen ilmoitusvelvollisuus, THL (Lastensuojelun käsikirja)

Pekka Santtila ja Ghitta Weizmann-Henelius (toim): Oikeuspsykologia, 2008

Heikki Sariola: Lasten väkivalta- ja seksuaalikokemukset, 1990

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Sosiaalityön pro gradu-tutkielma, 2016

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:27, Väkivallaton lapsuus, toimeenpanosuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020-2025

Laura Suikkari: Tahallisuus luottamusaseman väärinkäytössä, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201802071025>, 2017

Anu Suomela: Psykologinen todistelu seksirikoksissa, 2014

Jussi Tapani ja Matti Tolvanen, Rikosoikeuden yleinen osa, vastuuoppi, Helsinki, 2008

Sirpa Taskinen: Lastensuojelulain soveltaminen, 2010

Sirpa Taskinen (toim): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, Saarijärvi, 2003

THL, Lastensuojelun käsikirja

Tietoa väkivalta- tai seksuaalirikoksen uhriksi joutuneen lapsen vanhemmalle-opas, 2017

Tilastokeskus, Rikos- ja pakkokeinotilasto 31.05.2018

Tilastokeskus.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/lapsiin-kohdistuneiden-seksuaalirikostenilmoitukset-kasvussa-uhrikokemukset-eivat/

Johanna Tornberg ja Matti Kuuliala: Suomen edunvalvontaoikeus, 2015

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Sosiaalityön pro gradu-tutkielma, 2016

Väkivalta ja laiminlyönti kasvatuksessa – tunnista, puutu ja auta, 2016, Ensi- ja turvakotien liitto

HE 224/1982
HE 3/2002
HE 167/2003
HE 268/1993
HE 222/2010
HE 282/2010
HE 216/2013
HE 212/2018

KKO 1926 II 123
KKO 1993:151
KKO 1994:101
KKO 2001:7
KKO 2004:71
KKO 2005:5
KKO 2005:53
KKO 2005:54
KKO 2005:55
KKO 2006:72
KKO 2006:107
KKO 2008:68
KKO 2008:94
KKO 2010:52
KKO 2012:109
KKO 2015:31
KKO 2015:50
KKO 2016:24
KKO 2016:25
KKO 2018:70

1. Johdanto

Tämän pro graduni tutkimuskysymyksenä on: Mitä erilaisia ongelmakohtia lapsiin kohdistuvissa seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksissa tulee ilmi lastensuojelussa, poliisilla, syyttäjillä ja tuomioistuimissa. Olen pyrkinyt saamaan vastauksia kysymyksiini laajalla kysely- ja haastattelututkimuksellani, jonka tuloksia läpikäyn tutkielmani eri osioissa.

Olen pyrkinyt lähestymään em. kysymystä tulkitsemalla oikeuslähteitä sekä laajalti oikeuskirjallisuutta ja oikeuskäytäntöä, osallistumalla alan seminaareihin ja koulutuksiin, jonka lisäksi olen tehnyt kyselytutkimuksia lastensuojeluun, poliisille, syyttäjille sekä tuomioistuimille sekä haastatteleamalla em. viranomaisia ja asiantuntijoita henkilökohtaisesti.

Lähtökohtaisena metodina tutkielmassani on oikeusdogmaattinen metodi ja pro gradussani pyrin selvittämään empiirisesti, käytännönläheisesti sekä kriittisesti tutkien lapsen kohdistuvia seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksia ja niihin liittyviä viranomais- ja muita toimijoita, tutkimuksia sekä annettuja tuomioita.

Tutkielmani perustuu myös pitkälti yli kolmenkymmen vuoden kokemukseen lapsiasioissa aluksi neuvonantajana ja vuodesta 1995 lukien olen toiminut myös avustajana tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa sekä valtakunnallisissa lastensuojelujärjestöissä sekä asiantuntijana eri ministeriöissä ja eduskunnassa.

Käytännön osaaminen kaikessa lapsiin liittyvissä asioissa on aina ollut se mitä olen painottanut sekä arvostanut lapsiasioissa ja suhtaudun yleisesti hyvinkin kriittisesti pelkkään paperilla olevaan asiantuntijaosaamiseen ilman käytännön mukanaan tuomaa kokemusta lapsiasioissa ja tämän näkökannan tuon myös tässä pro gradussani useasti esille.

Syynä aiheeni valintaan on puhtaasti kiinnostukseni lapsioikeudesta. Pyrin tuomaan esille mahdollisimman paljon omia kokemuksiani ja käsittelen asianomaisten pyynnöstä anonyymisti tietooni tulleita tapauksia tuomioistuinten toiminnasta sekä lasten joutumisesta perättömien seksuaali- ja pahoinpitelyrikosilmoitusten ja –tuomioiden kohteeksi.

Pro graduni perustuu laajasti tutustumaani oikeuskirjallisuuteen ja -käytäntöön sekä kaikille 12 poliisipiireille, 11 syyttäjävirastoille ja 7 hallinto-oikeudelle sekä 136 lastensuojeluviranomaiselle lähettämäni ao. oikeuden alaa koskevaan kyselyyn sekä myös henkilökohtaiseen haastatteluun poliisin, syyttäjän, lastensuojeluviranomaisten, käräjä- ja hallinto-oikeustuomareiden sekä muiden lapsialan asiantuntijoiden kanssa sekä osallistumiseeni vuosikymmenten ajan lukemattomiin seminaareihin, koulutuksiin ym. vuosikymmenten ajan.

Suurin osa poliisipiireistä jätti kokonaan vastaamatta kyselytutkimukseeni tai ilmoitti minulle, että Poliisihallituksen antamien ohjeiden mukaisesti minun täytyy hankkia tutkimuslupa. Olin yhteydessä Poliisihallitukseen ja kritisoin vahvasti heidän avoimuutta sekä palveluhenkisyttä ja poliisilain muitakin arvoja loukkaavaa ohjetta ja ehdotinkin ohjeen ajanmukaistamista.

Liitteen 1 mukaisesti on havaittavissa, että kysymykseni olivat sellaisia, ettei niihin lain mukaan olisi tarvittua tutkimuslupaa, lähinnä koska en koonnut mitään rekisteriä, enkä käsitellyt mitään henkilökohtaisia tietoa ja lisäksi kaikki kyselyt, haastattelut ym. on tehty nimettöminä.

Pääkaupunkiseudun poliisi sekä Itä-Suomen poliisilaitos osoitti esimerkillistä asennoitumista sekä poliisilain edellyttämää avoimuutta sekä palveluhenkisyttä ja sainkin haastatella useampaa lasten seksuaali- ja pahoinpitelyjä tutkivaa poliisimiestä sekä yhtä tutkinnanjohtajaa henkilökohtaisesti.

Syyttäjälaitokset Lounais-Suomen syyttäjävirstoa lukuun ottamatta vastasivat kaikki kyselyyni ja haastattelin heistä muutamaa myös henkilökohtaisesti. Lounais-Suomen syyttäjävirston syyttäjä kertoi hänen kanssaan henkilökohtaisesti keskustellessani, että heillä on suunnaton työtaakka, koska he ovat saaneet hoidettavakseen myös Satakunnan syyttäjälaitoksen juttuja.

Lastensuojeluviranomaisille lähettämäni kyselytutkimus sai erityisen heikon vastausprosentin, sillä alle 10% kyselyn saajista vastasi minulle ja lisäksi useampi vetosi tutkimusluvan puuttumiseen. Olinkin tämän johdosta yhteydessä Etelä-Suomen aluehallintovirstoon, jossa kanteluita käsittelevä lastensuojelun ylitarkastaja totesi tutkimusluvan pyytämisen ylipäänsä sekä kyselyyn vastaamatta jättämisen olevan selkeästi hyvän hallinnon vastaista menettelyä ja hän lisäksi oudoksui sekä paheksui tällaista toimintaa.

Pääkaupunkiseudun lastensuojeluviranomaiset eivät piitanneet aluehallintovirston kannanotosta, mutta onneksi sieltäkin löytyi muutama, jotka kyselyyni kuitenkin vastasivat. Erityisen valitettavana pidän sitä, että parista Etelä-Suomen keskisuuresta kunnasta eivät lastensuojeluviranomaiset vaivautuneet vastaamaan kyselyyni mitään.

Olen liittänyt kyselytutkimuksessani esittämät kysymykset liitteeksi pro graduuni. Liite 1.

2. Historiaa

Suomen rikosoikeus on vuosisatojen kuluessa muuttunut useaan otteeseen lähinnä yhteiskunnan sekä ihmisten käsitysten muuttuessa siitä mitä on rikollinen toiminta.

Pahoinpitelyn osalta on todettavaa, ettei lapsiin kohdistuva kuritusväkivalta ollut vielä vuoden 1889-laissa kriminalisoitu. Rikoslain 21:12.2§:ssä oli kuritusväkivallasta ainoastaan seuraava maininta: ”Jos joku, kuritusvaltaansa käyttäessään, on kuritetulle saattanut sellaisen vähäisen vamman kuin tässä §:ssä mainitaan; älköön häntä siitä rangaistukseen tuomittako” eli lasten kurittaminen kasvatustarkoituksessa oli sallittua ellei siitä aiheutunut vähäistä suurempaa vammaa.

Lapsiin kohdistuvat pahoinpitelyt olivat 1900-luvulle tultaessa useimmiten vanhempien kurinpitoon liittyviä tekoja, jotka jäivät usein tutkimatta tai ainakin pahoinpitelynä tuomitsematta ja ensimmäinen pahoinpitelytuomio, jossa Korkein oikeus tuomitsi vanhemman lapseensa kohdistuneesta pahoinpitelystä, on vasta vuodelta 1926, KKO 1926 II 123.

Lasten pahoinpitelyn tiedostaminen sai alkunsa 1940-luvulla muutamien amerikkalaisten lääkäreiden työn perusteella. Lääkärit luulivat outoja luunmurtumia löytäessään ensin löytäneensä uuden lastentaudin, mutta oivalsivat pian, että kyse olikin lapsen kohdistuneesta pahoinpitelystä.¹

Seksuaalinen hyväksikäyttö ja inesti tulivat vasta 1970- ja 1980-luvulla keskustelun ja tutkimuksen kohteeksi terveys- ja sosiaalihuollon ja naisasialiikkeen kautta.

Vanhempien lapsiinsa kohdistuva kurinpito-oikeus poistettiin rikoslaista 1979 ja kurituksen käyttö kiellettiin vielä erikseen 01.01.1984 voimaantullessa lapsenhuoltolaissa. Vuonna 2007 tehdyssä kyselyssä lapsen ruumiillisen kurituksen hyväksyi ainakin poikkeustilanteissa vielä 26% vastaajista.²

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 1 luvun 1 §:n 3 momentin mukaan lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti.

Hallituksen esityksen (HE 224/1982 vp.) perusteluissa todetaan lakiehdotusta laadittaessa nimenomaisena tarkoituksena olleen vahvistaa se, että lapsen huoltajalla ei säännöksen tultua voimaan enää ollut lapseen nähden kuritusvaltaa sekä että rikoslain 21 luvun 7 §:n lievää pahoinpitelyä koskevaa säännöstä voitiin soveltaa myös silloin, kun vanhempi tai muu lapsen huoltaja syyllistyi säännöksessä tarkoitettuun pahoinpitelyyn, vaikkakin tämä tapahtuisi kasvattamisen tarkoituksessa.³

Avioliittolain (234/1929) muutos, joka tuli voimaan 01.01.1988 poisti eroon aiemmin tarvittavan syysidonnaisuuden ja muutoksen jälkeen ero oli mahdollista saada pelkällä hakemuksella puolen vuoden harkinta-ajan jälkeen.

Oman kokemukseni mukaan, jota myös haastattelututkimukseni tuki, eräs avioliittolain muutoksen v. 1988 mukanaan tuomista lieveilmiöistä oli avioerohakemuksen liitännäisinä vaatimuksina olevat lasten huolto- ja elatusta koskevat asiat, joiden osalta toinen vanhemmista riitaisissa asioissa usein esittää perusteettomia väitteitä toisen vanhemman syyllistymisestä oman lapsensa pahoinpitelyyn tai jopa seksuaaliseen hyväksikäyttöön.

Rikoslain eli RL:n kokonaisuudistus aloitettiin 1991 ja sen uudistaminen jatkuu osin edelleenkin esim. seksuaalirikosten osalta ja on osin jatkuvaa ja milloinkaan loppumatonta uudistamista.⁴

Avioliittolain voimaantulon jälkeen Korkeimman oikeuden antama ennakkopäätös KKO 1993:151 osoitti vanhempien lapsiinsa kohdistuvan kurinpitovallan kriminalisoinnin. Tapauksessa oli kyse vanhemman kurinpitotoimenpiteenä lapselleen

¹ Sirpa Taskinen (toim): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, s. 13.

² Heikki Sariola: Lasten väkivalta- ja seksuaalikokemukset, s. 31.

³ HE 224/1982, s. 1.

⁴ Sakari Melander, rikosoikeus luennot 2020.

kipua aiheuttamien luunappien sekä tukistamisen tuomitseminen lievän pahoinpitelyn tunnusmerkistön täyttäväksi teoksi.

Ennakkopäätös tapauksessa KKO 1993:151, Korkein oikeus katsoi, että B on näin ollen pahoinpidellessään C:tä hovioikeuden päätöksessä kerrotulla tavalla syyllistynyt toistuvasti rikoslain 21 luvun 7 §:ssä tarkoitettuun lievään pahoinpitelyyn.

Näyttämättä on jäänyt, että C:llä olisi ollut syytä pelätä henkensä ja terveytensä olevan vakavasti vaarassa tai että tälle B:n menettelystä olisi aiheutunut kipuna ja särkynä korvattavaa vahinkoa. Jutussa valtion varoista suoritettujen todistelukustannukset eivät myöskään ole sellaisia asian selvittämiseksi tarpeellisia kustannuksia, jotka B:n olisi korvattava valtiolle.

Vuonna 2007 toteutettu kampanja: ”Älä lyö lasta” muutti asenteita sekä vähensi hetkellisesti kurinpitoväkivallan poliisille tehtyjä ilmoituksia.⁵

Eräät syyttäjät katsovat tekoa lieventäväksi tekijäksi sen, että väkivaltaa on käytetty lapsen kuritustarkoituksessa ja väkivalta on ollut lievää tukistamista ja tehneet jopa syyttämättäjäättämisratkaisuja tällä perusteella. Valtakunnansyyttäjänvirasto on kuitenkin ratkaisuissaan 17.06.2009 Drno 109/21/09 ja 23.06.2009 Drno R08/52 todennut, että väkivallan käyttäminen kuritustarkoituksessa täyttää pahoinpitelyn tunnusmerkistön, vaikka väkivalta olisi tapahtunut kasvatustarkoituksessa.

Vanhempien lapsiinsa kohdistama väkivalta on yleisin perheväkivallan muoto. Alle 18-vuotiaaseen kohdistuva lievä pahoinpitely (RL 21:7§) on vuodesta 2011 ollut virallisen syyteen alainen.

Vuoden 2011 alussa voimaan tullut lainmuutos lisäsi kirjattujen pahoinpitelyiden määrää huomattavasti, koska lainmuutoksen myötä alaikäiseen tai läheiseen kohdistetut lievät pahoinpitelyt tulivat virallisen syyteen alaisiksi.

Vuoden 2011 lainmuutoksen myötä väheni niiden tapausten osuus, joissa asianomistaja ei vaadi rangaistusta tai peruu vaatimuksensa. Ennen vuotta 2011 noin 12 prosentissa perhe- ja lähisuhde väkivaltailmoituksista asianomistaja ei vaatinut rangaistusta. Lainmuutoksen jälkeen osuus on pudonnut noin 4 prosenttiin. Samoin ennen lainmuutosta asianomistaja perui vaatimuksensa noin 11 prosentissa tapauksista, kun lainmuutoksen jälkeen osuus on laskenut noin 4 prosenttiin.⁶

Seksuaalirikosten kriminalisoinnin osalta on viimeisten 10 vuoden aikana tapahtunut huomattavia muutoksia ja niiden muutoskehitys jatkuu edelleenkin. Rikoslain, esitutkintalain (805/2011) ja vahingonkorvauslain (412/1974) lisäksi olennaisia Suomessa voimassaolevia lasten asemaa seksuaali- ja pahoinpitelyrikosasioita säättäviä lakeja ja sopimuksia ovat mm. Suomen perustuslaki (731/1999), lapsenhuoltolaki (190/2019), lastensuojelulaki (417/2007), rikosuhridirektiivi (2012/29/EU), YK:n lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 59/1991), Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18-19/1990) sekä Lanzaroten sopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (88/2011).

⁵ haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste42007/alalyolasta-kampanjamuuttiasenteita.html.

⁶ Tilastokeskus, Rikos- ja pakkokeinotilasto 31.05.2018.

Poliisille ilmoitettujen lapsiin kohdistuvien seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksien lukumäärät ovat viime vuosina olleet kasvussa, ollen sitä ennen parinkymmenen vuoden aikana laskussa ja tähän on monta syytä, joista tutkielmassani tuon jäljempänä esille muutamia olennaisia.⁶

3. Lapsiin kohdistuvat rikokset

3.1 Seksuaali- ja pahoinpitelyrikokset

Pro gradukseni olen keskittynyt seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksiin jättäen näin muut lapsiin kohdistuvat rikokset tutkimukseni ulkopuolelle.

Tutkimusten mukaan lasten pahoinpitelyillä on yhteys perheen taloudelliseen tilaan ja on usein esitetty, että köyhissä perheissä lasten pahoinpitelyä tapahtuu enemmän, kuin hyvin toimeentulevissa perheissä.⁷

Omakohhtaisen vuosikymmenten kokemukseni perusteella lapsiperheitä tutkiessani en voi allekirjoittaa tätä väitettä, vaan katson, että varakkaissa perheissä pahoinpitelyt jäävät useimmin tulematta ilmi, koska varsinkin teini-iässä olevat lapset ymmärtävät asiasta voivan tulla ongelmia vanhemmille, eivätkä he halua tällaista ja varsin usein myös vanhemmat maksavat lapsensa vaikenemisen rahalla tai tavaralla.

Köyhemmillä lapsiperheillä ei ole käytössään tällaisia keinoja lastensa ”hiljentämiseksi” ja tämän vuoksi haastattelututkimukset sekä poliisille ilmoitetut pahoinpitelyrikokset ovat prosentuaalisesti suurempia, kuin hyvätuloisissa perheissä.

Erittäin valitettavaa mielestäni on kuitenkin avio- ja avoeroissa esiintuodut syytökset yleensä naisten taholta siitä, että ex-mies on syyllistynyt naisen tai jopa lapsiinkin kohdistuvaan väkivaltaan tilanteissa, joissa ei tällaista väkivaltaa ole ollenkaan ollut.

Tämä on tekemäni haastattelututkimuksen mukaan erittäin yleistä ja pahimmissa tapauksissa johtaa miehen tuomitsemiseen syyttömänä. Usein on vain sana vastaan sana, mutta vielä useammin naisen ystävä(tär) on valmis antamaan oikeudessa perättömän lausuman, joka varmuudella johtaa tuomioon.

Lisäksi Ensi- ja turvakotien liitto ry paikallisyhdistyksineen aikaansaavat virheellisten totuutta vastaamattomien tietojen kirjaamisella yhdistyksen laatimiin useampisivuisiin asiakirjalomakkeisiin ongelmia miehille avio- ja avoeroissa. Lisäksi ongelmia aiheutuu miehille heitä vastaan tehdyistä perättömistä rikos- ja lastensuojeluilmoituksista.

Vuonna 2017 tietoon tulleet vanhempien alaikäisiin lapsiinsa kohdistamat väkivaltatapaukset vähenivät 2,2 prosenttia edellisvuoteen verrattuna. Poikiin kohdistuvat teot lisääntyivät 5,1 prosenttia ja tyttöihin kohdistuneet vähenivät 10,0 prosenttia. Lainmuutokset näyttäisivät myös lisänneen naisten osuutta kaikista perhe- ja lähisuhdeväkivaltaan syylliseksi epäillyistä. Vuonna 2010 perhe- ja lähisuhdeväkivaltaan syylliseksi epäillyistä naisia oli 19,6 prosenttia ja vuonna 2017

⁶ Haastattelututkimukseni 2019.

⁷ Heikki Sariola, Lasten väkivalta- ja seksuaalikokemukset, Helsinki, 1990, s. 109.

vastaava osuus oli 22,2 prosenttia.⁸

Naisten osuus törkeissä pahoinpitelyissä sekä kuolemaan johtaneissa teoissa on pitkään säilynyt samansuuruisena eli n. puolet ko. lähisuhdeväkivallanteoista ovat naisten tekemiä.

01.12.2019 voimaantulleen lapsenhuoltolain 1.2§:ssä säädetään mm. seuraavaa: Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Lapsenhuoltolaissa mainittu henkinen väkivalta lapsia kohtaan on ensimmäistä kertaa ylipäätään suomalaisessa lainsäädännössä kirjaimellisesti mainittuna väkivallan muotona.

Valtioneuvoston asetuksella 53/2015 on implementoitu Istanbulissa hyväksytty yleissopimus: Naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta, joka käsittää naisiin kohdistuvan väkivaltaan puuttumisen ja myös tässä sopimuksessa on henkisestä väkivallasta erikseen säädetty.

Avioeroja otetaan nykyään vuosittain tilastokeskuksen tilastojen mukaan n. 15.000kpl ja ne koskettavat n. 40.000 lasta, jonka lisäksi avoliittojen määrän lisääntyminen on aiheuttanut sen, että avoerojen lukumäärä on ylittänyt avioerojen määrän ja avioeroja arvioidaan tapahtuvan vuosittain n. 20.000 kpl. Lapsiperheissä tapahtuvat avio- ja avoerot vaikuttavat vuosittain n. 55.000 lapsen elämään ja suurimmassa osassa eroista vanhemmat kykenevät sopimaan lastensa huollosta, tapaamisista ja elatuksesta sopuisasti, mutta vuosittain n. 2.000 eroa päättyy riitaisina käräjäoikeuksien käsittelyyn.¹⁰

Näistä riitaisimmat tapaukset työllistävät tuomioistuimia vuosittain n. 200 tapauksessa ja näissä toistuu jatkuvasti sama kaava, jossa vanhemmista äiti väittää, että hänen ex-puolisonsa on syyllistynyt häneen itseensä tai heidän yhteisiin tai jommankumman lapseen kohdistuvaan pahoinpitelyyn tai jopa seksuaaliseen hyväksikäyttöön.⁹

Tietoyhteiskunnan kehittyminen ja varsinkin internetin tuleminen lähes jokaisen käyttöön on aikaansaanut lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten räjähdysmäisen kasvun. Vuonna 2011 kriminalisoitiin niin ikään alle 18-vuotiaan houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin ns. grooming eli tieto- ja viestintäteknologian avulla tehty ehdotus. Laki tuli voimaan vasta 01.01.2014.¹⁰

Pedofiilien kiinnostus kohdistuu yleensä 8–10-vuotiaisiin tyttöihin tai 10–13vuotiaisiin poikiin. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen eli THL:n mukaan vuoden 2019 ensimmäisellä neljänneksellä ilmoitettiin 417 lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä. Tämä on lähes 30 prosenttia enemmän kuin viime vuonna vastaavana aikana.¹¹

Rikosnimikkeet varsinkin seksuaalirikoksissa ovat lisääntyneet ja nykyään

⁸ October, M. (toim.) Lasten, nuorten ja aikuisten kokemuksia väkivallasta: Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen kysely- ja väestötutkimusten tuloksia, 2018.

¹⁰ Haastattelututkimukseni 2019.

⁹ Haastattelututkimukseni 2019.

¹⁰ Grooming-koulutus 2019.

¹¹ THL, Lastensuojelun käsikirja.

kriminalisoidaan huomattavasti enemmän tekoja, kuin esim. vuosituhannen alussa.

Seuraavassa luettelo yleisimmistä seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksista.

- RL 17:18§ ja 18a§ Sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan kuvan levittäminen, törkeä
- RL 17:18b§ Kuvaohjelman laiton esittäminen tai levittäminen alaikäiselle
- RL 17:19§ Sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapito
- RL 17:20§ Sukupuolisiveellisyyttä loukkaava markkinointi
- RL 17:21§ Sukupuolisiveellisyyden julkinen loukkaaminen
- RL 17:22§ Sukupuoliyhteys lähisukulaisten kesken
- RL 20:1 ja 2§ Raiskaus, törkeä raiskaus
- RL 20:4§ Pakottaminen seksuaaliseen tekoon
- RL 20:5§ Seksuaalinen hyväksikäyttö
- RL 20:6 ja 7§ Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä
- RL 20:7a§ Rajoitussäännös
- RL 20:7b§ Törkeä lapsenraiskaus
- RL 20:8§ Seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö
- RL 20:8a§ Seksipalvelujen ostaminen nuorelta
- RL 20:8b§ Lapsen houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin
- RL 20:8c§ Sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraaminen
- RL 20:9§ ja 9a§ Paritus, törkeä
- RL 21:5-7§ Pahoinpitely, törkeä, lievä
- RL 21:8 ja 9§ Kuolemantuottamus, törkeä
- RL 21:10 ja 11§ Vammantuottamus, törkeä
- RL 25:1, 2 ja 6§ Vapaudenriisto, törkeä, tuottamuksellinen

Olen tarkoituksella jättänyt tässä tutkielmassani lähemmin käsittelemättä useiden eri rikoslajien tunnusmerkistöjä, koska lähestymistapani on ollut käytännönläheinen ja kriittinen tarkastelu, eikä eri rikostyyppien lähempi avaaminen olisi tuonut lisäinformaatiota näiltä osin ja myös kun otetaan huomioon se tosiseikka, että useat ym. rikostyypeistä ovat hyvin harvinaisia ja siten harvoin myös rikostutkinnassa.

Olen myös sitä mieltä, ettei vieraannuttamisen kriminalisointia lukuun ottamatta lainsäädännön muutoksilla niinkään vaikuteta lapsiin kohdistuvien seksuaali- ja pahoinpitelyrikosten esiintyvyyteen, tutkintaan tai tuomitsemiseen. Tähän vaikuttavat muut tekijät, joita jäljempänä useaan otteeseen tuon esille eri otsikoiden alla.

3.2 Ilmoitusvelvollisuus

Uudistettuun 01.01.2008 voimaantulleeseen lastensuojelulakiin ja sen 5:25.3§:ään tuli uusi määräys, jonka mukaan: Edellä 1 momentissa tarkoitetuilla henkilöillä on velvollisuus tehdä salassapitosäännösten estämättä ilmoitus poliisille, kun heillä on tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syytä epäillä, että lapseen on kohdistettu rikoslain 20 luvussa seksuaalirikoksena rangaistavaksi säädetty teko tai rikoslain 21 luvussa henkeen ja terveyteen kohdistuvana rikoksena rangaistavaksi säädetty teko, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta.

Ilmoitusvelvolliset ovat tämän johdosta lastensuojelulain nojalla seuraavat viranomaiset: Sosiaali- ja terveydenhuolto tai lasten päivähoito, opetustoimi, nuorisotoimi, poliisitoimi, rikosseuraamuslaitos, palo- ja pelastustoimi, sosiaalipalvelujen ja lasten päivähoidon tai terveydenhuollon palvelujen tuottaja, opetuksen tai koulutuksen järjestäjä, seurakunta tai muu uskonnollinen yhdyskunta, kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain (746/2011) 3 §:ssä tarkoitettu vastaanottokeskus tai järjestelykeskus, hätäkeskustoimintaa harjoittava yksikkö, koululaisten aamu- tai iltapäivätoimintaa harjoittava yksikkö, tulli, rajavartiolaitos, ulosottoviranomainen ja Kansaneläkelaitos.

Ilmoitusvelvollisuuden lisääminen on johtanut rikosilmoitusten räjähdysmäiseen kasvuun ja ilmoituksia on tehty usein ihan vaan varmuuden vuoksi, vaikkei minkäänlaista varmuutta olisikaan saatu lapseen kohdistuvasta vakavasta puutteesta tai vaarasta lapsen kasvulle tai kehitykselle.¹²

Kokemukseni mukaan mielestäni kolikolla on valitettavasti myöskin kääntöpuolensa koska usein ei tehdä poliisille ilmoitusta, vaikka on täysin selvää ottaen huomioon mitä tietoja viranomaisilla on lapsesta ja tapahtumista, että rikos on tapahtunut ja lapsi on jopa vaarassa, mutta jostain syystä ei kuitenkaan päädytä tekemään ilmoitusta, jolloin lapselle voi käydä todella pahasti ja esimerkkinä käytetään usein Eerika-tapausta, jossa isä ja hänen uusi kumppaninsa aiheuttivat toimillaan lapsen kuoleman. Eerika-tapauksessa oli tehty lastensuojeluilmoituksia, muttei rikosilmoitusta poliisille ja tämän jälkeen ilmoitusvelvollisuutta muutettiin ym. mukaisesti 01.04.2015 alkaen.

Lastensuojeluilmoituksia tehdään usein riittäisissä avio- ja avoeroissa. Mikäli lastensuojeluilmoitus kohdistuu lähivanhempaan tai hänen perheeseensä, niin lastensuojeluilmoitus käsitellään haastattelututkimukseni mukaan siten, että lähivanhempaan ollaan yhteydessä kerran puhelimitse tai kutsumalla hänet sosiaalitoimistoon keskustelemaan kerran ja sen jälkeen tapaus katsotaan käsitellyksi ja katsotaan, ettei aihetta jatkotoimiin.

Etävanhempaan ei yleensä olla edes yhteydessä asian tiimoilta ja varsinkin tapauksissa, joissa ilmoitus tulee ulkopuoliselta taholta ja on todella valitettavaa, ettei etävanhempi edes saa tietää omaan lapseensa kohdistuvasta kaltoinkohtelusta. Tässä ei ole eri asemassa tapaukset, joissa etävanhempi on lapsen huoltaja ja tapaukset, joissa hän ei ole huoltaja.

Uskon, että suurena syynä siihen, ettei lastensuojeluilmoituksiin paneuduta tarpeeksi, on ajan puute sekä suuri määrä käsittelyssä olevia lastensuojeluilmoituksia. Syynä on myös valitettavan usein lastensuojeluviranomaisen ammattitaidottomuus, piittaamattomuus, huolimattomuus, mutta erittäin usein tulee myös ilmi, ettei viranomainen sovellu tehtäväänsä, eikä ammattitaitoa pysty yksin millään ammattitutkinnolla saavuttamaan, vaan siihen vaaditaan myös tietynlainen luonne sekä ymmärrys ilmoituksiin liittyvistä asioista sekä lapsista.

¹² Tilastokeskus, Rikos- ja pakkokeinoilasto 31.05.2018 ja haastattelututkimukseni 2019.

Haastattelututkimuksestani selvisi myös, että lapsia kuullaan erittäin harvoin, kun heistä on tehty lastensuojeluilmoitus, mikä minusta on erityisen valitettavaa, koska lapsi on kuitenkin asianosaisasemassa häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa.

Kuka tahansa voi tehdä tällaisen lastensuojeluilmoituksen häntä mahdollisesti koskevien salassapitosäännösten estämättä sekä velvollisuus tehdä salassapitosäännösten estämättä ilmoitus poliisille, kun hänellä on tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syytä epäillä, että lapseen on kohdistettu seksuaalirikos tai henkeen ja terveyteen kohdistunut rikos, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta.

01.01.2008 voimaantulleen lastensuojelulainmuutoksen myötä lasten ja nuorten parissa työskenteleville tuli velvollisuus ilmoittaa poliisille lapseen kohdistuvan väkivallan epäilyistä. Tätä ennen velvollisuus oli vain sosiaali- ja terveysviranomaisilla ja se kattoi ainoastaan vakavammat henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset.

Lisäksi sosiaalihuoltolain (1301/2014) kokonaisuudistuksen yhteydessä lastensuojelulaki muuttui 1.4.2015. Tällöin laajennettiin ilmoitusvelvollisuutta siten, että kaikille terveydenhuollossa, niin julkisella kuin yksityisellä palveluntuottajalla, työskenteleville tuli velvollisuus salassapitosäännösten estämättä ilmoittaa sekä lastensuojelulle että poliisille, jos heillä työssään herää epäily, että lapseen on kohdistunut fyysistä väkivaltaa, josta enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta. Ilmoitusvelvollisuus koskee terveydenhuollon lisäksi myös monia muita lasten parissa työskenteleviä ja lapsia työssään kohtaavia tahoja.

Aiemmassa lainsäädännössä lapseen kohdistunutta väkivaltaa epäiltäessä terveydenhuollon toimijoiden velvollisuutena oli tehdä ilmoitus lastensuojeluun. Ainoastaan tilanteissa, joissa epäiltiin lapseen kohdistuneita seksuaalirikoksia, terveydenhuollosta on voitu ilmoittaa lastensuojelun lisäksi myös poliisille.

Ilmoitusvelvollisuus koskee laajasti kaikkia lasten ja perheiden kanssa työskenteleviä ammattilaisia ja luottamustoimissa olevia henkilöitä riippumatta siitä ovatko he julkisen tai yksityisen työnantajan palveluksessa, toimivatko he itsenäisinä ammatinharjoittajina tai toimeksiantosuhteessa.

Ilmoitusvelvollisuus on ensisijaisesti sillä henkilöllä, jonka tietoon seksuaalirikosepäily on tullut. On tärkeää, että poliisi saa tiedot henkilöltä, jolla on eniten ensikäden tietoa tapahtumista, joita ilmoitus koskee. Tästä syystä ilmoituksen tekemistä ei saa delegoida pelkästään hallinnollisen aseman tai työtehtävien perusteella. Mitä enemmän epäilyä koskevia tietoja joudutaan siirtämään tai käsittelemään ennen ilmoituksen tekemistä, sitä suurempi on riski ilmoituksen tekemisen viivästymiselle ja tietojen vääristymiselle tai katoamiselle.

Poliisille tehtävän ilmoituksen lisäksi on tehtävä ilmoitus lastensuojeluun. Myös lastensuojeluilmoitus tehdään salassapidon estämättä. Epävarmoissa tilanteissa voi konsultoida lastensuojelua kertomatta vielä lapsen henkilöllisyyttä. Papin

rippisalaisuuden nojalla saama tieto on poikkeus ilmoitusvelvollisuudesta sekä lastensuojeluun että poliisille.

Lastensuojelulain 25.1§:n mukaan mm. kaikki terveydenhuollon ammattihenkilöt, sekä ...jonkin seuraavista tahoista palveluksessa tai luottamustoimessa oleva: Lasten päivähoido, opetustoimi (myös aamu- ja iltapäiväkerhot), nuorisotoimi, seurakunta tai muu uskonnollinen yhdyskunta, ulosottoviranomainen, ym., on velvollinen tekemään ilmoituksen, jos hän on tehtävässään saanut tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä.

Myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen häntä mahdollisesti koskevien salassapitosäynnösten estämättä. Edellä 1 momentissa tarkoitetuilla henkilöillä on velvollisuus tehdä salassapitosäynnösten estämättä ilmoitus poliisille, kun heillä on tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syytä epäillä, että lapseen on kohdistettu rikoslain 20 luvussa seksuaalirikoksena rangaistavaksi säädetty teko tai rikoslain 21 luvussa henkeen ja terveyteen kohdistuvana rikoksena rangaistavaksi säädetty teko, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta.

Rikosta on syytä epäillä, kun asioita huolellisesti harkitseva henkilö omien havaintojensa perusteella päätyy tällaiseen tulokseen tai uhri kertoo rikokseen viittaavista tapahtumista tai fyysiset jäljet tai vammat viittaavat seksuaalirikokseen. Huhuihin, kuulopuheisiin ja pitkälle vietyihin tulkintoihin tulee suhtautua varauksella.¹³

Epäily voi herätä, jos lapsella epämääräisiä vammoja tai mustelmia, jolloin on otettava huomioon tunnistamisvaikeudet, koska lapsilla mustelmat ovat tavallisia. Mikäli epäily on herännyt lapsen seksuaalisoituneen tai muun poikkeavan käyttäytymisen tai oireilun perusteella tai kysymyksessä on vaikea huoltoriita, voi konsultoida esim. lasten ja nuorten oikeuspsykiatrasta yksikköä. Tämä on usein tarpeen myös pienen alle kouluikäisen lapsen sekä lapsen kielellisten taitojen puuttumisen vuoksi,¹⁴

Lapsen normaalin seksuaalisen kehityksen luokittelu on vaikeaa, koska seksualisoituneen käytöksen taustalla voi olla esim., että lapsi yrittää lohduttaa itseään (deprivoitunut lapset), lapsi voi matkia jotain näkemäänsä asiaa – altistunut aikuisen seksuaalisuudelle, lapsi voi pyrkiä herättämään huomiota tai lievittää ahdistusta tai pyrkiä muuten säätelemään tunne- tai vireystilaansa.

Rikoksena ei kuitenkaan pidetä tilannetta, joka ei loukkaa kohteen seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja jonka osapuolten iässä sekä henkisessä ja ruumiillisessa kypsyydessä ei ole suurta eroa. RL20:7a§

¹³ Lastensuojelun käsikirja, THL

¹⁴ Lastensuojelun käsikirja, THL.

Ilmoitusvelvollisuus ei siis koske nuorten keskinäisiä tasavertaisia ja vapaaehtoisia seksisuhteita. Jos tilanteeseen on liittynyt painostusta tai taivuttelua seksuaalisiin tekoihin tai esimerkiksi toisen osapuolen humalatilan hyväksikäyttöä, voivat rikoksen tunnusmerkit kuitenkin täyttyä ja ilmoitus pitää tehdä. Ilmoitusvelvollisuus ei koske lähiomaisia.¹⁵

3.3 Ongelmakohtia poliisille tehdyissä ilmoituksissa

Suurin ongelma on tänä päivänä poliisin mukaan resurssipula.

Silloin, kun esitutkinta päätetään aloittaa, on ongelmina mm. ajan kuluminen, jonka vuoksi näytön saaminen on erittäin vaikeaa ja pahimmassa tapauksessa rikokset ovat jo vanhentuneet. Lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten kohdalla vanhentuminen ei onneksi pääse useinkaan tapahtumaan, koska ko. rikokset vanhenevat yleensä vasta kymmenen vuoden kuluttua lapsen täysi-ikäiseksi tulosta eli lapsen täyttäessä 28vuotta.

Ilmoitusvelvolliset eivät ole valitettavasti useinkaan tietoisia siitä, että heidän tulee ilmoittaa poliisille, mikäli he epäilevät lapseen kohdistunutta pahoinpitely- tai seksuaalirikosta. Itse haastattelin pitkään lasten parissa toiminutta psykologia, joka kertoi, että hänelle tuli vuosi sitten aivan uutena tietona se, että hänen tulee tehdä ilmoitus poliisille lapseen kohdistuvasta seksuaalirikosepäilystä.

Humpin haastattelututkimuksessa tuli ilmi, että sosiaaliviranomaiset pohtivat sitä pahentaako ilmoituksen tekeminen tilannetta ja myös sitä, että perheen kanssa pitäisi jatkossakin pystyä työskentelemään ja näiden syiden vuoksi jätetään ilmoitus tekemättä. Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamisessa on Humpin tutkimuksen mukaan edelleen parantamisen varaa kaikilla viranomaisilla. Tietyissä kunnissa ei tehdä ilmoitusta silloin, jos epäilty katu tekoa ja katsotaan teon olevan sen verran pieni.¹⁶

Minusta ei näin saisi tapahtua. Kokemukseni mukaan sosiaaliviranomaiset myös tehtailevat käytännössä usein ilmoituksia poliisille, vaikkei olisi mitään perusteita. Näin tapahtuu yleensä äitien kohdalla, joista tehdään lastensuojelun asiakkaita hetkellisen uupumuksen vuoksi ym. sekä isien kohdalla, kun äidit avio- ja avioeron jälkeen viimeisenä kiusantekovälineenään, kun eivät muutoin katso loukanneensa ex-miestään tarpeeksi, esittävät he sosiaaliviranomaisille tietensä perättömän inestiväitteen, johon sosiaaliviranomaiset lähtevät lähes aina mukaan ja tekevät hekin tietensä perättömän ilmoituksen poliisille. Näiden valitettavan usein perättömien ilmoitusten tekemisessä sosiaalitoimelle avustavat erään valtakunnallisen yhdistyksen työntekijät.

Näillä viranomaisten virheellisillä ja lakiin perustumattomilla interventioilla on tuhattu lukuisia perheitä sekä vieraannutettu lapsia vanhemmistaan.

¹⁵ Noora Ellonen, Satu Rantaeskola, Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta, 2016, s. 25-26.

¹⁶ Laura Suikkari: Tahallisuus luottamusaseman väärinkäytössä, s. 78.

4. Rikosprosessi

4.1 Ohjeita vanhemmille, kun syntyy epäily lapsen kohdistuvasta rikoksesta

Pyri suhtautumaan rauhallisesti ja käsittele lasta hyväksyvästi ja asiallisesti.

- Vältä vähättelyä, ylireagoitua ja tuomitsemista. Kysy mahdollisimman vähän.
- Jos kysyt, käytä mahdollisimman neutraaleja ja avoimia kysymyksiä tarkentamaan lapsen jo kertomaa asiaa, esimerkiksi, "mitä tarkoitat x:llä?".
- Älä tuo itse keskusteluun uusia asioita. Kirjaa mahdollisuuksien mukaan tarkasti, mitä lapsi kertoo. Kirjaa myös esittämäsi kysymykset.
- Käytä lapsen omia ilmaisuja, pitäydy tosiasioissa, älä tulkitse.
- Älä keskustele lapsen kuullen epäilyyn liittyvistä asioista muiden aikuisten kanssa.
- Tee tarvittaessa ilmoitus poliisille ja lastensuojeluun.¹⁷

Jos epäilty tapahtuma on juuri tapahtunut niin, jos mahdollista älä: Syö, juo, peseydy, vaihda vaatteita tai käy vessassa.

Mikäli lapsi kertoo kaltoinkohtelusta, niin älä myöskään: a)

Painosta (on tärkeää, että kerrot tästä).

b) johdattele – antaa lapselle tietoa, jota hän ei ole vielä itse tuonut esiin (olettaa yksityiskohtia, esim. koskettaminen, riisuminen) – etenkin pienet lapset alttiita!

c) Toista kysymyksiä, jos lapsi ei vastaa toivotulla tavalla (Lapsi luulee vastanneensa väärin ja saattaa siksi muuttaa vastauksensa).

d) palkitse tai rohkaise lasta sanallisesti (on hienoa, että kerrot tästä, olet reipas!)¹⁸

4.2 Rikosprosessin päävaiheet

Rikosprosessilla tarkoitetaan sitä tapahtumaketjua, jossa rikosjuttu etenee esitutkinnasta syyttäjälle ja syyttäjältä tuomioistuimelle ja lopulta rangaistuksen täytäntöönpanoon. Rikosprosessi lähtee esitutkintalain eli ETL 3:3§:n mukaan liikkeelle siitä, kun poliisilla on sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muutoin syytä epäillä, että rikos on tapahtunut.

Tilanteessa, jossa lapsen ja hänen puhevaltaansa käyttävän tahon välillä on intressiristiriita, edunvalvojan määrääminen esitutkintaan on välttämätöntä tehdä nopeasti, lapsen puhevaltaa käyttävän tahon määräämiseksi (ETL 4:8). Tämä koskee lasta sekä asianomistajan että epäillyn asemassa.¹⁹

Lapsiin kohdistuneet väkivaltarikokset ovat vammantuottamusta lukuun ottamatta virallisen syytteen alaisia rikoksia. Virallinen syyttäjä saa nostaa syytteen lievästä pahoinpitelystä, jos teko on kohdistunut 18 vuotta nuorempaan henkilöön (RL 21:16).

¹⁷ Väkivalta ja laiminlyönti kasvatuksessa – tunnista, puutu ja auta, Ensi- ja turvakotien liitto, 2016.

¹⁸ Väkivalta ja laiminlyönti kasvatuksessa – tunnista, puutu ja auta, Ensi- ja turvakotien liitto, 2016.

¹⁹ Poliisihallitus 23.12.2019, Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa, POL-2019-34669, ID-19323720, s. 15

Alle 18-vuotiaisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on ETL 4:7.2§:n säädetyn mukaisesti mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille.²⁰

Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa syyttäjä on otettava mukaan heti alkuvaiheessa, jotta esitutkinnassa on mahdollista lähteä selvittämään tapahtumia tavalla, joka palvelee syyteharkintaa ja mahdollista oikeuskäsittelyä mahdollisimman hyvin.²¹

Esitutkinnassa selvitetään rikos, sen teko-olosuhteet, aiheutettu vahinko ja rikoksesta saatu hyöty, asianosaiset sekä asianosaisten vaatimukset ETL 1:2.1§:n 1 kohta.²²

Poliisin tämänhetkisten ohjeiden mukaan mikään aikuisen lapsen kohdistama väkivallan teko ei kuitenkaan sovellu sovitteluun. Myös lievempien tekojen kohdalla lapsen katsotaan olevan erityisen suojelun tarpeessa ja siksi sovittelua ei voida käyttää.²³

Tärkeä osa tutkinnan suunnittelua on miettiä vaihtoehtoisia selityksiä esitetyle epäilylle. Näitä vaihtoehtoisia selityksiä kutsutaan hypoteeseiksi ja ne ovat verrattavissa tutkintalinjoihin. Hypoteesit ovat erityisesti lapsen kuulemisessa keskeinen työväline ja varsinkin pienten lasten kohdalla vaihtoehtoisten selitysten löytäminen edellyttää usein esitietojen hankkimista perheen tilanteesta. esim. tilanteessa, jossa epäillään lapsen kohdistunutta väkivaltaa vammojen perusteella, on syytä selvittää, onko lapsi ollut osallisena jossain sellaisessa tilanteessa, jossa vammat olisivat voineet syntyä ilman väkivaltaa. ETL 4:1§²⁴

Esitutkintapöytäkirjaa ei lähetetä syyttäjälle silloin, kun rikosta ei esitutkinnan mukaan ole tapahtunut, jos rikosepäily ei täytä rikoksen tunnuspiirteitä, jos ketään ei voida laittaa syytteeseen tai esittää muuta rikokseen perustuvaa julkisoikeudellista vaadetta. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa eli ROL 1:6§, ROL 1:2.2§ ja ETL 10:2.2§,

Esitutkinta päätetään poliisin puolella myös silloin, jos syyttäjä määrää esitutkinnan rajoittamisesta esim. kustannusperusteisesta syystä tai seuraamusluonteisen syyttämättäjäyttämisen nojalla mm. vähäisyys-, nuoruus-, kohtuus- tai konkurrenssiperuste ETL 3:9.1§.²⁵

Jos asia etenee poliisilta syyteharkintaan, asian ratkaisuvallta siirtyy esitutkintaviranomaiselta syyttäjälle. Syyttäjän tulee tarkistaa, onko esitutkinta suoritettu asianmukaisesti, arvioida näytön riittävyyttä ja tarvittaessa pyytää lisätutkintojen tekemistä.

²⁰ Satu Rantaeskola, esitutkintalaki-kommentaari, s. 128

²¹ Noora Ellonen: Rikostutkinta lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa, s. 57.

²² Antti Jokela, Rikosprosessioikeus, Helsinki, 2018, s. 167

²³ Noora Ellonen: Rikostutkinta lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa s. 140.

²⁴ Antti Jokela, Rikosprosessioikeus, Helsinki, 2018, s. 169

²⁵ Antti Jokela, Rikosprosessioikeus, Helsinki, 2018, s. 181.

²⁸ Antti Jokela, Rikosprosessioikeus, Helsinki, 2018, s. 258.

ROL:n mukaan syyte on nostettava, jos epäilyn syyllisyyden tueksi on olemassa todennäköisiä syitä. Syyte voidaan jättää nostamatta joko prosessuaalisiin syihin vedoten, kun rikoksesta ei ole näyttöä, teossa ei ole tapahtunut rikosta, syyteoikeus on vanhentunut tai syyttäjällä ei ole syyteoikeutta esimerkiksi, kun epäilty on alle 15 vuotias lapsi ETL 3:10.2§, ROL 1:6§.²⁶

Seuraamusluonteisissa syyttämättäjättämispäätöksissä rikoksesta epäilty katsotaan syylliseksi, mutta syytteen nostamisesta voidaan luopua jollakin laissa säädetyllä perusteella, kuten esimerkiksi teon vähäisyyden vuoksi. ROL 1:7§.

Hieman alle puolessa poliisilta syyttäjälle edenneissä jutuissa syyttäjä on tehnyt syyttämättä-jättämispäätöksen. Yleisin peruste eli yli puolet näistä liittyy siihen, ettei ollut saatavissa riittävää näyttöä.²⁶

Perheen sisäisissä pahoinpitelyepäilyissä näyttö katsottiin puutteelliseksi lapsen kertomuksen puuttumisen vuoksi. Kolmannes syyttämättäjättämispäätöksissä perustuu oikeudenkäynnin kohtuuttomuuteen suhteessa rikoksen vakavuuteen. ROL 1:8§²⁷

Jos syyttäjä nostaa asiassa syytteen, asia etenee tuomioistuimessa tapahtuvaan rikosoikeudenkäyntiin. Rikosoikeudenkäynti voidaan jakaa kahteen vaiheeseen: 1) asian käsittelyyn, jossa tutkitaan, onko epäilty syyllistynyt syytteessä väitettyyn tekoon ja 2) vahvistamiseen, jossa todetaan, onko teossa kyse rikoksesta ja määrätään siitä mahdollisesti aiheutuvat seuraamukset. Vahvistaminen tapahtuu tuomiolla, joka on joko syylliseksi tuomitseva tai vapauttava.

Oikeudenkäynnin tarkempi kulku on seuraava:²⁸

1. Paikallaolijoiden toteaminen
2. Syyttäjän syyte
3. Asianomistajan eli uhrin vaatimukset
4. Vastajan eli epäillyn kannanotto vaatimuksiin
5. Syyttäjän asiaesittely
6. Asianomistajan ja vastajan puheenvuoro
7. Näytön esittäminen. Asiakirjat ja henkilötodistelu, joskus harvoin myös katselmus
8. Asianosaisten loppulausunnot
9. Seuraamuskeskustelu
10. Päätöksen harkitseminen
11. Tuomion julistaminen ja ohjaus muutoksen hakemisesta

Lapsen kuuleminen oikeudenkäynnissä tapahtuu katsomalla ääni- ja kuvatallenne. Samalla tavalla voidaan kuulla myös 15–17-vuotiasta lasta, jos lapsi on erityisen suojelun tarpeessa. Yli 15-vuotiaan lapsen kuulemisessa oikeudenkäynnissä on mahdollista käyttää lasta suojaavia erityisjärjestelyjä.³²

²⁶ Antti Jokela, Rikosprosessioikeus, Helsinki, 2018, s. 258.

²⁷ Laura Suikkari: Tahallisuus luottamusaseman väärinkäytössä, s. 141-142.

²⁸ Antti Jokela, Rikosprosessioikeus, Helsinki, 2018, s. 386

³² Antti Jokela, Rikosprosessioikeus, Helsinki, 2018, s. 632-633

Kuulemisesta kannattaa etukäteen keskustella avustajan ja edunvalvojan kanssa ja siitä voi olla yhteydessä tuomioistuimeen. Lapselle voidaan tarvittaessa järjestää mahdollisuus tutustua tuomioistuimen tiloihin ennen oikeudenkäyntiä.

Vanhemmalla ei ole velvollisuutta olla paikalla oikeudenkäynnissä silloin, kun lasta kuullaan. Vanhemman läsnäolosta oikeudenkäynnissä sovitaan erikseen lapsen tai nuoren kanssa. Vanhempia voidaan kuulla oikeudenkäynnissä todistelutarkoituksessa eikä siis todistajina. Lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskeviin oikeudenkäynteihin ei lapsen suojelemiseksi lähtökohtaisesti päästetä yleisöä.²⁹

Mikäli tuomioistuin ennen oikeudenkäyntiä harkitsee, ettei lasta voida kuulla oikeudessa henkilökohtaisesti ja kuuleminen aiheuttaa hänelle sellaista kärsimystä tai muuta haittaa, joka voi vahingoittaa häntä tai hänen kehitystään, esitetään siis esitutkinnassa tallennettu kuvatalenne lapsen kuulemisesta todistelun eli näytön esittämisen yhteydessä. Koska oikeudenkäynnin vaatimuksiin kuuluu epäillyn oikeus esittää kysymyksiä toistelutarkoituksessa kuultavalle, on tärkeää, että tästä

oikeudenkäynnin edellytyksestä on huolehdittu esitutkinnassa. Näytön luotettavuuden arviointi tapahtuu oikeudessa.³⁰

Langettava päätös edellyttää, että näyttö yltää tuomitsemiskynnykseen.

Tuomitsemiskynnys tarkoittaa käytännössä sitä, että syypääksi toteava ratkaisu on sallittu vain silloin, kun syytetyn syyllisyydestä ei jää järkevää epäilyä ja se merkitse, että syyttömyyden mahdollisuus on suljettu lähes kokonaan pois. Tuomitsemiskynnys on korkea ja selvästi korkeampi kuin esitutinnan aloittamisen tai syytteen nostamisen kynnyks. Tuomitsemiskynnyksen korkeus on perusteltu, koska väärä langettava ratkaisu on sen kohteeksi joutuneen henkilön kannalta huomattavasti haitallisempi kuin väärä vapauttava päätös yhteiskunnan kannalta.³¹

Tuomioistuin voi päätyä ratkaisussaan myös siihen, että katsoo rikoksen syyksi luetuksi, mutta ei tuomitse vastaajaa rangaistukseen, koska 1) rikosta on sen haitallisuuteen tai ilmenevään tekijän syyllisyyteen pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä, 2) rikosta on tekoon ja tekijään liittyvistä erityisistä syistä pidettävä anteeksiannettavana, 3) rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana ottaen huomioon mm. tekijän toiminta ja 4) rikos ei rikosten yhtymistä koskevien säännösten johdosta vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään.

Lisäksi tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta, jos teon katsotaan johtuneen pikemminkin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta.

Käräjäoikeuden ratkaisuun voi hakea muutosta hovioikeudessa ja hovioikeuden ratkaisusta voi hakea muutoksenhakulupaa Korkeimmasta oikeudesta. Jos tuomioistuin on velvoittanut rikosentekijän maksamaan korvauksia,

²⁹ Lapsi rikoksen uhrina - Tietoa väkivalta- tai seksuaalirikoksen uhriksi joutuneen lapsen vanhemmalle -opas ja -esite (2013) Oikeusministeriö, sisäasiainministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö.

³⁰ Antti Jokela, Rikosprosessioikeus, Helsinki, 2018, s. 630

³¹ Johanna Tornberg ja Matti Kuuliala: Suomen edunvalvontaoikeus, s.127.

maksujärjestelyistä voidaan sopia hänen kanssaan tai antaa korvausten perimisen ulosottomiehen hoidettavaksi.

Käräjäoikeuden kansliasta maksutta saatava jäljennös tuomioistuimen ratkaisusta sekä ulosottohakemus toimitetaan ulosottovirastolle. Ulosottovirastosta voi myös kysyä tarkempia ohjeita korvauksen hakemiseen.

Korvauksia voi hakea myös Valtiokonttorista, vakuutusyhtiöltä tai Kelasta. Mahdollisuudet saada korvauksia vaihtelevat, joten ne on selvitettävä tapauskohtaisesti. Korvausten hakemisessa ja maksujärjestelyistä sopimisessa kannattaa kääntyä avustajan puoleen.

Valtion varoista maksettavat korvaukset rikoksen uhrilla on oikeus saada valtiolta korvausta rikoksen aiheuttamista vahingoista. Tästä korvauksesta vähennetään korvaus, jonka uhri on saanut tai tulee saamaan muun lain tai vakuutuksen nojalla sekä korvaus, jonka rikoksen tekijä on maksanut rikoksen uhrille. Valtion varoista maksettavaa korvausta haetaan Valtiokonttorista.

Hakemukseen liitetään tuomioistuimen ratkaisu, poliisin esitutkintapöytäkirja tai muu luotettava selvitys tapahtumien kulusta ja vahinkojen suuruudesta. Liitteeksi tarvitaan myös lääkärintodistukset ja kuitit.

Korvauksia maksetaan pääasiassa henkilövahingoista, esimerkiksi sairaanhoitokuluista sekä kivusta ja särystä, pysyvistä haitasta ja henkisestä kärsimyksestä. Valtiokonttorista maksettaville korvauksille on määritelty katto.³²

4.3 Lapsen kuuleminen esitutkinnassa

Lasta voidaan kuulla esitutkinnassa poliisilaitoksella, oikeuspsykiatrian laitoksella, joita löytyy Suomesta kuusi kappaletta, kunkin keskussairaalan yhteydessä tai muussa sopivassa paikassa esimerkiksi laitoksessa, mikäli lapsi on sijoitettu, hoidossa tai tutkimuksissa siellä ETL 9:7§.³³

Lapsen kuulemisen 10 pääperiaatetta:

- 1) Rauhallinen, häiriötön kahdenkeskinen tilanne. Ei liikaa virikkeitä.
- 2) Lapselle selitetään tapaamisentarkoitus ikätasoon sopivalla tavalla. (Yllättävän vaikeaksi osoittautunut myös lasten kanssa työskenteleville!)
- 3) Luodaan neutraali, lapsen ajatuksia kunnioittava ilmapiiri. Ei painosteta. Tuodaan esille halu kuulla kaikenlaiset, niin hyvät kuin huonotkin puolet asioista.
- 4) Panostetaan kontaktin luomiseen johdattelematta: kuuntele, anna aikaa vastata. Jos lapsen on vaikea puhua, pysähdy sen äärelle ennen kuin etenet. 5) Luodaan tukeva, ei uhkaava ilmapiiri. (Hymy ja muut ystävälliset eleet) 6) Vaatimustaso asetetaan ikätasolle sopivaksi. Mahdollisimman yksinkertaiset kysymykset ja konkreettiset käsitteet.

³² Lapsi rikoksen uhrina - Tietoa väkivalta- tai seksuaalirikoksen uhriksi joutuneen lapsen vanhemmalle opas ja -esite (2013) Oikeusministeriö, sisäasiainministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö.

³³ Antti Jokela, Rikosprosessioikeus, Helsinki, 2018, s. 188

- 7) Käy läpi perussäännöt ja odotukset, sekä anna lapsen harjoitella kertomista jonkin mieluisan asian avulla.
- 8) Kysy laajasti päätöksenteon kannalta oleellisia asioita. Esim. ”kerro ihan kaikki mitä muistat siitä tapahtumasta, kun tämä mustelma tuli”
- 9) Käytä avoimia kysymyksiä, eli kysymyksiä, jotka rohkaisevat monisanaiseen kerrontaan. ”Kerro lisää?” ”Ok, kerro siitä tarkemmin?”
- 10) Vältä johdattelevia kysymyksiä, ennakkokäsitysten esille tuomista, stereotypioita, sosiaalista painostusta ja monivalintakysymyksiä.³⁴

Vältä myös kysymyksiä, joihin lapsi voi vastata kyllä/ei. Lapsen kuuleminen tapahtuu 1-3 kertaa ja tutkimuksissa on todettu, ettei lasta saisi kuulla kolmea kertaa enemmän, koska tällöin hänen kuulemiskertomuksensa voi muuttua alkuperäisestä vähemmän totuudenmukaiseen suuntaan. Käsitykseni ja kokemukseni mukaan lapsen kertomus voi muuttua myös enemmän totuudenmukaiseen suuntaan, kun häntä kuullaan useammin.

Lapsen kuulustelun suorittaa pääsääntöisesti poliisi. Alle kuusivuotiaan lapsen kuulustelusta poliisi voi tarvittaessa neuvotella asiantuntijan kanssa ja sopia lapsen haastattelusta asiantuntijan välityksellä. Poliisin on kuitenkin aina oltava paikalla, kun lasta haastatellaan, muttei välttämättä samassa tilassa lapsen kanssa. Päätöksen asiantuntijakuulustelijan käyttämisestä haastattelijana tekee aina tutkinnanjohtaja.

Kuulustelut tulee suorittaa mahdollisimman pian rikosepäilyn esille tulemisen jälkeen. Kuulustelijan on kommunikoidava lapsen kanssa tietoisesti siten, että lapsi saadaan tuottamaan mahdollisimman kattava, yksityiskohtainen ja tarkka kuva tapahtumista tai epäilyistä rikoksesta. Kuulustelijalla ei välttämättä tarvitse olla ensi- tai esitietoja epäilyistä rikoksesta.

Lapsen kanssa voidaan myös harjoitella vapaata kerrontaa kuulustelun alkuvaiheessa keskustelemalla yleisistä asioista. Tärkeätä on tehdä lapselle selväksi, että hän voi korjata kuulustelijaa, jos tämä tulkitsee tai ymmärtää lasta väärin. Tärkeää on myös, että lapsi tuntee olonsa turvalliseksi kuulustelutilanteessa. Luotettavin kuulustelutulos syntyy lapsen suoralla kerronnalla ja siitä johdetuilla avoimilla kysymyksillä ja ilmauksilla. Vaihtoehto- ja johdattelevia kysymyksiä ei saa käyttää.

Kuulustelun etenemisestä on hyvä laatia selkeä kuulustelusuunnitelma, jonka avulla kuulustelu sujuu joustavammin. Kyseinen kuulustelusuunnitelma on syytä säilyttää, koska kuulustelun arvioija tai siitä asiantuntijalausunnon antaja voi sitä tarvita.³⁵

Lapsen kuuleminen videoidaan aina ja lisäksi kuulustelu litteroidaan tarkoin eli avataan kokonaisuudessaan sanatarkasti ja tämä litterointi toimitetaan loppulausuntovaiheessa epäilylle, lapsen avustajalle sekä lapsen edunvalvojalle.

³⁴ Interviewing Children in Custody Cases: Implications of Research and Policy for Practice. Behavioral Sciences and the Law, 28, s. 542-562.

³⁵ Lapsen kohtaaminen poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa, sisäasiainministeriön ohje SM-2006-02026/Ri-2, voimassa 3.7.2006 - 2.7.2011.

Lapsen kuulustelutilanteessa tulee pääsääntöisesti olla mukana vain kuulustelija ja lapsi. Alle 15-vuotiaan lapsen huoltajalla, edunvalvojalla tai muulla laillisella edustajalla on esitutkintalain 7:14.1§:n mukaan oikeus olla läsnä kuulusteluissa ja lapselle tulee aina tarjota tähän mahdollisuus, jollei häntä tai hänen läheistä epäillä lapsen kohdistuvasta rikoksesta. Lapsella on oikeus myös avustajaan, tukihenkilöön ja todistajaan.³⁶

Tutkittavaan asiaan rikoksesta epäillyn asemassa olevan huoltajan ei tule sallia olla läsnä lapsen kuulustelussa, koska pelkästään hänen läsnäolonsa voi vaikuttaa lapsen kuulemiseen. Kuulustelussa mukana olevalle henkilölle on tehtävä selväksi, että hän ei saa millään tavalla puuttua kuulustelun kulkuun.³⁷

Lapsen kuulemisen onnistumiseksi on olennaisen tärkeää, että hänet vie kuulemistilaisuuteen joku muu, kuin lapsen vanhempi esim. edunvalvoja, mutta ei missään tapauksessa ainakaan rikoksesta epäilty, koska tämä voi painostaa, uhkailla, lahjoa tai muutoin manipuloida lasta kertomaan tapahtumista epäillylle edullisella tavalla.

Itä-Suomen aluehallintovirasto on 03.09.2018 antamassaan ratkaisussaan ISAVI/1044/2017 todennut, että koulukuraattori ei saa viedä lasta tutkimuksiin, koska tämä tehtävä kuuluu poliisille. Samaa asiaa koskien Poliisihallitus on päätöksessään

ID-17132428 per 15.08.2017 todennut, että esitutkintalain mukaan lapsen huoltaja tai laillinen edustaja tulee lähtökohtaisesti aina olla läsnä lasta kuultaessa ja kun ko. tapauksessa lapsen isää epäiltiin lapsen kohdistuvasta pahoinpitelystä ei hänen, eikä hänen vaimonsa läsnäolo ole ollut mahdollista lapsen kuulemisessa, mutta poliisihallitus tähdentää, että asiassa olisi pitänyt hakea lapselle edunvalvojaa jo heti esitutkinnan alkuun jolloin edunvalvoja olisi voinut olla läsnä lasta kuultaessa ja kun näin ei ole tapahtunut on asiassa menetelty virheellisesti.³⁸

Tärkein näyttö tuomioistuimessa on yleensä juuri lapsen kertomus esitutkinnassa ja sen vuoksi lapsen kuulemisen laadulla on huomattava merkitys oikeudenmukaisen ja puolueettoman oikeudenkäynnin toteutumiselle Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6.1 artiklan sekä Suomen perustuslain 21 ja 22§:ien mukaisesti.

Syyttäjällä on aina oikeus olla esitutkintalain 7:13.2§:n ja 24:2§:n mukaan läsnä lapsen kuulemisessa. Kuulemistilaisuudessa läsnä olevien henkilöiden pitää näkyä ja heidät on mainittava video- tai kuvatallenteessa. Kuulemista reaaliaikaisesti muualla seuraamassa olevat henkilöt on mainittava kuulusteltavalle. Heidän nimensä ja asemansa on mainittava kuulemisen alussa video- tai ääni ja -kuvatallenteeseen.³⁹

³⁶ Antti Jokela, Rikosprosessioikeus, Helsinki, 2018, s. 190-192

³⁷ Antti Jokela, Rikosprosessioikeus, Helsinki, 2018, s. 193

³⁸ Itä-Suomen aluehallintovirasto 03.09.2018 antama ratkaisu ISAVI/1044/2017.

³⁹ Lapsen kohtaaminen poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa, sisäasiainministeriön ohje SM-2006-02026/Ri-2, voimassa 3.7.2006 - 2.7.2011.

4.4 Lapsen kuulemiseen vaikuttavia epäluotettavuustekijöitä

Lasten haastattelu tulee tehdä niin, etteivät aikuiset ja varsinkaan vanhemmat kykene vaikuttamaan lapsensa kertomukseen tai muuhun tutkimustulokseen.

Erityisen tärkeää on esitutkintaan liittyvissä tutkimuksissa, ettei lapsia tutkimuksiin kuljettava henkilö ole se henkilö, joka on ilmoituksen tehnyt tai jota epäillään lapseen kohdistuvasta rikoksesta, koska lapsiin ja heidän tutkimuksessa sanomaansa pystytään vaikuttamaan todella paljon ja lapset saadaan iästä riippuen eri tavoin sanomaan aivan täysin sen, mitä aikuinen haluaa hänen sanovan.

Käytännössä on osoittautunut ideaaliksi, että lapselle määrätty edunvalvoja on se henkilö, joka kuljettaa lapsen kuultavaksi poliisiin tai oikeuspsykiatrian laitokselle ym. sekä muihin tutkimuksiin.

Tämä on helpointa järjestää siten, että saatuaan edunvalvojamääräyksen ja poliisilta tiedon tutkimusajankohdasta edunvalvoja hakee lapsen tutkimuksiin. Mikäli kyse on poliisin esitutkintaan liittyvästä läheisen lapseen kohdistuvasta pahoinpitely- tai seksuaalirikosepäilystä, voidaan lasta ja häntä tuleekin haastatella ja tutkia ilman vanhempien suostumusta.

Huomattavaa on kuitenkin, että esitutkintalain 4:15§:n mukaan lapsen huoltajille ja muille 4 luvun 14§:n 1 ja 2 momentin mukaisille henkilöille on ilmoitettava etukäteen lapsen kuulemisesta ja ainakin yhdelle varattava tilaisuus olla läsnä lapsen kuulemisessa. Hänet voidaan esitutkintalain 7:18§:n mukaan poistaa lapsen kuulemistilaisuudesta, jos hän käytöksellään häiritsee kuulustelua tai jos hänen läsnäolonsa muuten vaikeuttaa asian selvittämistä.

Vanhemmat ja lapselle läheiset kykenevät vakuuttamaan lapsensa kertomaan häneltä kysyttäessä tai kuultaessa totuudenvastaista ja tämä on kokemukseni mukaan erittäin yleistä ja asia tuli myös selvästi ilmi haastattelututkimuksessani.

4.5 Asiantuntijalausunto

Esitutinnan toinen keskeinen tutkintatoimenpide ja tärkeä näyttö oikeudenkäynnissä niissä tapauksissa, kun niitä tutkinnanjohtaja katsoo aiheelliseksi pyytää, ovat asiantuntijalausunnot, joita on lapsen esitutkintaan liittyvissä tutkimuksissa kahdenlaisia: 1) somaattiset, uhrin fyysisiä oireita ja terveydentilaa kuvaavat lääkärintlausunnot ja 2) lasten oikeuspsykiatrisesta tutkimuksesta tehdyt asiantuntijalausunnot.

Somaattiset lääkärintlausunnot voivat olla joko erikois-, koulu-, neuvola- tai terveyskeskuslääkärin laatimia. Useimmissa tapauksissa lääketieteellisenä lausuntona käytetään vain lyhyehköä terveyskeskus-, koulu- tai neuvolalääkärin laatimaa lääkärintlausuntoa asianomistajan vammoista. Vakavimmissa tapauksissa lääketieteellisiä lausuntoja voi olla useampia. Ne ovat erikoislääkäreiden laatimia laajempia lausuntoja asianomistajan tai rikoksesta epäillyn vammoista, oireista ja terveydentilasta.

Toisen osan asiantuntijalausunnoista muodostavat lasten oikeuspsykiatrisesta tutkimuksesta laaditut lausunnot. Lasten oikeuspsykiatrinen tutkimus on poliisin

pyynnöstä käynnistyvä, asiantuntijatyöryhmän laatima laaja tutkimus, jota pääsääntöisesti käytetään lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämiseen.

Lapsen kuulustelukertomuksen vahvistamiseksi voidaan pyytää terveydenhuollon ammattihenkilöltä asiantuntijalausuntoja niissä tilanteissa, joissa lausunnolla voidaan katsoa olevan merkitystä asian esitutkinnassa, syyteharkinnassa tai tuomioistuinkäsittelyssä. Asiantuntijalausunnon pyytämisestä päättää tutkinnanjohtaja ja sen tarpeen selvittämiseksi tulisi tutkinnanjohtajan keskustella asiassa syyteharkintaa suorittavan syyttäjän kanssa. Asiantuntijalausuntoja antavat tarvittaessa

5 eri puolilla Suomea sijaitsevaa oikeuspsykiatrista yksikköä. Helsinki, Turku, Tampere, Kuopio ja Oulu. Lisäksi Vaasassa on pieni yksikkö.⁴⁰

Lasten oikeuspsykiatrisia tutkimuksia tekevät yliopistolliset sairaalat eri kuntien sairaanhoitopiireissä. Asiantuntijatyöryhmään kuuluu tapauksen mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon alan ammattilaisia. Tutkimusten laajuus ja toteutus on tapauskohtainen, mutta yleensä se koostuu vanhempien ja huoltajien haastattelusta, lapsen oikeuspsykiatrisesta haastattelusta, lapsen psyykkisen tilan arvioinnista sekä mahdollisesta rikosten haittavaikutusten arvioinnista. Suositusten mukaan tutkimusten tulisi olla valmiita kolmen kuukauden kuluessa virka-apupyynnön lähettämisestä.

Asiantuntijalausuntoja antavien mukaan ongelmia aiheuttaa usein se, etteivät asiantuntijat aina ole ymmärtäneet mitä tuomioistuin lausunnossaan pyytää ja myös toisinpäin eli tuomioistuin ei ole ymmärtänyt mitä asiantuntija on lausunnossaan tarkoittanut ja lopputulos voi olla tällöinkin kaikkea muuta, kuin tosiasioita vastaava ja oikeudenmukainen.⁴¹

4.6 Lapsen kuuleminen oikeudenkäynnissä

Lapsen kuuleminen oikeudenkäynnissä tapahtuu katsomalla ääni- ja kuvatallenne. Samalla tavalla voidaan kuulla myös 15–17-vuotiaasta lasta, jos lapsi on erityisen suojelun tarpeessa. Yleensä lasta ei kuulla oikeudenkäynnissä henkilökohtaisesti, vaikka hän olisi siellä läsnä, vaan istunnossa katsotaan lapsen kuulemista koskeva video, joka toimii asiassa näyttönä lapsen kertomuksena tapahtuneesta rikoksesta.

Mikäli lasta kuullaan oikeudenkäynnissä, niin käsittely voi olla suljettu, kun kuullaan alle 15-vuotiaasta lasta.⁴²

Lapsi voi itse osallistua näin halutessaan oikeudenkäyntiin ja oikeudenkäymiskaaren 17:27§:n mukaan: Asianosaista, joka ei ole täyttänyt 15 vuotta tai jonka henkinen toiminta on häiriintynyt, voidaan kuulustella todistelutarkoituksessa, jos tuomioistuin harkitsee tämän soveliaaksi ja jos:

- henkilökohtaisella kuulemisella on asian selvittämiseksi keskeinen merkitys; ja

⁴⁰ Lapsen kohtaaminen poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa, sisäasiainministeriön ohje SM-2006-02026/Ri-2, voimassa 3.7.2006 - 2.7.2011.

⁴¹ Lastenpsykiatriayhdistyksen syyspäivät 2019 Helsingissä.

⁴² Antti Jokela, Rikosprosessioikeus, Helsinki, 2018, s. 622-623.

- kuuleminen ei todennäköisesti aiheuta kuultavalle sellaista kärsimystä tai muuta haittaa, joka voi vahingoittaa häntä tai hänen kehitystään.⁴³

Kuulemisesta kannattaa etukäteen keskustella avustajan ja edunvalvojan kanssa ja siitä voi olla yhteydessä tuomioistuimeen. Lapselle voidaan tarvittaessa järjestää myös mahdollisuus tutustua tuomioistuimen tiloihin ennen oikeudenkäyntiä.

Edunvalvojan tehtävänä on istua istunnossa lapsen vieressä sekä tukea häntä oikeudenkäynnin ajan ja mikäli pääkäsittelyn seuraaminen on lapselle liian raskasta voi lapsi lähteä istunnosta kesken jopa pois. Yli 15-vuotiaan lapsen kuulemisessa oikeudenkäynnissä on mahdollista käyttää myös lasta suojaavia erityisjärjestelyjä.

4.7 Tuomiot lapsiin kohdistuneissa pahoinpitely- ja seksuaalirikoksissa

Humpin tutkimusten mukaan lapsiin kohdistuvissa hyväksikäyttö ja muissa seksuaalirikoksissa tuomio on annettu jokaisessa käsittelyyn edenneessä jutussa, kun taas pahoinpitelyrikoksissa tuomioon oli johtanut 78% tuomioistuinkäsittelyyn edenneistä ja siellä päätetyistä jutuista.⁴⁴

Tuomiona on lapsiin kohdistuneissa väkivaltarikoksissa yleensä ollut sakkorangaistus ja sakon vaihteluväli on ollut 10-80 päiväsakkoa ja lapsen seksuaalisista hyväksikäytöistä annettuna tuomiona on yleensä ollut ehdollinen vankeusrangaistus ja vankeusrangaistusten pituus vaihteli 3kk ja 1v5kk:n välillä. Huomattavaa on, ettei lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rangaistusasteikkoon sisälly sakkorangaistusta.⁴⁵

Naisten rangaistukset ovat tyypillisesti olleet miesten rangaistuksia lyhyempiä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen (OPTULA:n) tekemän tutkimuksen mukaan rangaistukset samantyyppisistä rikoksista vaihtelevat ja ovat siis epäyhtenäisiä koko maassa.⁴⁶

4.8 Rikosrekisteri

Rikosrekisteri on valtakunnallinen keskusrekisteri, jota pitää Oikeusrekisterikeskus ja johon merkitään lähinnä vapausrangaistukseen tuomittujen tietoja. Tietoja kerätään ja talletetaan ja niitä luovutetaan rikosoikeudellisten seuraamusten määrittämistä ja täytäntöönpanoa varten. Tietoja voidaan luovuttaa myös henkilön luotettavuuden tai henkilökohtaisen soveltuvuuden selvittämistä ja arviointia varten.

- Rikosrekisteriin tulee merkintä, kun henkilö tuomitaan: ehdottomaan tai ehdolliseen vankeusrangaistukseen
- valvontarangaistukseen

⁴³ Antti Jokela, Rikosprosessioikeus, Helsinki, 2018, s. 451.

⁴⁴ Sanna-Mari Humppi ja Noora Ellonen: Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö, s. 175.

⁴⁵ Sanna-Mari Humppi ja Noora Ellonen: Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö, s. 177-178.

⁴⁶ Sanna-Mari Humppi ja Noora Ellonen: Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö, s. 182.

⁵¹ www.Oikeusrekisterikeskus

- ehdollisen vankeusrangaistuksen ohessa sakkoon (oheissakkoon), yhdyskuntapalveluun tai valvontaan
- ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta yhdyskuntapalveluun nuorisorangaistukseen tai nuorisorangaistuksen sijasta sakkoon
- viralta pantavaksi tai
- jätetään syyntakeettomana tuomitsematta.

Muista kuin edellä luetelluista sakkorangaistuksista ja sakon muuntorangaistuksista ei tule merkintää rikosrekisteriin.⁵¹

Seksuaalisen hyväksikäytön vähentämiseksi säädettiin laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä, jonka mukaan lasten kanssa työskentelevien tulee toimittaa suomalaiselle työnantajalle, lupaviranomaiselle, oppilaitokselle tai vapaaehtoistoiminnan järjestäjälle Oikeusrekisterikeskuksesta hankkimansa alle 6kk vanha rikosrekisteriote, ennen kuin he aloittavat toimensa. Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä (504/2002) tuli voimaan 01.01.2003.

Menettelyn koskee vuoden aikana yli 3kk:ta koskevaa työskentelyä ja sen ulkopuolelle jäävät siten työtehtävät, joissa työntekijän yhteydenpito lapsiin on satunnaista. Työntekijän ja opiskelijan rikostaustaote annetaan vain henkilölle itselleen.

Laki lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä (148/2014) tuli voimaan 1.5.2014. Vapaaehtoistoiminnassa asia on toisin eli toimintaa varten tarvittavan rikostaustaotteen tilaa vapaaehtoistoiminnan järjestäjä vapaaehtoisen suostumuksella.

Rikostausta voidaan tarkistaa ainoastaan lain voimaantulon 1.5.2014 jälkeen toimintaan mukaan tulleilta vapaaehtoisilta. Lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä säädetyn lain mukaan, mikäli henkilö yksin hoitaa lasten valmennusta, ohjaamista tms. on hänestä tilattava rikosrekisteriote, mutta ei mikäli hänellä on aina parina toinen henkilö ohjaajana.

Käytännössä on esiintynyt usein tilanteita, joissa sairaudesta tms. syystä johtuen toinen ohjaajista on ollut poissa ja vain yksi henkilö on kuitenkin toimintaa ohjannut, vaikkei häneltä ole pyydetty missään vaiheessa rikosrekisteriotetta eli lain kirjainta kierretään näin valitettavan usein.

4.9 Vahingonkorvaus

Vahingonkorvauksena voidaan vaatia sellaisia menetyksiä, joilla on syy-yhteys itse rikokseen. Mietittäessä syy-yhteyttä oireiden osalta voidaan hyvänä ohjeena pitää sitä, että olisiko lapsella oireita, jos rikosta ei olisi tapahtunut.

Erilaiset rikoksen perusteella vaadittavat vahingonkorvaukset on jaoteltu henkilö- ja esinevahinkoihin sekä kärsimyskorvaukseen sekä haitankorvaukseen. Mitkään vahingonkorvauslaissa esitetyistä korvauksista eivät sulje toisiaan pois, mutta kunkin korvausvaatimuksen yhteydessä on esitettävä selvitys korvauksen perusteesta ja määrästä.

Henkilövahingon kärsineellä on vahingonkorvauslain 5:2§:n mukaan oikeus korvaukseen:

- 1) Tarpeellisista sairaanhoitokustannuksista ja muista tarpeellisista kuluista
- 2) Ansionmenetyksestä
- 3) Kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta 4) Pysyvästä haitasta

1) ja 2) kohdan osalta vahingonkorvauksen pitäisi määrällisesti saattaa vahingonkärsinyt samaan asemaan, kuin hän oli ennen rikosta. Määrän osalta on saatavissa tietoa lähteistä Henkilövahinkoasian neuvottelukunnan suosituksia ja Liikennevahinkolautakunnan normeja ja ohjeita.

3) kohdan haittaa ovat ensiksikin henkilövahingosta johtuvat epämiellyttävät aistimukset ja muut oireet. Niistä tyypillisimmät ovat kipu ja särky. Korvattavaa haittaa ovat myös psyykkiset oireet kuten ahdistuneisuus ja masentuneisuus. Säännöksissä tarkoitettua haittaa on myös fyysisistä tai psyykkisistä syistä johtuva toiminnanvajavuus esimerkiksi kykenemättömyys aistia tai liikkua normaalisti.⁴⁷

Korkein oikeus on ennakkopäätöksessään 2005:53 erotellut 3) kohdan kivun ja säryn seuraavasti: Vahingonkorvauslain 5 luvun 2 §:n mukaan sillä, jolle on aiheutettu ruumiinvamma tai muu henkilövahinko, on oikeus saada korvaus muun ohella kivusta ja särystä. Lainkohdassa tarkoitetaan muulla henkilövahingolla muun muassa henkilön psyykkisen tilan tai kehityksen häiriintymistä ja kotirauhaan kohdistunut taikka muu sen kaltainen rikos.

Vahingonkorvauslain 5 luvun 6 §:n mukaan rikoksen uhrilla on oikeus korvaukseen myös sellaisesta kärsimyksestä, jonka on aiheuttanut vapauteen, kunniaan tai kotirauhaan kohdistunut taikka muu sen kaltainen rikos. Viimeksi mainitulla kärsimyksellä tarkoitetaan henkistä kärsimyksentunnetta, joka ei edellytä lääketieteellisesti todettavissa olevaa psyykkisen terveydentilan järkkymistä. Oikeuteen saada kärsimyskorvausta vahingonkorvauslain 5 luvun 6§:n nojalla ei vaikuta se, onko uhrille aiheutettu samalla rikoksella henkilövahinko.

Kohdan 4) eli pysyvän haitan osalta on käytännössä päädytty siihen, että tarkastellaan asiaa tapahtuneesta kahden vuoden kuluttua, jolloin voidaan todeta, onko kyse pysyvästä haitasta sekä määrätä tästä vaadittuja korvauksia.

Lapseen kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten aiheuttamien psyykkisten seurausten osalta ei ole mahdollista varmuudella sanoa, miten kokemus vaikuttaa juuri kyseisen lapsen tulevaisuuteen. Sen sijaan voidaan rikoksen ominaispiirteiden perusteella arvioida, mitä tapahtuma on omiaan aiheuttamaan lapsen kehitykselle. Tässä arvioinnissa voidaan hyödyntää esim. Duodecimin Käypä hoitosuosituksia.⁴⁸

⁴⁷ HE 167/2003

⁴⁸ Noora Ellonen: Rikostutkinta lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa, s. 71.

Vaatimusten määrän osalta on saatavissa tietoa esim. seuraavista lähteistä:
Henkilövahinkoasian neuvottelukunnan suosituksia ja
Liikennevahinkolautakunnan normeja ja ohjeita.

Lapsen huoltajalle voidaan myös määrätä maksettavaksi korvauksia esim. ansionmenetyksestä, mikäli hän on joutunut jäämään pois työstään hoitamaan lasta tapahtuneen rikoksen johdosta. Rikosvahinkolain perusteella on rikosasiassa mahdollista saada korvauksia rikoksella luonnolliselle henkilölle tai kuolinpesälle aiheutuneesta vahingosta. Edunvalvojan tulee sopia avustajan kanssa, kumpi tekee hakemuksen Valtiokonttorille.⁴⁹

Rikosasian edunvalvoja yleensä esittää vahingonkorvausvaatimuksen lapsen puolesta. Valtiokonttorin käsittelyaika oli marraskuussa 2019 6-8 kuukautta. Valtiokonttori maksaa korvattavan summan suuruudesta riippuen muutaman sadan euron kuluilla vähennettynä asianomistajalle vastaajan korvattavaksi tuomitun summan tekopäivästä lukien juoksevina laillisina viivästyskorkoineen. Erityistä Valtiokonttorin toiminnassa on, että he maksavat tuomitun korvauksen, vaikkei tuomio olisi vielä edes lainvoimainen. Valtiokonttori yleensä maksaa tuomitun määrän mukaisesti, mutta se voi perustellulla päätöksellään poiketa tästä ja tuolloin voi Valtiokonttorin päätöksestä valittaa Vakuutus oikeuteen.

5. Seksuaalirikos

5.1 Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä säädetään RL 20:6§:ssä.

Lapsen seksuaalisella hyväksikäytöllä tarkoitetaan tekoja, joissa alle 16-vuotias lapsi altistetaan ikään kuulumattomalle seksuaalisuudelle, josta on haittaa lapsen kehitykselle, jota lapsi ei ymmärrä tai johon lapsi ei anna suostumustaan. Lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevat teot voidaan ryhmitellä ainakin viiteen erilaiseen tekokokonaisuuteen. Tällaisia kokonaisuuksia ovat:

1) Vihjailevat puheet, 2) sukupuolielimen esitleminen lapselle tai alastomana esiintyvän lapsen katseleminen, 3) lapsen alistaminen katselemaan masturbointia tai sukupuoliyhteyttä, 4) lapsen muualle, kuin sukupuolielimeen tapahtuva koskettelu ja 5) lapsen sukuelimeen tapahtuva koskettelu tai lapsen saaminen koskettelemaan tekijän sukupuolielintä.⁵⁰

Suomalainen rikoslaki jakaa lapsiin kohdistuvat seksuaaliset hyväksikäytöt lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön sekä törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö tarkoittaa seksuaalista tekoa, kuten sukupuoliyhteyttä tai koskettelua alle 16-vuotiaan henkilön kanssa. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö pitää sisällään myös teot, joita ei laissa ole erikseen

⁴⁹ Marjukka Heikkilä, Satu Rantaeskola ja Tuija Suikkanen-Malin: Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa s. 160-161.

⁵⁰ Timo Ojala: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset, s. 92.

kriminalisoitu (esim. tirkistely), mutta jotka 16-vuoden suojaikärajan vuoksi katsotaan rikollisiksi.⁵¹

Lapsiin kohdistuva seksuaalinen väkivalta onkin havaittu yleisimmäksi maissa, joissa naisilla ja tytöillä on vain vähäinen itsemääräämisoikeus ja heikommat mahdollisuudet vaikuttaa omaan seksuaaliseen toimintaansa. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on kaltoinkohtelua, jossa lapsi kokee vanhempien tai muiden aikuisten taholta kehitystään ja koskemattomuuttaan vahingoittavan seksuaalisen teon.⁵²

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö voi olla esimerkiksi lapsen houkuttelemista seksuaalisiin tekoihin, lapsen sukupuolielinten koskettelua, lapsen pakottamista katsomaan aikuisten välistä seksuaalista toimintaa tai lapsen altistamista ikään kuulumattomalle seksuaaliselle toiminnalle ja kuvamateriaalille internetin kautta.

Lasten psyykkistä ja fyysistä kehitystä suojataan rikoslailla, eikä heidän vähäistä elämäkokemustaan tai kehittymättömyyttään saa käyttää hyväksi. Lapsen hyväksikäyttöön syyllistynyt henkilö ei siten voi välttää vastuutaan vetoamalla lapsen seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen, vaan lapsen oikeus suojeluun voittaa.

Suostumuksellisen seksin ikäraja on 16 vuotta. Kun lapseen tai nuoreen kohdistuu seksuaaliväkivaltaa, lastensuojelu- ja rikosilmoituksen tekemisen raja on aina 18 vuotta. Vastuu hyväksikäytöstä on aina aikuisella, eikä hän voi vapautua vastuusta vedoten tietämättömyyteensä asioiden oikeasta tilasta kuten lapsen todellisesta iästä. Aikuisen täysi vastuu ei myöskään vähenny, vaikka alaikäinen olisi itse ollut aloitteen tekijä.⁵³

Seksuaalinen hyväksikäyttö on alkanut tutkimusten mukaan usein leikin varjolla, erityisesti silloin, kun uhriksi on jouduttu pieninä, 2-4 vuotiaina. Tällöin hyväksikäyttäjänä on ollut isä tai isäpuoli, joka on saanut tyydytettyä seksuaalisen halunsa ja tarpeensa osana leikkiä. Lapsella ei ole kykyä ymmärtää ja arvioida leikin seksuaalista luonnetta ja hyväksikäyttäjän motivaatiota vaan hän asettuu vaadittuun rooliin ja ottaa toimintaan osaa hyväksikäyttäjän pyytämällä tavalla.⁵⁴

Rikoslain 20:6 ja 7§:ien mukaan lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön syyllistyy se, joka koskettamalla tai muulla tavoin tekee kuuttatoista vuotta nuoremmalle lapselle seksuaalisen teon, joka on omiaan vahingoittamaan tämän kehitystä tai saa tämän ryhtymään sellaiseen tekoon.

Teko katsotaan lain mukaan törkeäksi, jos kohteena on lapsi, jolle rikos lapsen iän tai kehitystason vuoksi on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa, rikos tehdään erityisen nöyryyttävällä tavalla tai rikos on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa

⁵¹ Sirpa Taskinen: Lastensuojelulain soveltaminen, s. 18.

⁵² Sirpa Taskinen (toim): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, 2003.

⁵³ Lastensuojelun käsikirja, THL.

⁵⁴ Merja Laitinen: Häväistyt ruumiit, rikotut mielet, s. 98.

lapselle hänen tekijää kohtaan tuntemansa erityisen luottamuksen tai erityisen riippuvaisen asemansa vuoksi ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.⁵⁵

Sukupuoliyhteys alle 16-vuotiaan lapsen kanssa katsotaan lähtökohtaisesti törkeäksi seksuaaliseksi hyväksikäytöksi. Lainsäädännön mukaan lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on siis esimerkiksi lapsen koskettelemista vaatteiden päältä tai alta. Se voi olla myös lapsen pakottamista katsomaan seksuaalista sisältöä. Myös väkisin suuteleminen voidaan katsoa lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi, jos siinä tapahtuu ihokontakti.

Lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä kyse on yleensä jostain muusta kuin sukupuoliyhteydestä, mutta kuitenkin seksuaalisesta teosta. Laki määrittelee sukupuoliyhteyden niin, että se on sukuelimellä, muulla ruumiinosalla tai esineellä tehtävää sukupuolielimeen tai peräaukkoon kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon. Sukupuoliyhteys voi olla myös toisen sukupuolielimen väkisin ottamista omaan kehoon. Huomattavaa on myös, että tekijän voidaan katsoa olevan lapsen kanssa sukupuoliyhteydessä myös sellaisessa tilanteessa, jossa tekijä saa lapsen työntämään omaan sukupuolielimeensä jotain.⁵⁶

Joissain tapauksissa lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä voi tapahtua myös sukupuoliyhteys, mutta tekoa ei kokonaisuutena arvosteltaessa pidetä törkeänä. Esimerkiksi jos sukupuoliyhteydessä olleet henkilöt ovat suhteellisen saman ikäisiä, mutta heidän iässään on sen verran eroa, että katsotaan kyseessä olevan rikos. Yleensä katsotaan rikokseksi, mikäli ikäraja on enemmän kuin 5 vuotta. Tämä ikäraja ei kuitenkaan ole ehdoton, vaan tapauksesta riippuen alhaisempikin ikäero voi aiheuttaa rikoksen tunnusmerkistön täyttymisen, mikäli tekijä on esim. 15v ja uhri 12v ja myös suurempikin ikäero voi joskus olla johtamatta rikoksen tunnusmerkistön täyttävän teon täyttymiseen tai ainakaan rangaistukseen.

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytöstä saa vähintään neljä kuukautta vankeutta ja enintään siitä voidaan tuomita neljä vuotta vankeutta. Lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön rikosnimike täyttyy, mikäli on sukupuoliyhteydessä alle 16 vuotta nuoremman lapsen kanssa. Teko voi olla kuitenkin törkeä, vaikka sukupuoliyhteyttä ei olisi tapahtunut. Lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön kriteerit voivat täyttyä myös, jos teko aiheuttaa uhrille hänen iän tai kehitystasonsa vuoksi erityistä vahinkoa tai jos teko tehdään erityisen nöyryyttävällä tavalla.

Teko on nöyryyttävä esimerkiksi silloin, jos tekijöitä on useampia tai jos tapaukseen liittyy kuvaamista. Rikos voi olla törkeä myös silloin, jos teon tekee lapselle sellainen henkilö, johon lapsi luottaa tai josta lapsi on riippuvainen. Kyse voi olla esimerkiksi lähisukulaisesta tai vaikkapa valmentajasta. Lisäksi törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö edellyttää sitä, että se on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Törkeässä lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä voidaan tuomita vähintään vuosi vankeutta ja enintään kymmenen vuotta. Suomessa on valmisteilla lainmuutos, jolla sukupuoliyhteys nuoren lapsen kanssa mahdollisesti säädetään rangaistavaksi raiskausrikoksena. Nykyään sukupuoliyhteydestä lapsen

⁵⁵ Timo Ojala: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset, s. 126.

⁵⁶ Timo Ojala: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset, s. 128.

kanssa rangaistaan vain lapsen törkeänä seksuaalisena hyväksikäyttönä. Myös lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rangaistuksia on tarkoitus ankaroittaa.⁵⁷

Asiasta tehdyn kansalaisaloitteen tavoitteena on se, että raiskaus määriteltäisiin jatkossa rikoslaissa suostumuksen puutteen, ei käytetyn väkivallan tai sillä uhkaamisen kautta. Uuteen hallitusohjelmaan on jo toukokuussa 2020 kirjattu rikoslain muuttaminen siten, että raiskausrikoksen lähtökohtana on koskemattomuuden ja seksuaalisen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen.⁶³

Seksuaalisen hyväksikäytön määrittely riippuu kulttuurista ja se on muuttunut ajan saatossa. Vaikka epäily seksuaalisesta hyväksikäytöstä heräisi, on tärkeää huomioida, että sen taustalla voi olla myös muita syitä. Mikään yksittäinen oire tai käyttäytymisen muoto ei ole vahva viite seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

Etenkin silloin, kun epäily perustuu lapsen oireiluun, seksuaalisiin toimintoihin tai leikkeihin ja aikuisen tulkintaan niistä, taustalla saattaa olla muitakin selittäviä tekijöitä. Esimerkiksi alapään verenvuodon voi olla aiheuttanut: Tapaturma, lääketieteellinen toimenpide, kuukautiset, kuukautisten alkaminen tai -häiriö, ihosairaus, kasvain, vierasesine, suolistosairaus, raskaus, sukupuolitauti, seksuaalirikos, pahoinpitely tai tuntematon syy.

Lapsen kertomukset, jotka viittaavat hyväksikäyttöön, on aina otettava vakavasti. Tällaisia ovat esimerkiksi lapsen oma-aloitteiset kertomukset aikuisen häneen kohdistamasta seksuaalisesta teosta tai tilanteesta, jossa hän on seurannut seksuaalista kanssakäymistä tai joutunut valokuvatuksi tai videoiduksi alastomana.

Huolestunut aikuinen (niin omainen kuin ammattilainenkin) saattaa kuitenkin huomaamattaan johdatella lasta "kertomaan" hyväksikäytöstä silloinkin, kun siitä ei alun perin ollut kyse. Kun otetaan huomioon lasten lisääntyneet mahdollisuudet altistua seksuaaliselle tiedolle, sellaisetkin lasten puheet, jotka sisältävät yksityiskohtaista tietoa, voivat osoittautua vääriksi epäilyiksi.

Epäily voi herätä myös lapsen yksittäisistä sanoista, leikeistä, piirroksista tai psyykkisen oireilun, kuten seksualisoituneeksi tulkitun käyttäytymisen, perusteella. Seksuaalinen hyväksikäyttö voi aiheuttaa hyvin monenlaista oireilua. Samat oireet voivat aiheutua muista, yleisemmistä psyykkisistä ongelmista tai kuulua lapsen normaaliin kehitykseen.

Yksittäisten seksuaalisuuteen liittyvien sanojen tai ilmauksien (esim. genitaaleja tarkoittavat ilmaukset) käyttö ei yksin anna aihetta hyväksikäytön epäilylle, eikä myöskään pelkästään epämääräisten piirustusten perusteella ole syytä epäillä hyväksikäyttöä. Lapsen ikään sopimaton seksuaalinen tieto voi antaa aihetta epäillä hyväksikäyttöä. Nykyisin on kuitenkin otettava huomioon, että etenkin internetin käytön seurauksena yhä nuoremmat lapset saattavat olla edellisiä sukupolvia valistuneempia seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa.

⁵⁷ Sakari Melander, rikosoikeuden luennot 2020.

⁶³ Hallitusohjelma 2019 ja YLE Uutiset 2019.

Suomalaisista 9–16-vuotiaista 23 % on vuonna 2011 julkaistun eurooppalaisen tutkimuksen mukaan törmännyt ilmeisen seksuaaliseen aineistoon, kun taas 14–18vuotiaista pojista 99 % ja tytöistä 86 % on vuonna 2007 julkaistun pohjoismaalaisen tutkimuksen mukaan ollut tekemisissä pornografian kanssa.⁵⁸

Lapset saattavat myös omaksua ja käyttää sellaisia ilmaisuja, joita he eivät vielä ymmärrä. Usein niin vanhemmat kuin ammattilaisetkin ovat tietämättömiä siitä, että lapsen lisääntynyt seksuaalinen käyttäytyminen saattaa olla seurausta monesta muusta kokemuksesta kuin seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai liittyä normaaliin kehitykseen.

Jotta voitaisiin arvioida, onko kyseessä poikkeavaa vai tavanomaista seksuaalista käyttäytymistä, ja vältettäisiin ylireagoiminen normaaliin seksuaaliseen käyttäytymiseen, tulisi perehtyä lapsen normaaliin seksuaaliseen kehitykseen. Lapsen kehitykseen kuuluu olennaisesti myös seksuaalinen kehitys, ja esimerkiksi lasten väliset seksuaalisviritteiset leikit ovat varsin tavallisia.

Huolestuneet aikuiset saattavat tulkita lasten seksuaalista tai muuta käyttäytymistä väärin. Aikuisten raporteja lasten seksuaalisesta käyttäytymisestä on syytä arvioida myös aikuisen omien asenteiden valossa. Esimerkiksi vanhempi saattaa tulkita lapsen viattoman kommentin tai käyttäytymisen hyväksikäytön merkiksi. Yliseksualisoituneella käyttäytymisellä tarkoitetaan lapsen kehitysvaiheelle epätyypillistä seksuaalista käyttäytymistä. Usein tämä ilmenee siten, että seksuaalisesta toiminnasta tulee pakonomaista, ja sillä on kielteisiä vaikutuksia lapsen muuhun elämään. Yliseksualisoitunut käyttäytyminen voi seksuaalisen hyväksikäytön lisäksi olla seurausta monista muistakin asioista, kuten fyysisen väkivallan kokemuksista.

Tätä on selitetty muun muassa sillä, että kaltoinkohtelua kokeneet lapset saattavat olla ahdistuneita, mikä saattaa lisätä itsensä koskettelua (itsetyydytystä) tai fyysisen läheisyyden hakemista, joka taas saattaa näkyä fyysisenä rajattomuutena. On otettava huomioon, että esimerkiksi kokemukset pahoinpitelystä ja perheväkivallalle altistuminen ovat tavallisempia kuin hyväksikäyttökokemukset.⁵⁹

Myös psyykkisen kaltoinkohtelun kokemusten on todettu olevan yhteydessä yliseksualisoituneeseen käyttäytymiseen. Lapsilla, joilla on impulssihallintaongelmia, saattaa muita lapsia useammin esiintyä myös yliseksualisoitunutta käyttäytymistä, koska he eivät osaa hallita niihinkään liittyviä impulsseja muiden lasten tavoin.

Suuri osa seksuaalista hyväksikäyttöä kokeneista lapsista ei oireile yliseksualisoituneella käyttäytymisellä, joten sen puute ei sinänsä puhu hyväksikäyttöepäilyä vastaan, jos asiasta on muuta näyttöä. Tunnereaktiot, joita

⁵⁸ EU Kids Online -kyselytutkimus 2011.

⁵⁹ Lastensuojelun käsikirja, THL.

⁶⁶ kaypahoito.fi/hoi34040.

lapsilla ilmenee heidän kertoessaan kaltoinkohtelukokemuksistaan, eivät ole yhteydessä siihen, kuinka luotettavana heidän kertomuksensa on pidettävä, toisin kuin arkikokemuksen perusteella saatetaan ajatella. Etenkin pitkäkestoisesta kaltoinkohtelusta kertomisen yhteydessä lapsilla ei välttämättä juuri ole näkyviä tunnereaktioita.⁶⁶

Alle kouluikäiseen lapseen kohdistuneessa seksuaalisessa hyväksikäytössä lapsi ei välttämättä ymmärrä tapahtuman luonnetta. Epäily saattaa myös herätä muun näytön pohjalta, kuten valokuvista, muista tallenteista, epäilyn osalta neutraalin henkilön vihjeistä, lapsen päiväkirja- tai muista merkinnöistä tai kommunikoinnista internetissä.

Esitutkintalain 4:7§:n mukaan alle 18-vuotiaasta olisi kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti olisi huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Lapsen kuulustelu ja muut häneen kohdistuvat esitutkintatoimenpiteet tulee suorittaa hänen ikänsä ja kehitystasonsa vaatimassa ja asianmukaisessa ilmapiirissä sekä niin etteivät toimenpiteet vaikuta hänen koulunkäyntiinsä. Lapsen kuulemisen epäiltynä suorittavat samat lapsiin kohdistuneisiin rikoksiin koulutetut poliisit ja muut asiantuntijat, jotka osaavat käsitellä lasta hänen ikänsä ja kehitystasonsa vaatimalla tavalla.

Poliisin asemaa nuorten tekemien rikosten käsittelyssä korostaa se, että sen selvitettäväksi tulevat kaikki rikokset, kun taas toimenpiteistä luopumisen kautta asioiden määrä on pienempi virallisilla syyttäjillä ja tuomioistuimilla. Poliisin erikoistumiseen kuuluu myös taito ohjata rikoksesta epäilty nuori sellaisen toiminnan pariin (esimerkiksi sovittelu), jolla voidaan vaikuttaa estävästi uusien rikosten tekemiseen ja joka voi johtaa toimenpiteistä luopumiseen.

Esitutkintaviranomaisen olisi tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko alle 18-vuotiaaseen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä. Tutkintatoimenpide olisi pyrittävä lykkäämään asiantuntijan kuulemista varten, jos este asiantuntijan kuulemiselle on poistettavissa ja kuuleminen on suoritettavissa rikoksen selvittämistä vaarantamatta. HE 222:2010.

Tehdyn kansalaisaloitteen perusteella lisättiin 12.04.2019/521 säädöksellä rikoslakiin sen 20 luvun 7b§:ksi törkeä lapsen raiskaus, joka tuli voimaan 01.01.2020 ja jonka teon tunnusmerkistön mukaan:

Joka syyllistyy 2 §:ssä tarkoitettuun törkeään raiskaukseen ja samalla 7 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettuun törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön, on tuomittava törkeästä lapsenraiskauksesta vankeuteen vähintään neljäksi ja enintään kahdeksitoista vuodeksi. Mitä 1 momentissa säädetään, ei sovelleta, jos teko on rangaistava lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön tai törkeän raiskauksen yrityksenä.

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön suurimpana erotuksena raiskaukseen nähden voidaan pitää pakottamisen puuttumista, mutta rajanveto on usein hyvinkin veteen

piirretty viiva ja asiaan halutaankin tämän vuoksi muutosta lainsäädäntöön ja on mm. esitetty, että alle 16-vuotiaaseen kohdistuva sukupuoliyhteys täyttäisi aina raiskauksen tunnusmerkistön.

Lanzaroten sopimuksessa (Tasavallan presidentin asetus 88/2011) sitoudutaan ryhtymään tarvittaviin lainsäädäntö- tai muihin toimenpiteisiin useissa lapsen seksuaalista hyväksikäyttöön liittyvissä asioissa. Sopimuksen mukaan muun muassa lapsille tulisi myös antaa turvataitokasvatusta, työntekijöitä tulisi kouluttaa ja järjestää suurelle yleisölle aiheen tietoisuutta lisääviä kampanjoita lisätä viranomaisyhteistyötä ja varmistaa tekijöiden sekä mahdollisten tekijöiden hoitomahdollisuudet.⁶⁰

5.2 Seksuaalinen hyväksikäyttö

RL20:5§:n mukaan: Joka asemaansa hyväksikäyttäen taivuttaa sukupuoliyhteyteen tai ryhtymään muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi

- 1) kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön, joka on koulussa tai muussa laitoksessa hänen määräysvaltansa tai valvontansa alainen taikka muussa niihin rinnastettavassa alisteisessa suhteessa häneen,
- 2) kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön, jonka kyky itsenäisesti päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään on hänen kypsyttömyytensä sekä osapuolten ikäeron vuoksi olennaisesti heikompi kuin tekijällä, käyttämällä törkeästi väärin tämän kypsyttömyyttä,
- 3) henkilön, joka on hoidettavana sairaalassa tai muussa laitoksessa ja jonka kyky puolustaa itseään taikka muodostaa tai ilmaista tahtoaan on sairauden, vammaisuuden tai muun heikkoudentilan vuoksi olennaisesti heikentynyt, tai
 - 4) henkilön, joka on hänestä erityisen riippuvainen, käyttämällä törkeästi väärin tätä riippuvuussuhdetta tekijästä, on tuomittava seksuaalisesta hyväksikäytöstä sakkoon tai vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi.

Tekijä toimii rikoksessa asemaansa hyväksikäyttäen. Kyse on asemasta, jonka perusteella hän on seksuaalisen itsemääräämisoikeuden käyttämisessä vahvemmassa asemassa kuin 1-4 kohdissa mainitut henkilöt.

Itsemääräämisoikeutta loukataan myös, kun käytetään hyväksi lapsen kypsyttömyyttä ja kykenemättömyyttä puolustautua tahdonmuodostuksen puuttumisesta johtuen esim. tiedottomuudesta, sairaudesta, vammaisuudesta tai muusta henkilön tilasta johtuen.

Toisaalta, jos tunnusmerkistössä tarkoitettu seksuaalinen toiminta ei ole tapahtunut asemaa hyväksikäyttäen, tunnusmerkistö ei toteudu. Kyse on myös siitä, että tekijä

⁶⁰ STM julkaisuja 2019:27, Väkivallaton lapsuus-Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020-2025, s. 284.

taivuttaa 1-4 kohdassa mainitun näihin tekemisiin, joten jos ne perustuvat 1-4 kohdassa mainitun henkilön aloitteisiin, tunnusmerkistö ei yleensä toteudu.⁶¹

Huomattavaa on, ettei seksuaalinen hyväksikäyttö edellytä pakottamista, eikä edes vastustamista ja se voidaan tehdä yhteisymmärryksessä uhrin kanssa.

Kun puhutaan pienestä lapsesta, ei hän välttämättä ymmärrä, mitä tapahtuu. Sitten oletetaan, että hänen pitäisi kertoa jälkeen päin siitä, miten hän on kokenut tapahtuneet asiat. Mielestäni se on liikaa vaadittu.

5.3 Raiskaus

Rikoslain 20:1§:ssä säädetään raiskauksesta.

Raiskauksessa toinen ihminen pakotetaan sukupuoliyhteyteen väkivallalla tai sen uhkaamisella. Raiskauksesta voidaan tuomita myös, mikäli ihminen on sukupuoliyhteydessä henkilön kanssa, joka on tiedottomassa tilassa, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan vuoksi eikä näin ollen pysty puolustamaan itseään tai ilmaisemaan omaa tahtoaan.

Kun puhutaan raiskauksesta, se ei pelkästään tarkoita niin sanotusti perinteistä sukupuoliyhteyttä. Raiskaus voi olla myös muunlaista tunkeutumista toisen kehoon, esimerkiksi jos työntää vasten toisen tahtoa vaikkapa sormen sisään, se on raiskausta. Raiskauksesta tuomitaan vähintään vuosi vankeutta ja enintään kuusi vuotta.

Helmikuun alussa 2019 asetettiin työryhmä raiskauslainsäädännön uudistamiseksi. Työryhmän tehtävä on säätää lakeja niin, että sukupuoliyhteys vastoin toisen tahtoa ja suostumusta on tulevaisuudessa rangaistavaa.

Tämän johdosta rikoslakiin lisättiin jo RL 20:7b§, joka tuli voimaan 15.4.2019 ja jonka mukaan: Joka syyllistyy 2 §:ssä tarkoitettuun törkeään raiskaukseen ja samalla 7 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettuun törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön, on tuomittava törkeästä lapsenraiskauksesta vankeuteen vähintään neljäksi ja enintään kahdeksitoista vuodeksi. Mitä 1 momentissa säädetään, ei sovelleta, jos teko on rangaistava lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön tai törkeän raiskauksen yrityksenä.

Kuten raiskauksessa myös törkeässä raiskauksessa käytetään väkivaltaa tai uhataan väkivallalla. Raiskaus muuttuu kuitenkin törkeäksi, jos raiskauksessa aiheutetaan tahallisesti toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus, hengenvaarallinen tila tai siinä aiheutetaan tuntuvaa henkistä kärsimystä.

Raiskaus on törkeä myös silloin, jos rikoksen tekevät useat henkilöt tai rikos tehdään erityisen raa'alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla tai raiskauksessa käytetään ampuma- tai teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä tai muuten uhataan vakavalla väkivallalla. Törkeä raiskaus voi olla esimerkiksi rajuimmillaan

⁶¹ Frände-Matikkala-Tolvanen-Viljanen-Wahlberg, Keskeiset rikokset, s. 140.

sellainen teko, jossa on mukana useampia henkilöitä, uhataan teräaseella tai muulla hengenvaarallisella välineellä ja teko esimerkiksi kuvataan.

Viime kädessä syyttäjä määrittelee rikosnimikkeen, yleensä poliisin tutkinnanjohtajan kanssa keskusteltuaan. Lopulta käräjäoikeus katsoo, onko teko kokonaisuutena arvostellen törkeä. Törkeästä raiskauksesta tuomitaan vähintään kaksi vuotta ja enintään 10 vuotta vankeutta.

5.4 Suojaikäraja

Yleinen suojaikäraja on 15-vuotta, mutta suojaikäraja on 18 vuotta seuraavissa tilanteissa:

- 1) Tekijä on lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa lapseen nähden tai asuu lapsen kanssa samassa taloudessa.
- 2) Lapsi on koulussa tai muussa laitoksessa tekijän määräysvallan tai valvonnan alainen tai muussa niihin rinnastettavassa alisteisessa suhteessa tähän.
- 3) Lapsen kyky päättää itsenäisesti omasta seksuaalisesta käyttäytymisestään on hänen kypsyttömyytensä ja osapuolten ikäeron vuoksi olennaisesti heikompi kuin tekijän ja tekijä käyttää hyväkseen tätä kypsyttömyyttä.

Lapsen hyväksikäyttäjä voi olla aikuinen tai toinen alaikäinen. Suomessa rikosoikeudellinen vastuuikäraja on 15 vuotta. Sitä nuorempaan rikoksen tekijään voidaan kohdistaa lastensuojelutoimia. Alle 15-vuotias voi myös joutua maksamaan vahingot, jotka hän on aiheuttanut rikoksella eli rangaistavaksi määrättyllä teolla.

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön määritelmä kuitenkin sulkee pois tapaukset, joissa osapuolten iässä tai henkisessä ja ruumiillisessa kypsytydessä ei ole suurta eroa: "Lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä tai 7 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettuna törkeänä lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä ei pidetä tekoa, joka ei loukkaa kohteen seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja jonka osapuolten iässä sekä henkisessä ja ruumiillisessa kypsytydessä ei ole suurta eroa."

Jos kyseessä on kahden melko saman ikäisen nuoren seurustelusuhde ja molemmat osapuolet ovat vapaaehtoisesti osallistuneet toimintaan, ei tavallisesti ole epäiltävä lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä.

5.5 Muita seksuaalirikoksia

Lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin tarkoittaa sitä, että tekijä ehdottaa lapselle tapaamista tai muuta seksuaalista kanssakäymistä, jonka tarkoituksena on kohdistaa lapseen seksuaalista tai törkeää seksuaalista hyväksikäyttöä tai ostaa häneltä seksuaalipalveluja. Kyseinen rikosnimike on hyvin harvoin käytetty, sillä yleensä tällaiset tapaukset kirjataan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yrityksenä.

Nykyteknologia erilaisine uusine yhteydenottotapoineen ja sovelluksineen on tuonut mukaansa myös lapsen houkuttelemista seksuaalisiin tarkoituksiin täyttävän rikoksen tunnusmerkistön eli groomingin, joka kylläkin usein kirjataan seksuaalisen

hyväksikäytön yrityksenä. Groomingissa aikuinen pyrkii luomaan luottamussuhteen, joka mahdollistaa lapsen hyväksikäytön myöhemmässä vaiheessa.⁶²

Vuonna 2011 grooming kriminalisoitiin eli alle 18-vuotiaan houkuttelemisen seksuaalisiin tarkoituksiin (ns. grooming) ja sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan alle 18-vuotiasta koskevan esityksen seuraaminen.

Groomingin osalta esim. Kanadassa toimii Project Anachnid-niminen projekti, joka on vuodesta 2016 lokakuuhun 2019 saanut 89.000.000 tapausta tutkittavakseen, joista 16.000.000 louhittu ja niistä suurin osa sisälsi rikollista aineistoa.⁷⁰

Projekti toimittaa 14 maahan aineistoa ja Suomessa sitä läpikäydään ensiasteessa Pelastakaa lapset ry:n toimesta, joka toimittaa KRP:lle omasta mielestään rikoksen tunnusmerkistön täyttävän aineiston.

Useat asiantuntijat eivät pidä lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin rikosnimikettä kovin onnistuneena. Rikosnimikkeen on ehkä ajateltu olevan seksuaalisen houkuttelun lievä muoto. Käytännössä kuitenkin seksuaalisen hyväksikäytön yritys täyttyy useimmiten. Esimerkiksi jos tekijä lähettää seksuaalisia viestejä tai kuvan omasta alapäästään, se todennäköisesti kirjataan lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi tai sen yritykseksi.⁷¹

Lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin voidaan antaa sakkoja tai tuomita enintään vuosi vankeutta.

Seksuaalipalvelujen ostamisella nuorelta henkilöltä tarkoitetaan jonkinlaista korvausta, jonka antamalla tai lupaamalla nuori saadaan houkutteltua sukupuoliyhteyteen tai muunkaltaiseen seksuaaliseen tekoon. Kyseiseen rikokseen ei syyllisty, mikäli tekijä päättää antaa nuorelle vasta jälkikäteen korvauksen. Tässä tapauksessa korvauksesta ei ole ollut mainintaa tai edes ajatusta ennen tekoa.

Korvauksen antaminen tai lupaaminen itsessään ei vielä täytä rikoksen tunnusmerkkejä, vaan edellytyksenä on myös, että alaikäinen on ryhtynyt seksuaaliseen tekoon. Rikoksen yritys on kuitenkin rangaistavaa.

Joissain tapauksissa rikoksen näyttäminen toteen on hankalaa. Vaikeaa voi olla näyttää toteen se, onko esimerkiksi raha vaihtanut omistajaa. Houkuttimena voidaan käyttää myös jotain muuta kuin rahaa, esimerkiksi matkan kustantamista tai opintasuorituksen hyväksymistä. Myös tämä rikosnimike on harvoin käytetty. Voi olla, että niitä on enemmän, muttei tapauksia tule ilmi.

Seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta henkilöltä -rikosnimike ei kuitenkaan aina tule tutkinnassa esiin, jos esimerkiksi uhri tai epäilty ei kerro asiasta. Seksuaalipalvelujen ostamisesta nuorelta henkilöltä voidaan antaa sakkoja tai tuomita enintään kaksi vuotta vankeutta. Myös teon yritys on rangaistava.

⁶² STM julkaisuja 2019:27, Väkivallaton lapsuus-Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020-2025, s. 348-349.

⁷⁰ Grooming-koulutus 2019, Turku.

Seksuaalisilla kuvilla kiristäminen eli Sextortion. Teknologia on tuonut uusia keinoja tehdä lapsiin ja nuoriin kohdistuvia seksuaalirikoksia. Lapsia ja nuoria kiristetään intiimeillä ja alastonkuvilla sekä niiden levittämällä digitaaliseen mediaan.

Seksuaalisella kuvamateriaalilla kiristäminen etenee yleensä siten, että lasta tai nuorta houkutellaan lähettämään itsestään seksuaalissävyytteistä, paljastava kuva- tai videomateriaalia. Tämän jälkeen lasta uhkaillaan ja kiristetään ottamaan ja lähettämään lisää seksuaalisia kuvia. Lapselta saatetaan kiristää myös rahaa uhkailemalla kuvan levittämällä. Kiristäjät voivat esimerkiksi uhkailla jakavansa arkaluonteisia kuvia sosiaalisessa mediassa uhrin läheisille, kaveripiirille kouluun tai vanhemmille.

Vakavimmissa tapauksissa tekijä painostaa lasta tekemään seksuaalisia tekoja ja lähettämään seksuaalista kuvamateriaalia itsestään uhkailemalla vahingoittaa lasta tai hänen vanhempiaan. Kiristämisen taustalla voi olla yksittäinen henkilö tai se voi tapahtua osana laajempaa rikollista toimintaa, jopa järjestäytynyttä rikollisuutta. Kiristäjien tavoitteena on saada lapsiuhri tekemään seksuaalisia tekoja, palveluksia tai lähettämään lisää seksuaalista kuvamateriaalia tai rahaa.

Aikuisen on erittäin tärkeää tunnistaa, että häpeä ja syyllisyyden tunne sekä pelko kuvien leviämisestä tai vanhempien vahingoittamisesta saa lapsen valitettavan usein suostumaan kiristäjän vaatimuksiin. Lapset kertovat harvoin tapahtuneesta aikuisille, vaikka kyseessä on rikos, mistä pitää ilmoittaa poliisille. Aikuisen velvollisuus on tehdä rikosilmoitus, mikäli lapsi on joutunut uhriksi.⁶³

5.6 Perättömät inestisyytökset

Perättömiä inestisyytöksiä tehdään omien 35 vuoden lapsiasioiden parissa tapahtuneiden käytännön kokemusteni perusteella todella paljon avio- ja avoerotilanteissa, kun toinen vanhemmista eli yleensä lapsen äiti esittää erinäisiä lapsen isään kohdistuvia syytöksiä, jotka tietää perusteettomiksi.

Syynä näihin perusteettomiin syytöksiin on halu saada toinen vanhemmista mustamaalatuksi eli huonommaksi vanhemmaksi ja näin saavutetaan haluttuja etuja lasten suhteen mm. lähivanhemmuus, yksinhuolto ym. Lisäksi näitä ilmoituksia tehdään myös katkeruudesta suhteen päättymisen johdosta sekä pelkästään aiheuttamaan toiselle ihmiselle vahinkoa ja pahimmassa tapauksessa rikossyyte ja tuomio.⁶⁴

⁶³ STM julkaisuja 2019:27, Väkivallaton lapsuus-Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020-2025, s. 350

⁶⁴ Sirpa Taskinen, Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, s. 64.

Päivi Hirvelä on tuonut myös väitöskirjassaan esille muita syitä kuten kaikki on ollut lapsen mielikuvituksen tuotetta tai muualta kuulemaansa tai opittua, väärintulkintaa, erehdys vastaajan henkilöstä ym.⁶⁵

Syy näiden perusteettomien inestisyytösten takana on myös se, että ne eivät johda yleensä kunnianloukkaus- tai perättömän ilmiannon ym. rikoksen tunnusmerkistön täyttävän teon mukaisiin tutkintaan tai rangaistukseen, joka entisestään lisää luonnollisestikin näiden perusteettomien ilmoitusten määrää, kun tiedetään, ettei niistä aiheudu mitään sanktioita.

Sexpon tutkimuspäällikkö Anu Suomela on myös pitkään tutkinut näitä perusteettomia inestisyytöksiä ja hän toteaa, että inestisyytöksiä esitetään paljon, vaan todisteita ei. Miksi inestisyytökset kolminkertaistuivat vuosikymmenessä? Onko kyseessä epidemia vai moraalinen paniikki? Vallankäyttöä vai vainoharhaisuutta? Ja miten taataan sekä lapsen että vanhemman oikeusturva?⁷⁵

Vuonna 1999 espoolainen Ari ja hänen vaimonsa erosivat. Lapset jäivät äidille. Isä sai olla lasten kanssa sovittujen tapaamisaikojen mukaisesti. Pian tämän jälkeen asioissa tapahtui yllättävä käänne. Ari kertoi minulle: "Minulle tuli sosiaaliviranomaiselta puhelu, että nyt mä vien sulta tapaamiset, mä vien lapset, sulle ei jää mitään."

Olen seurannut ao. Arin elämää viimeiset 15 vuotta ja sosiaalityöntekijät sekä psykologit ja psykiatrit ovat totaalisesti tuhonneet hänen ja hänen lastensa elämän sekä myös vieraannuttaneet Arin lapset isästään ja vieraannuttamisen voitaneen katsoa täyttävän pahoinpitelyn tunnusmerkistön, vaikkei käytännössä näitä valitettavasti pahoinpitelyinä tutkita.

Asia alkoi syytöksellä oman lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, inestistä. Äiti oli veistellyt syytteet Ensi- ja turvakotien liitto ry:n Espoon paikallisyhdistyksen turvakodin johtajan tuella. Tuomiota Arille ei tullut, mutta lapset pidettiin hänestä etäällä. Kolmeen kuukauteen lapset eivät saaneet tavata isäänsä ilman valvontaa ja myöhemmin vain kaksi tuntia joka toinen viikko. Kun inestisyytteet eivät enää pureet, isä leimattiin väkivaltaiseksi. Myös Arin nuorimman lapsen äiti otti osaa huoltajuuskamppailuun ja syytti miestä väkisinmakaamisesta. Nainen sai tämän johdosta vuonna 2005 tuomion kunnianloukkauksesta.

Isä yritettiin sysätä syytteillä ulos lasten elämästä. Tämä myös tehosi hetken aikaa. Yli kahteen kuukauteen Ari ei saanut tavata lapsiaan ilman valvontaa ja sen jälkeen vain kaksi tuntia joka toinen viikko. Vuotta myöhemmin lastenpsykiatri antoi lausunnon, jonka mukaan isä olisi lapsille parempi huoltaja kuin näiden äiti. Nyt isä on lasten osa-aikainen huoltaja.

⁶⁵ Päivi Hirvelä, Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa, s. 390.

⁷⁵ Anu Suomela: Psykologinen todistelu seksirikoksissa, 2014.

1990-luvun alkupuolella Suomen poliisille tehtiin vuosittain noin 300 tutkintapyyntöä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Vuonna 2006 luku oli yli kolminkertainen. Viime vuosina tapauksista noin neljännes on luettu syyksi. Kaikista poliisin tietoon tulevista lapsen hyväksikäytöistä viidenneksessä on kyse isän ja lapsen välisestä inestistä. Sosiaaliviranomaisten mukaan näin on jopa joka toisessa tapauksessa. Arin kokemukset eivät ole millään tapaa poikkeuksellisia. Etenkin avioerotilanteissa on huolestuttavan yleistä lyödä inestikortti pöytään. Isän oikeudet ovat yleensä siinä vaiheessa vähäiset, eikä lapsiakaan kuunnella. Sosiaalitoimi reagoi syytökseen välittömästi ja isä eristetään perheestä.⁶⁶

Aina ei paina edes äidin sana, vaan ainoastaan sosiaalityöntekijän ja lastenpsykiatrin. Näissä tilanteissa lapsi otetaan huostaan ja eristetään molemmista vanhemmista. Tämä saattaa olla äkillinen ja yllättävä toimenpide ja näitä tehdään Suomessa todella runsaasti.

Tapaus Niko on klassikkoesimerkki. Vuonna 1990 Niko leikki päiväkodissa sopimattomia pyllyleikkejä muiden lasten kanssa. Sillä seurauksella, että hänet otettiin huostaan, eikä hän saanut kolmeen vuoteen olla vanhempiensa kanssa ilman ulkopuolista valvontaa. Kolmen ja puolen vuoden lastenkotitaipaleen jälkeen lääninoikeus palautti pojan kotiin. "Miks just mä oon se poika?" Nikon sanotaan tiukanneen äidiltään myöhemmin.

Vuonna 2003 erästä pariskuntaa syytettiin tyttärensä hyväksikäytöstä. Tutkinnan aikana se osa todistusaineistosta, joka ei puoltanut syytteitä, hävisi jonnekin. Sperma-analyysiin lähetetyistä vaatteista ei kuulunut mitään. Takavarikoituja valokuva-albumeita, kotivideoita ja tietokonetta ei mainittu raportissa. Vanhemmilla oli onneksi varaa hankkia hyvä lakimies, joka osoitti syytteen farssiksi. Tytär palautettiin vanhemmilleen. Syytteistä vapautettu isä hämmästelee: "Ei tavallisen duunarin palkalla voi selvitä tuollaisesta prosessista. Kyllä siihen talous kaatuu. Kunnalla on isommat resurssit." Tässä tapauksessa oli muutenkin onni matkassa. Nimittäin jos syyte ei mene läpi, tämä ei vielä tarkoita, että lapsi palautettaisiin kotiin. Esimerkiksi eräs pikkutyttö joutui vastoin tahtoaan kiertämään kahdeksan vuotta sijaiskodista toiseen, vaikka rikostuomioistuimet eivät koko tuona aikana löytäneet näyttöä inestistä.

Mielenterveyshoitajana toiminut Leena Muranen on esimerkillinen inestisyytösten tehtailija. Hänet on 2000-luvulla tuomittu kahdeksan kertaa oikeudessa, viimeksi 21.12.2007, kun Toijalan käräjäoikeus langetti hänelle kunnianloukkauksesta yhdeksän kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen.

Leena Muranen (s.1945) on toiminut vuonna 1997 perustetussa Vastuullinen Vapaus ry -nimisessä järjestössä. Järjestöllä oli vuosien ajan palveleva puhelin, johon saattoi soittaa mahdolliseen lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvissä kysymyksissä. Muranen on itse julkisuudessa lausunut, ettei hänelle ole koskaan tullut vastaan pedofiliaepäilyä, joka olisi osoittautunut perättömäksi.

⁶⁶ Anu Suomela: Psykologinen todistelu seksirikoksissa, 2014.

Hän on saanut ainakin 10 rikostuomiota törkeistä kunnianloukkauksista ja vääristä ilmiannoista, niistä neljä vankeustuomiota. Murasen tapana on ollut tukea äitejä viimeiseen saakka. Hän on vääristellyt lasten sanomisia ja kirjoittanut lausuntoja ihmisistä, joita ei ole koskaan edes tavannut.

Valitettavan usein näitä perättömiä inesti- ja pahoinpitelyjuttuja tuottavat normaalisti äidit avio- ja avoeron jälkeen viimeisenä oljenkortenaan erottaa lapsia rakastava ja lasten edun huomioiva isä lapsistaan eli kyse on vieraannuttamisen törkeimmästä muodosta.

Lopputuloksena on useimmiten, ettei mitään rikosta ole tapahtunut, mutta sosiaaliviranomaisten äidin keskittyä tarinaa tukeva toiminta ja antamat lakiin perustumattomat ”päätökset” aiheuttavat lapsen ja isän suhteisiin vuosia tai jopa vuosikymmeniä kestävät ongelmat, eikä näitä äitejä yleensä tuomita kunnianloukkauksesta, vaikka usein voidaan osoittaa, ettei heillä ole ollut esittää minkäänlaisia perusteita väitteilleen.

Väärästä ilmiannosta ei tällaisessa asiassa voida tutkia, syyttää tai tuomita, koska tällöin ilmoituksen olisi tullut tapahtua poliisille rikosilmoituksen muodossa eikä lastensuojeluviranomaiselle lastensuojeluilmoituksena, mutta väärän todistuksen antamisena viranomaiselle asia on tutkittavissa, joka usein unohdetaan poliisissa tai ainakin lakaistaan maton alle eli asiassa ei aloiteta esitutkintaa, vaikka esitutkinnan kynns eli on syytä epäillä rikoksesta, ylittyäkin selvästi.

Syytetylle ei anneta tilaisuutta puolustautua edes, jos oikeus kumoaa syytteet. Oikeuden päätös ei vaikuta yleensä mitenkään lapsen huostaanottoon tai tapaamisoikeuksien rajoittamiseen, ennen kuin hallinto-oikeus toisin määrää, jos määrää. Eivätkä syyttelijät koskaan edes tällaisen määräyksen jälkeen pyydä anteeksi.

Nisäkäs ei himoitse jälkeläistään: Sexpon tutkimuspäällikkö Anu Suomela on käynyt läpi pöytäkirjat ja todistusaineistot lukuisista oikeudenkäynneistä, joissa on selvitelty väitteitä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Hän on analysoinut tutkimusmenetelmien tieteellisyttä ja myös oikeuskäsittelyjen tasapuolisuutta. Huonolta näyttää.

Vai miltä kuulostaa lastenpsykiatri, joka ensin keksi omasta päästään, että lapsi on tunnustanut hyväksikäytön ja sitten kieltäytyi kuuntelemasta lapsen vastalauseita. Kun lapsi tämän vuoksi suuttui, psykiatri katsoi vihastumisen syyksi sen, että hyväksikäyttö on niin vaikea aihe käsitellä.

Niko-tapauksessa lapsen piirroksiset pyssyistä ja tikareista todistivat hyväksikäyttöä tapahtuneen. Toisessa tapauksessa lastenkotiin joutunut pikkupoika kosketteli ikävissään pippeliään ja isää alettiin heti epäillä inestistä. Mitä moninaisimmat seikat voidaan lukea oireiksi. Näin siitä huolimatta, että tutkimusten mukaan lapsen kokemaan hyväksikäyttöä ei voida päätellä oireista.⁶⁷

⁶⁷ Anu Suomela: Psykologinen todistelu seksirikoksissa, YLE 2014.

Haastattelututkimukseni sekä oman kokemuksenikin mukaan suomalaisten psykologien ja psykiatrien käyttämät haastattelumenetelmät antavat vääristynyttä tietoa. Virallisia ohjeita noudatetaan vain harvoin. Kysymyksiä jankutetaan ja lasta johdatellaan antamaan myöntäviä vastauksia. Tietoa hyväksikäytöstä saatetaan kerätä esimerkiksi esittämällä nukkeleikin yhteydessä suggestiivisia kysymyksiä, kuten "mihin isi kosketti".

Haastattelututkimuksessani tuli ilmi minkä olen itsekin omakohtaisesti kokenut, että TYKS:n oikeuspsykiatrinen osasto toimii em. mainitun mukaisesti, mikä on luonnollisestikin väärin ja tutkielmaa kirjoittaessani YLE raportoi, että myös TAYS:n oikeuspsykiatrian toimintaa tutkitaan vastavanlaisena moitittavana toimintana, kuin Turun vastaavan yksikön.

Pätevät todisteet inestin tapahtumisesta ovat äärimmäisen harvinaisia. Tämä johtuu siitä, ettei inestiä paljoakaan harjoiteta. "Jos kyseessä on pieni lapsi ja epäiltynä lapsen vanhempi, niin mitä todennäköisimmin rikosta ei ole tapahtunut", Suomela tiivistää. Muiden nisäkkäiden tavoin tavallista ihmistä inhottaa seksi omien jälkeläisten kanssa – tai pienten lasten kanssa ylipäättään. Tästä trendistä poikkeaminen on äärimmäisen harvinaista. Miten on mahdollista, että syytteitä sitten esitetään niin paljon? "Kai syy on jatkuva julkisuus. Seksuaalinen hyväksikäyttö on ollut yhdysvaltalaisissa filmeissä kesto selitys ihmisten ongelmille", Suomela pohtii.

Kuka lasta suojelee? Ruotsalainen oikeuspsykologi Lena Hellblom Sjögren on tehnyt Niko-tapauksesta perusteellisen analyysin. Hänen mukaansa viranomaisien toimet vaaransivat lapsen terveen kehityksen. Tutkimusten perusteella vaikuttaa, että näin on tapahtunut monissa vastaavissa tapauksissa. Näin myös Auerin tapauksessa on käynyt.

Perusteettomien inestisyttösten ruokkima noitavaino satuttaa kaikkein eniten lapsia. Siis juuri heitä, joita lastensuojelun, sosiaalitoimen ja lastenpsykiatrian olisi tarkoitus suojella. Myöskään silloin, kun hyväksikäyttöä on oikeasti tapahtunut, ei aikuisten hysteerinen käyttäytyminen tee lapselle hyvää. Asiantuntijavoimin lapselle opetetaan uhrin rooli. Joidenkin tutkimusten mukaan tämä voi olla jopa vahingollisempaa lapsen henkiselle hyvinvoinnille kuin seksuaalinen hyväksikäyttö.

HUS:ssa on reagoitu huolestuttavaan kehitykseen ja perustettu erityinen lasten oikeuspsykiatrinen osaamiskeskus. Keskus helpottaa poliisin ja oikeuslaitoksen kuormaa, kun sairaalan puolelta ei tehdä niin paljon turhia tutkintapyyntöjä. Tämä myös parantaa kansalaisten oikeusturvaa. Muualla vastaavaa asiantuntemusta ei ole yhtä paljon. Etenkin Pirkanmaalla tämä näkyy suurena määränä tutkintapyyntöjä.⁶⁸

Ruotsissa pedofilia- ja inestikohun kärki taittui 1990-luvulla, jolloin perusteettomia tuomioita alettiin kumota. Yhdysvalloissa kehitys kääntyi jo aiemmin. Suomi tulee

⁶⁸ Anu Suomela: Psykologinen todistelu seksirikoksissa, YLE 2014.

jälkijunassa. Korkein oikeus antoi taannoin ainutlaatuisen tuomion, jossa hovioikeuden langettama inestituomio syynättiin harvinaisen tarkasti läpi ja havaittiin perusteettomaksi. Vuosia kestäneen oikeuskäsittelyn päätteeksi isä vapautettiin syytteistä.

Oudoimmat todisteet inestitin tapahtumisesta

1. Lapsi puhuu rumia.
2. Lapsi kastelee sänkynsä.
3. Lapsi ei pidä valkokastikkeesta.
4. Lapsi on huostaanoton jälkeen ahdistunut.
5. Lapsen isä on shakinpelaaja.⁶⁹

6. Pahoinpitely

6.1 Lapsen pahoinpitely

Väkivallan muodot:

1. Fyysinen väkivalta. Aktiivinen: Lyöminen, potkiminen ym. pahoinpitely.
Passiivinen: Hoidon laiminlyönti.
2. Kemiallinen väkivalta. Aktiivinen: Lääkkeiden, päihteiden yms. väärinkäyttö.
Passiivinen: Lääkehoidon ja ruokavalion laiminlyönti
3. Psykkinen väkivalta. Aktiivinen: Kaltoin kohtelu, nöyryyttäminen, pelottelu, pilkkaaminen ja vieraannuttaminen (kirjoittajan lisäys).
Passiivinen: Mitätöinti, huomiotta jättäminen.
4. Lasten seksuaalinen riisto. Aktiivinen: Seksuaalinen pahoinpitely, pakotettu yhdyntä ja muu koskemattomuuden loukkaus sekä johdattaminen seksuaaliobjektiksi ja prostituutioon.
Passiivinen: Lapsen altistaminen ikään ja kehitystasoon kuulumattomaan seksuaalisuuteen ja seksualisoituneeseen ilmapiiiriin
5. Sosioekonominen väkivalta. Aktiivinen: Esim. rahan kiristys, asunnon väärinkäyttö.
Passiivinen: Heitteillejättö eli jos lapsi saatetaan tai jätetään avuttomaan tilaan ja siten aiheutetaan vaaraa hänen hengelleen ja terveydelleen
6. Rakenteellinen väkivalta. Aktiivinen: Hierarkkiset järjestelmät, alistaminen.
Passiivinen: Säädökset ja normit, joissa ei oteta huomioon lapsen oikeutta kasvuun, suojeluun ja turvallisuuteen⁷⁰

Lapsen kaltoinkohtelu on vanhempien tai muiden aikuisten toimintaa, joka vahingoittaa lasta henkisesti tai fyysisesti. Lapsen kaltoinkohtelun kohdalla varhainen puuttuminen on ensiarvoisen tärkeää. Mahdollisimman aikainen

⁶⁹ Anu Suomela: Psykologinen todistelu seksirikoksissa, YLE 2014.

⁷⁰ Sirpa Taskinen, Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, Saarijärvi, 2003, s. 19-22.

puuttuminen ehkäisee ongelmien kasaantumista ja pahentumista sekä katkaisee väkivallan kierteen.

Lapsen kaltoinkohtelu sisältää kaikki ne vanhempien tai muiden aikuisten teot ja tekemättä jättämiset, jotka aiheuttavat lapselle vahinkoa. Kaltoinkohtelu voi olla fyysistä tai henkistä pahoinpitelyä, seksuaalista hyväksikäyttöä tai hoidonlaiminlyöntiä.

Myös kuritusväkivalta on lapsen kaltoinkohtelua.

Kaltoinkohtelu voi kohdistua suoraan lapseen itseensä tai lapsi voi altistua muiden väliselle väkivallalle. Lähisuhde- ja perheväkivallan eri muodot esiintyvät usein yhtä aikaa. Jos perheessä esiintyy parisuhdeväkivaltaa, on lapsilla suuri riski joutua kaltoinkohdelluiksi. Lapsen pitkäaikainen sairaus tai vamma lisää lapsen riskiä joutua kaltoinkohtelun kohteeksi.

Lapsen fyysinen pahoinpitely on vanhemman tai muiden aikuisten lapseen kohdistamaa fyysistä väkivaltaa, joka vahingoittaa lapsen terveyttä tai aiheuttaa hänelle kipua. Fyysinen pahoinpitely ilmenee esimerkiksi lyömisenä, potkimisena, ravisteluna, polttamisena tai lapsen huumaamisena kemiallisilla aineilla. Tyypillisiä pahoinpitelyvammoja ovat mustelmat, palovammat, luunmurtumat, pään alueen vammat ja sisäelinvammat. Pahoinpitelyvammojen mahdollisimman varhainen tunnistaminen on tärkeää. Lapsen lieväkin pahoinpitely on 01.01.2011 alkaen ollut yleisen syytteen alainen rikos.

Kemiallisella pahoinpitelyllä tarkoitetaan sitä, että lapselle annetaan huumaavaa lääkeainetta tai alkoholia. Itkevää vauvaa on esimerkiksi saatettu rauhoittaa unilääkkeellä tai oluella. Jos lapsi on epäselvästä syystä unelias, sekava tai hänen tajunnantasonsa vaihtelee, tulisi kemiallisen pahoinpitelyn mahdollisuus pitää mielessä.

Koulukiusaaminen on vähentynyt tasaisesti viimeksi kuluneen kymmenen vuoden aikana. Syrjivä kiusaaminen, eli kiusaaminen liittyen ulkonäköön, sukupuoleen, ihonväriin, kieleen, ulkomaalaistaustaan, romanitaustaan, saamelaistaustaan, vammaisuuteen, perheeseen tai uskontoon on melko yleistä varsinkin nuorten keskuudessa.

Vanhempien tekemä fyysinen väkivalta on verrattain harvinaista, mutta nuoret kokevat melko yleisesti vanhempien tekemää henkistä väkivaltaa.

Väkivaltakokemukset ovat huomattavasti muita yleisempiä toimintarajoitteisilla ja ulkomaista syntyperää olevilla nuorilla.⁷¹

Keskustelua herättää usein myös syntymättömän lapsen pahoinpitely, mutta minun käsitykseni mukaan ko. pahoinpitely ei kohdistu lapseen, vaan odottavaan äitiin, koska lapsi vasta synnyttyään muodostaa oman henkilöllisyytensä.

⁷¹ October, M. (toim.) Lasten, nuorten ja aikuisten kokemuksia väkivallasta: Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen kysely- ja väestötutkimusten tuloksia, s. 22.

Toinen mielenkiintoinen keskustelun aihe on Münchhausen-oireyhtymä, jossa toiselle henkilölle, joka voi olla luonnollisestikin myös lapsi sepitetään valheellisilla tarinoilla, ulkopuolisille henkilöille esim. lääkäreille ja ystäväpiiriin, että lapsi on sairas ja viedään lasta perusteetta tutkimuksiin sekä annetaan lääkettä tai muuta hoitokeinoa ja näin voidaan jopa aiheuttaa sairautta.

Tämä samoin kuin erotilanteissa tapahtuva ja käytännössä erittäin yleistä toisen vanhemman mustamaalaamista sekä lasten tapaamisten estämistä eli vieraannuttamista, josta aiheutuu lapselle vähintäänkin henkistä pahoinvointia ovat kumpikin minusta pahoinpitelyä. Oikeuskäytännössä ei näin valitettavasti tietääkseni ole kertaakaan kuitenkaan ketään ko. teoista pahoinpitelyrikoksesta tuomittu.

Pojan ympärileikkausta arvioidaan Suomessa muutamissa Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksissä esim. KKO 2008:94 mukaan hyväksyttävänä toimenpiteenä, mikäli se on tehty uskonnonvapauden näkökulmasta johtuen, mutta tytön sukupuolten silpomisen osalta Korkein oikeus totesi samassa yhteydessä, että ”tytön ympärileikkaus tosiasiaa merkitsee tämän sukuelinten silpomista ja on siten selvästi vakavampaa kajoamista heidän ruumiilliseen koskemattomuuteensa, kuin asianmukaisesti suoritettu pojan ympärileikkaus”.

Tyttöjen ympärileikkauksessa on kysymys lähinnä törkeäksi pahoinpitelyksi luokiteltavasta menettelystä, jota ei voida missään olosuhteissa oikeuttaa nyt kyseessä olevan kaltaisilla uskonnollisilla tai sosiaalisilla syillä, eikä sitä ole perusteltua rikosoikeudellisessa arvioinnissa rinnastaa poikien ympärileikkaukseen.

Uskonnonvapautta koskeva perusoikeussäännös ei oikeuta missään olosuhteissa ihmisyksilöiden silpomista, kuten naisten ympärileikkausta, huolimatta tällaisen toimenpiteen mahdollisesta yhteydestä johonkin uskonnolliseen suuntaukseen.⁷²

Ensimmäinen syyte Suomessa tytön ympärileikkauksesta käsiteltiin marraskuussa 2019 Varsinais-Suomen käräjäoikeudessa. Valitettavasti en ole saanut tuomiota tai sen sisältöä vielä tiedokseni.

6.2 Lapsen pahoinpitelyn taustatekijöitä

Lapsiin kohdistuva väkivalta on luonteeltaan pääasiassa piilorikollisuutta ja suurinta osaa lapsiin kohdistuvista rikoksista ei ilmoiteta poliisille. Väestöön suuntautuneiden uhritutkimusten mukaan lapsiin ja nuoriin kohdistuu enemmän väkivaltaa kuin aikuisiin, kuitenkin näistä tehdään harvemmin poliisille ilmoitus. Esimerkiksi Yhdysvalloissa 12-17-vuotiaisiin kohdistuneista väkivaltarikosepäilyistä 28% ilmoitetaan poliisille, aikuisilla vastaava luku on 48%. Mitä nuorempi uhri on, sitä harvemmin poliisille tehdään asiasta rikosilmoitus.⁷³

Lapsiin kohdistuva väkivalta mielletään vähemmän vakavaksi kuin aikuisiin kohdistuva väkivalta ja samalla nuoria rikosentekijöitä ei ajatella rikollisiksi. Lasten ja nuorten keskuudessa tapahtuvat pahoinpitelyt, varkaudet ja ryöstöt katsotaan

⁷² Timo Ojala: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset, s. 83.

⁷³ Noora Ellonen, Juha Kääriäinen, Venla Salmi ja Heikki Sariola, Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset, Tampere, 2008, s. 149.

oikeamminkin osaksi normaalia nuoruutta kuin rikollista käyttäytymistä. Tämä tuli selvästi esille myös tekemissani haastatteluissa, eikä lasten ja nuorten välisiin väkivallantekoihin tunnuta suhtautuvan niiden vaatimalla vakavuudella.

Useat tahot ovat velvollisia ilmoittamaan tietoonsa tulleesta lapseen kohdistuvasta epäilystä seksuaali- tai pahoinpitelyrikoksesta poliisille. Suomessa ei ole yleistä yksityishenkilöä koskevaa velvollisuutta ilmoittaa tapahtuneista rikoksista poliisille ja eräiden törkeiden rikosten ilmoittamatta jättäminen on säädetty rangaistavaksi. Näitä rikoksia ovat mm. raiskaus, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä pahoinpitely ja henkirikokset.

Rikosilmoitusten lukumäärä on kaikissa rikostyypeissä ollut yleisesti ottaen kasvussa ja myös lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosepäilyjen lukumäärä on kaksinkertaistunut Suomessa vuosina 2002-2007.⁷⁴

Teot ovat viime vuosien olleet raakoja pahoinpitely- ja seksuaalirikoksia ja niiden kohteena on ollut suuri määrä alle 15-vuotiaita tyttöjä ja tekijöinä on usein ollut useampi henkilö ja uhrina yksi ja sama alaikäinen tyttö.

Verrattaessa poliisin tietoon tulleiden rikosten sekä uhritutkimuksen tuloksia ovat isän tai äidin kohdistamat rikosepäilyt mielenkiintoisia, kun näiden tutkimusten tietoja verrataan keskenään isän ja äidin tekemästä väkivallasta.

Uhritutkimuksen mukaan sekä äidin, että isän lapsiin kohdistama lievä väkivalta on vähentynyt uhritutkimuksen mukaan selvästi ja väkivallan tekijänä on lähes yhtä usein äiti kuin isä. Poliisille ilmoitetaan kuitenkin huomattavasti useammin tekoja, joissa rikoksesta epäiltynä on lapsen isä.⁷⁵

Olen itse omien 35 vuoden lapsiin kohdistuvien pahoinpitelytutkimusteni perusteella havainnut, että syynä näiden poliisille ilmoitettujen lasten pahoinpitelyjen huomattavan suureen määrään, joissa tekijänä on isä johtuu huoltoriidoista ja näiden perättömien ilmoitusten takana on yleensä lasten äiti, joka useimmiten erään valtakunnallisen yhdistyksen avustamana ja agitoimana on yllytetty tekemään tahallinen ”perätön” ilmoitus lasten isän omiin lapsiinsa kohdistuvista pahoinpitelyistä ja myös inestistä.

Em. yhdistys laatii äideille yleensä myös asiakirjoja, joita äiti käyttää hyväkseen todisteena huoltoriidoissa isien väkivaltaisuudesta omia lapsiaan kohtaan ja jotka saavat aikaan sen, että isä tuomitaan lapseen kohdistuvasta pahoinpitelystä, hänelle määrätään valvotut tapaamiset, jotka yleensä ”määrätään” sosiaaliviranomaisten toimesta, vaikkei heillä ole tähän laillisia oikeuksiaan ja lapsi vieraannutetaan omasta isästään ja hän menettää usein kokonaan yhteyden omiin lapsiinsa, hänen elämänsä ja maineensa tuhotaan ja pahimmissa tapauksissa isät alkoholisoituvat tai

⁷⁴ Sanna-Mari Humpi: Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta, s. 22.

⁷⁵ Sanna-Mari Humpi: Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta, s. 36.

ottavat hengen itseltään ja valitettavasti joskus aiheuttavat myös äidin ja omien lastensa kuoleman.

Todella valitettavaa on, ettei ym. toiminta yleensä johda väärää ilmiantoa koskevan rikoksen tunnusmerkistön tutkimiseen, koska viranomaiset ovat ottaneet käytännössä sen kannan, että lasten äidin huoli omista lapsistaan oikeuttaa hänet tekemään tällaisen ”perättömän” ilmoituksen.

Haastattelututkimuksessani Helsingin syyttäjänvirasto toi esille, että viime vuosina on Helsingissä alettu tutkia myös näitä perättömiä ilmoituksia lasten isien väitetyistä pahoinpitelyistä ja äitejä olisi myös tuomittu tämän johdosta.

Valitettavasti yhtäkään esitutkintaa ei ole aloitettu tämän yhdistyksen toimista koskien yllytystä tai avunantoa näihin perättömiin ilmoituksiin tai muihin isiä kohtaan kohdistuneisiin perättömiin väitteisiin, jotka ovat aikaansaaneet ym. murhenäytelmiä sekä jopa itsemurhia.

6.3 Pahoinpitelyn asteet

Lievää pahoinpitelyä eli vanhempien omiin lapsiinsa kohdistuvaa kuritusväkivaltaa on edelleenkin huolimatta sen kriminalisoinnista paljon. Tähän voidaan lukea esimerkiksi tukistaminen ja luunappien antaminen.

Niin sanottu tavallinen pahoinpitely lapsen kohdalla voi olla esimerkiksi sellainen, jossa lasta lyödään kämmenellä. Pahoinpitelyjä, joista lapselle tulee selkeitä näkyviä vammoja, esimerkiksi mustelmia, on niitäkin valitettavan paljon.

Puolestaan tyypillinen törkeä pahoinpitely on sellainen, jossa käytetään teräasetta. Lapsen kohdalla törkeä pahoinpitely on sellaista, jossa käytetään esimerkiksi vyötä, remmiä tai teräasetta. Vyön ja remmin käyttäminen eivät kuitenkaan laissa rinnastu teräaseeseen, eivätkä suoraan johda siihen, että tekoa voitaisiin pitää törkeänä pahoinpitelynä. Nämä ovat usein tapauksia, jossa lasta halutaan nöyryyttää. Pahoinpitely voi olla törkeä myös, jos siinä aiheutetaan vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila tai, jos rikos tehdään erityisen raa’alla tai julmalla tavalla. Lisäksi teon pitää olla kokonaisuutena arvostellen törkeä. Pojan ympärileikkauksesta ei Suomessa ole annettu tuomioita, mikäli toimenpiteen on tehnyt lääkäri ja sille on ollut lapsen terveyden kannalta perusteita.

Lievästä pahoinpitelystä rangaistuksena on sakkoja. Myös pahoinpitelystä voidaan antaa sakkoja tai tuomita enintään kaksi vuotta vankeutta. Puolestaan törkeästä pahoinpitelystä tuomiona on vähintään vuosi vankeutta ja enintään 10 vuotta. Karkeasti voi sanoa, että jos sama teko kohdistettuna lapseen ja aikuiseen, siitä seuraa tekijälle ankarampi rangaistus, jos teko kohdistuu lapseen. Suomessa kuulee usein, että tuomiot ovat liian lieviä, jonka varsinkin suuri yleisö kokee, että rikoksista ei saa mitään tuomioita. Maksimirangaistukset eivät ole käytössä ja rikoksista tuomitaan ehdollista, jota ei koeta usein edes rangaistukseksi.⁷⁶

⁷⁶ Lapsen kohtaaminen poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa, sisäasiainministeriön ohje SM-2006-02026/Ri-2, voimassa 3.7.2006 - 2.7.2011.

6.4 Henkinen pahoinpitely

Henkinen väkivalta määritellään muun muassa toistuvaksi toimintatavaksi tai yksittäiseksi vakavaksi tilanteeksi, jossa lapsesta huolta pitävä henkilö laiminlyö tämän tunne-elämän, hoivan ja huolenpidon tarpeet sekä viestittää lapselle tämän olevan arvoton, viallinen, ei rakastettava, ei haluttu tai uhattu⁷⁷

Henkinen pahoinpitely sisältää teot, joilla on haitallinen vaikutus lapsen psyykkiselle ja tunne-elämän kehitykselle. Henkinen pahoinpitely on esimerkiksi huutamista, nimitelyä tai hylkäämisellä uhkailua. Henkistä väkivaltaa aiheuttava aikuinen ei tarjoa lapselle lapsen kehitykselle välttämätöntä välittävää ja kannustavaa kasvu ympäristöä. Myös fyysinen väkivalta ja sillä uhkailu on henkistä väkivaltaa.

Henkinen pahoinpitely on ensimmäistä kertaa Suomen lainsäädännössä mainittu uudistetussa 01.12.2019 voimaantulleessa lapsenhuoltolaissa, kun lain 1.3§:ssä säädetään mm.: ”Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä.” Lain esitöiden HE 88/2019 mukaan vieraannuttaminen eli pyrkimykset estää lapsen tapaamisia eri keinoin ja mm. puhumalla pahaa lapsen toisesta vanhemmasta, niin kyse on juuri henkisestä väkivallasta.

Henkinen väkivalta on aina haastavaa näyttää toteen. Henkistä väkivaltaa voisi olla vaikkapa nöyryyttäminen, jos uhri esimerkiksi sidotaan käsistä ja pidetään alastomana. Toinen esimerkki voisi olla sellainen, jossa uhri joutuu tekemään jotakin nöyryyttävää tai uhrin läheistä uhataan väkivallalla.

Lapsen perustarpeiden laiminlyönti voi ilmetä esimerkiksi terveydenhoito-ohjeiden noudattamatta jättämisenä, asianmukaiseen terveydenhoitoon hakeutumisen laiminlyöntinä, lapsen huonona hygieniana, tarjotun ravinnon vähäisyytenä ja emotionaalisten tarpeiden laiminlyöntinä.

Perustarpeiden laiminlyöntiä on myös piittaamattomuus suojelun ja turvan takaamisesta lapselle, esimerkiksi piittaamattomuus lapsen altistumisesta huumeille ja ympäristön vaaroille sekä koulunkäynnin epäminen.

Eläminen perheessä, jossa joku perheenjäsenistä käyttäytyy väkivaltaisesti, altistaa lapsen kaikille väkivallan haitallisille vaikutuksille. Vaikka väkivalta ei kohdistu suoraan lapseen, saa väkivaltainen ilmapiiri aikaan pelkoa ja turvattomuutta sekä pitkään jatkuvana voi altistaa monille sairauksille.

Lapsi oppii usein myös itse ratkaisemaan ristiriitoja väkivallalla. Puuttuminen väkivaltaisessa kasvu ympäristössä elävän lapsen tilanteeseen on välttämätöntä lapsen kehityksen turvaamiseksi.

⁷⁷ STM julkaisu 2019:27, Väkivallaton lapsuus-Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020-2025, s. 188.

Avio- ja avoeroissa tapahtuu usein vieraannuttamista, jolla tarkoitetaan toisen vanhemman mustamaalaamista ja mitätöimistä ym. lapselle, estetään lastenvalvojan luona sovittujen tai oikeuden määrittämien tapaamisten toteutumista ja näin aikaansaadaan tapaamisten toteutumatta jäämistä ja pahimmissa tapauksissa vuosien mittainen katkos toisen vanhemman useimmiten isän ja hänen lapsensa tapaamisiin ja tällä on todettu olevan suora negatiivinen vaikutus lapsen kasville ja kehitykselle ja minusta on selvää, että vieraannuttaminen on lapsen henkistä pahoinpitelyä ja se myös useimmiten täyttää pahoinpitelyn tunnusmerkistön.

Itä-Suomen yliopiston rikosoikeuden professori Martti Toiviainen laati ed. hallituskaudella vieraannuttamisesta RL25:5b:n muotoon esityksen, jota kannatti eduskunnassa 142 kansanedustajaa, mutta tästä huolimatta asiasta ei saatu rikoslakiin säännöstä, mikä on todella valitettavaa.

1995 lukien on lähinnä lähivanhempien avuksi säädetty lapsen omavaltainen huostaanotto RL 25:5§, Laki lähestymiskiellosta (898/1998) vuonna 1998 ja vainoaminen RL25:7§ v. 2013, mutta yhtäkään lakia tai lainkohtaa ei ole säädetty etävanhemman tueksi tai suojaksi.

6.5 Väkivalta koulussa

Minusta yllättävän harvoin tulee poliisin esitutkintaan opettajien tai harrastusten ohjaajien lapsiin kohdistuvia pahoinpitely rikosepäilyjä ja näiden määrä on esitutkinnassa vain n. 1% ja ne kohdistuvat vain alle 15-vuotiaisiin lapsiin ja on erikoista, ettei Humpin keräämän tutkimusaineiston mukaan yhtäkään ole kohdistunut 15-17-vuotiaisiin lapsiin.

Keskusteluissani opettajien kanssa on ilmennyt, ettei opettajilla ole nykyään mitään mahdollisuuksia käytännössä vaikuttaa oppilaiden lisääntyneeseen sopimattomaan käyttäytymiseen oppitunneilla ja usein opettajien pyrkiessä rauhoittamaan riehuvia oppilaita on hän itse saanut syytteen ja tuomionkin pahoinpitelystä ja tämän vuoksi eivät opettajat uskalla puuttua enää tilanteisiin ja he palavatkin usein loppuun ja joutuvat alistumaan ja vaihtamaan ammattia.

Syynä oppilaiden epäsovivan käyttäytymisen lisääntymiseen on mielestäni seuraavat kaksi asiaa:

- 1) Oppilaat tietävät omat oikeutensa liiankin hyvin ja etteivät opettajat saa kohdistaa oppilaisiin kurinpitotoimenpiteitä, joita ennen käytettiin ja jotka on nyt kriminalisoitu esim. oppilaan seisottaminen, viivoittimella näpätys ym.
- 2) Nykyinen lapsisukupolvi on kasvanut suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa on vallalla hyvin usein vapaa kasvatusta, vanhempien uraputken tärkeys, vähäinen lasten kanssa vietetty aika ym.

Valitettavasti näihin ongelmiin ei Suomessa mitenkään puututa, vaan sitä katsotaan koko ajan läpi sormien ja tilanteen eskaloituvat usein kouluissa väkivaltana oppilaiden muihin oppilaisiin sekä opettajiin kohdistuvana fyysisenä ja henkisenä väkivaltana.

6.6 Väki­valta seurustelu­suhteessa

Vä­ki­val­lan muoto, joka poliis­in tilas­tois­sa esiin­tyy yllät­tä­vän vä­häis­enä, on myös seurustelu­kumppanien välinen vä­ki­valta, jonka suuruus on vain 3% kaikista esitut­kinnassa lapsiin kohdistu­vista vä­ki­valta­tapauksista.

Mielestäni tämän vä­ki­valta­tyypin vä­häisyy­teen ovat ensinnäkin se, etteivät seurustelu­kumppanit halua tuoda pahoinpitelyä poliis­in tietouteen ja mikäli he kokevat asian ongelmaksi he mieluummin katkaisevat seurustelu­suhteen ja haluavat vain unohtaa asian, eivätkä halua itselleen esitut­kinnan ja tuomioistuinkäsittelyn mukanaan tuoma julkisuutta tai pelkäävät mahdol­lisia ex-kumppanin rikostut­kinnan aiheuttamia negatiivisia reaktioita.

Syynä seurustelu­suhteessa esiin­tyvän vä­ki­val­lan vä­häisyy­teen esitut­kintaan saatetuista jutuista mielestäni on myös, ettei vä­ki­valtaa edes tunnisteta rikokseksi ja tätä tapahtuu varsinkin tyttöjen poikiin kohdistuvan vä­ki­val­lan osalta. Usein myös lapset tuntevat häpeää tapahtuneesta ja syyllistävät jopa itseään pahoinpitelyistä eivätkä tämän vuoksi halua saattaa asiaa poliis­in tietouteen. Usein lapset eivät myöskään halua kavereidensa alkavan nimitellä ”kielikelloksi”, jos lapsi tekee poliis­ille ilmoituksen vä­ki­val­lasta.

Seurustelu­suhteissa tapahtuneet pahoinpitelyt tulevat usein poliis­in tietouteen muun, kuin uhrin ilmoittamina esim. vanhemmat, uhrin muut sukulaiset ja läheiset tai ystävät tekevät ilmoituksen. Valitettavan usein ilmoitus tehdään myös niin myöhään, ettei esitut­kintaa aloiteta, koska rikos on jo vanhentunut. Pahoinpitelyrikos vanhennee viidessä vuodessa ja lievä pahoinpitelyrikos kahdessa vuodessa teon tapahtumisesta.

6.7 Kunniavä­ki­valta

Kunniavä­ki­val­lalla tarkoitetaan islaminuskoisten harjoittamaa vä­ki­valtaa tilanteissa, joissa islaminuskoinen tyttö tai nainen on seurustelu­suhteessa muun uskontokunnan edustajan kanssa, jolloin islamin mukaan tyttö tai nainen häpäisee näin perheensä ja sukunsa, jonka vuoksi hänet on vähintäänkin pahoinpideltävä tai jopa tapettava.

Kunniavä­ki­valta on erityisen suuressa määrin Suomessakin kasvava vä­ki­val­lan muoto, josta ei valitettavasti ole tehty mitään tilastoja, mutta olen itse saanut kunniavä­ki­val­lan laadusta ja määristä tietoa Monica-naisilta, jotka Suomessa pyrkivät auttamaan naisia, jotka joutuvat tämän vä­ki­val­lan uhreiksi.

6.8 Perhevä­ki­valta

Perhevä­ki­val­lalla tarkoitetaan perheen sisällä ilmenevää vä­ki­valtaa, jonka kohteita voivat olla joko naiset, miehet tai lapset. Perhevä­ki­val­lan näkeminen sen sijaan tulee nähdä omana lapsiin kohdistuvan vä­ki­val­lan muotonaan, jossa lapset altistuvat perheen sisällä tapahtuvalle vä­ki­val­lalle seuraamalla sitä sivusta joko nähden tai kuullen.

Tutkimusten mukaan epäsuoran vä­ki­val­lan vaikutukset lasten psyykkiseen ja fyysiseen kehitykseen ovat yhtä vakavia kuin suoran fyysisen vä­ki­val­lan kohdalla, joskin lasten asema perhevä­ki­val­lan todistajina on muihin vä­ki­val­lan muotoihin verrattuna hankalampi tunnistaa.

Humppi tuo kirjassaan: ”Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta” esille, että äidin tekemä väkivalta jää useimmiten ilmoittamatta, koska se tapahtuu kotona, joissa äidit viettävät enemmän aikaa lastensa kanssa, eivätkä nämä pahoinpitelyrikokset yleensä tule poliisin tietouteen.⁷⁸

Perheväkivaltatilanteet ovat useimmiten kurinpitoväkivaltaa ja muunlainen väkivalta johtuu yleensä alkoholin vaikutuksen alaisena tehdyistä pahoinpitelyistä, joiden kohteeksi joutuvat sekä puoliso, että joskus myös lapset.

Kuritusväkivalta on fyysistä väkivaltaa, jolla aikuinen pyrkii kipua tai epämukavan olon aiheuttaen rankaisemaan tai säätelemään lapsen käyttäytymistä. Kuritusväkivalta tarkoittaa esimerkiksi läpsimistä, tönimistä, repimistä, tukistamista, luunappien antamista, nipistämistä tai läimäyttämistä. Kuritusväkivalta voi olla joko harkittu kasvatustapa tai johtua aikuisen uupumuksesta ja väsymyksestä tai mielenterveys- tai päihdeongelmasta.

Käsitys kuritusväkivallan oikeudenmukaisuudesta vaihtelee eri maissa ja kulttuureissa. Suomessa kuritusväkivallan salliminen poistettiin rikoslaista jo vuonna 1979 ja 01.04.1984 voimaantulleessa lapsenhuoltolaissa säädettiin mm. ”Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä”. Niissä tapauksissa, joissa lapset olivat joutuneet kurinpitoväkivallan uhreiksi perheissään, on myös aikuisten välinen väkivalta yleisempää.⁷⁹

Ellosen v. 2017 tutkimuksen mukaan, vaikka asenteet lapsiin kohdistuvaa kuritusväkivaltaa kohtaan ovat muuttuneet kielteisemmiksi, kuritusväkivalta on kuitenkin verrattain yleistä. Kolmasosa (35 %) vanhemmista on kertonut käyttäneensä jotain väkivallan muotoa lastenkasvatuksessa viimeisen 12 kuukauden aikana.⁸⁰

6.9 Nettiväkivalta

Sähköisten viestimien kautta tapahtumaa väkivaltaa on tutkittu Norjassa kysymyssarjan avulla. Kiusaamista ja häirintää, joka on tapahtunut internetissä tai matkapuhelinten avulla kartoitettiin tutkimuksessa sekä uhrikokemusten, että tekojen tekemisen osalta.

Näiden tutkittujen tekojen laatu oli kiusaaminen tekstiviesteillä, uhkaaminen tekstiviesteillä, seksuaalinen häirintä tekstiviesteillä, huhujen levittäminen internetissä, alastonkuvan laittaminen luvatta internettiin, huhujen levittäminen internetissä, oman alastonkuvan laittaminen internettiin, rivokielenkäyttö internetissä, seksikkäiden kuvien pyytäminen, seksin ehdottaminen, palkkion tarjoaminen seksistä, seksiin suostuttelu, seksiin pakottaminen ja palkkion antaminen seksistä. Nuorten

⁷⁸ Sanna-Mari Humppi: Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta, s. 21.

⁷⁹ Noora Ellonen, Juha Kääriäinen, Venla Salmi ja Heikki Sariola: Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset, s. 78.

⁸⁰ STM julkaisuja 2019:27, Väkivallaton lapsuus-Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020-2025, s. 198.

tekemistä teoista yleisimpiä olivat huhujen levittäminen verkossa ja tekstiviestillä tapahtuva kiusaaminen.⁸¹

6.10 Ravistellun vauvan eli shaken-baby-oireyhtymä

Pienten alle yksivuotiaiden lasten vakaviin vammoihin johtavaa ravistelua (shaken baby syndrome) esiintyy yliopistosairaaloiden lastenlääkäreiden arvioiden perusteella Suomessa vuosittain noin kymmenen tapausta. Jokaista vaikeaa ravisteluvammaa kohti voi olla lukuisia lieviä ravistelun kohteeksi joutuneita lapsia, joiden lievät oireet jäävät usein toteamatta.⁸²

Ravistellun vauvan oireyhtymä voi syntyä vauvan tahallisuudesta edestakaisesta ravistelusta tai myös lyömisestä, jonka seurauksena pienelle lapselle muodostuu aivovamma. Tavallisimpia oireita tästä ovat tajunnanmenetys- ja kouristuskouristukset, tajunnan tason tai vireystilan heikkeneminen, oksentelu ja ärtyneisyys sekä hengitysvaikeudet.⁸³

Tyypillisin vauvan ravistelutilanne on seurausta siitä, kun väsynyt ja tuskastunut aikuinen ravistelee vauvaa saadakseen itkun loppumaan. Muita ravistelulle altistavia tekijöitä ovat tutkimusten mukaan muun muassa äidin nuori ikä, vauvan keskosuus, kaksosuus, lapsen vammaisuus, yksinhuoltajuus, parisuhdeongelmat, päihteiden käyttö, mielenterveysongelmat sekä vanhempien työttömyys.

Pitkäaikaissairaukset, muun muassa näkövammatai -häiriöt, oppimisvaikeudet, kehitysvammaisuus, käyttäytymisongelmat, epileptiset kohtaukset tai epilepsia voivat olla vakavia ja pysyviä. Ravistellun vauvan oireyhtymässä kuolleisuus on 7–23 prosenttia. Valtaosalle eloonjääneistä ravistellun oireyhtymän kokeneista vauvoista jää pysyvä vamma. Tilastojen mukaan poikavauvat ovat suuremmassa vaarassa joutua ravistelluiksi kuin tytöt. Ravistellun vauvan oireyhtymän esiintyvyys on 22–40 tapausta 100 000:ta alle yksivuotiaasta lasta kohden. Ravistelun kohteeksi joutuvat tavallisimmin 3–4 kuukauden ikäiset vauvat.⁸⁴

6.11 Muu väkivalta

Ikätovereiden välinen väkivalta on yleisin väkivallan muoto lapsilla. Toiseksi yleisin väkivallan muoto on perheen ulkopuolisen aikuisen lapsen kohdistama väkivalta. Tällaisia väkivaltatapauksia ovat mm. lapsen koulukaverin vanhempi pahoinpitelee lasta, koska lapsella on ollut riitaa pahoinpitelijän lapsen kanssa tai naapuri, joka ärsyyntyy pihalla leikkiviin tai häiriötä aiheuttaviin lapsiin, mutta outoa on minusta, että 38% tapauksista tekijänä oli uhrille täysin tuntematon aikuinen, joka pahoinpiteli lapsen joko kadulla tai pihamaalla.⁸⁵

⁸¹ Noora Ellonen, Juha Kääriäinen, Venla Salmi ja Heikki Sariola: Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset, s. 124.

⁸² STM julkaisuja 2019:27, Väkivallaton lapsuus-Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020-2025, s. 197.

⁸³ THL, Lastensuojelun käsikirja.

⁸⁴ THL, Lastensuojelun käsikirja.

⁸⁵ Sanna-Mari Humppi: Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta, s. 45.

⁹⁶ kaypahoito.fi/hoi34040.

Itse pidän avio- ja avoerojen yhteydessä yleensä lähivanhemman tekemää lapsen vieraannuttamista eli lapsen tapaamisten estämisiä ja lapsen toisesta vanhemmasta pahaa puhumista ja mustamaalaamista yhtenä yleisimmistä väkivallan muodoista ja tämän vuoksi katsonkin, että ko. tapauksia voisi ja pitäisi viedä poliisin tutkittavaksi pahoinpitelynä, koska tällä toiminnalla vahingoitetaan lapsen terveyttä, vaikkei se tapahdukaan ruumiillista väkivaltaa käyttämällä. Näin valitettavasti ei tänä päivänä toimita, eikä lapsen vieraannuttamiseen myöskään puututa. Näin pelkästään Suomessa tuhansien lasten kasvua ja kehitystä vaarannetaan ja aiheutetaan lapselle pitkäkestoista ja vakavaa traumaa.

Toisenlaisesta väkivallasta oli kyse Korkeimman oikeuden käsittelemässä jutussa, jossa vastaaja oli antanut 12-vuotiaalle lapselle juotavaksi väkevää alkoholijuomaa seurauksin, että tämä oli juonut itsensä tiedottomaan humalatilaan. Kun lapsi ei ikäänsä nähden voinut antaa pätevää suostumusta terveytensä vahingoittamiseen, menettely luettiin vastaajan syyksi pahoinpitelynä. KKO 2001:7

Lisäksi muita lapsen pahoinpitelyn täyttäviä tekoja voivat olla mm. uskomushoitoihin turvautuminen tehoavan hoidon sijaan. Kuhne-hoito KKO 1994:101, rokotevastaisuus, eristäminen muista nuorista esim. uskonnollisten sääntöjen varjolla tai muut uskontoon ja/tai kulttuuriin liittyvät tavat.

7. Lasten tutkimukset ja tilastoa

7.1 Seksuaalirikostutkimukset

Eri maissa tehtyjen tutkimusten perusteella lapsena seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi joutumisen ilmoitettu esiintyvyys vaihtelee suuresti. Esiintyvyysslukujen vaihtelu johtunee niin tutkimusmetodien eroista kuin hyväksikäytön määrittelyn vaihtelusta.

Suomalaisen vuonna 2008 tehdyn kyselytutkimuksen mukaan 8–9 %:lla 9luokkalaisista on omien sanojensa mukaan ollut seksuaalisia kokemuksia vähintään viisi vuotta vanhempien henkilöiden kanssa.⁹⁶

Kun esimerkiksi ym. 2008 tuloksia verrataan 20 vuotta aiemmin toteutettuun vastaavaan tutkimukseen, voidaan todeta, että tyttöjen hyväksikäyttökokemukset ovat yhtä yleisiä kuin 20 vuotta sitten, mutta poikien hyväksikäyttökokemukset ovat vähentyneet hieman. Hyväksikäyttöä vähintään 10 vuotta vanhemman henkilön kanssa kokeneiden tyttöjen määrä on puolittunut vuodesta 1988, jolloin luku oli 6 %.⁹⁷

Tutkimustulokset ovat myös täysin ristiriidassa toistensa kanssa, koska mm. Oikeusministeriön julkaiseman tutkimuksen mukaan vuosien 2000 ja 2008 välillä lapsen seksuaalisia hyväksikäyttöjä tuli poliisin tietoon 504 vuonna 2000 ja 1321 vuonna 2008.

Tilastokeskuksen rikos- ja pakkokeinotilaston mukaan, lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä kirjattujen rikosilmoitusten määrä oli v. 1980 n. 200kpl ja v. 2019

1800kpl ja suuntaus on ennen v. 2015 tapahtuneen notkahduksen jälkeen edelleenkin jyrkästi ylöspäin.⁹⁸

Poliisin tulleiden seksuaalirikosten uhreista 88% on tyttöjä. Huomattavaa on myös, että erityisesti isäpuolen tekemät teot jäävät poliisille ilmoittamatta. Fyysisen väkivallan tavoin myös seksuaalisen väkivallan uhrien määrä kasvaa mitä vanhemmasta ikäluokasta on kyse. Tyttöuhrien määrä eri ikäluokissa pysyy suhteellisen samana 11 ikävuoteen saakka, kunnes tyttöjen osuus 12 ikävuoden jälkeen kasvaa räjähdysomaisesti.

Poikauhrien määrä sen sijaan säilyy suhteellisen samana kaikissa ikäluokissa eli tapauksia esiintyy käytännössä vain muutamia jokaisen ikävuoden kohdalla. Esimerkiksi lääkärin vastaanotolle murrosikäisiä poikia tulee tutkittavaksi seksuaalirikosepäilyjen uhreina vain harvoin, sillä murrosikäisen pojan on erityisen vaikea kertoa mahdollisesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä.⁸⁶

7.2 Somaattiset tutkimukset

Kansainvälisen hoitosuosituksen perusteella somaattisen tutkimuksen mahdollisuutta tulisi tarjota jokaiselle lapselle, jonka objektiivisesti arvioiden epäillään joutuneen seksuaalirikoksen kohteeksi.¹⁰⁰

Tutkimuksen käynnistäminen edellyttää tapauskohtaista harkintaa sen hyödyistä ja haitoista. Lasten somaattiset tutkimukset tuleekin keskittää niihin perehtyneisiin yksiköihin. Asianmukainen tarkka ja yksityiskohtainen dokumentointi luo pohjan kaikkien oikeusturvalle.

Somaattisen tutkimuksen kiireellisyyden määrää mahdollisuus kerätä oikeuslääketieteelliset näytteet ja todeta vammat. Somaattinen tutkimus voidaan suorittaa jo ennen rikosilmoituksen tekemistä.

Mikäli somaattisen tutkimuksen yhteydessä herää epäily seksuaalirikoksesta, terveydenhuollon henkilöllä on velvollisuus aina tehdä välitön ilmoitus poliisille. Tällöin poliisi voi käynnistää oman tutkintansa asiassa mahdollisimman nopeasti.

⁹⁷ Noora Ellonen, Juha Kääriäinen, Venla Salmi ja Heikki Sariola: Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset, 2008.

⁹⁸ [tilastokeskus.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/lapsiin-kohdistuneiden-seksuaalirikosten-ilmoitukset-](https://tilastokeskus.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/lapsiin-kohdistuneiden-seksuaalirikosten-ilmoitukset-kasvussa-uhrikokemukset-eivat/) kasvussa-uhrikokemukset-eivat/ ja YLE 17.01.2020.

Lääkärinlausunnon tulee perustua sellaisiin tietoihin, joiden paikkansapitävyydestä lääkäri itse on vakuuttunut. Lausunnossa otetaan kantaa siihen, onko esitietojen ja löydösten välillä ristiriitaa. Lääkärinlausunto allekirjoitetaan "minkä kunniani ja omantuntoni kautta vakuutan".

Jos alaikäinen pystyy päättämään omasta hoidostaan, terveydenhuollon tutkimuksia ei voida tehdä lapselle, jos hän vastustaa niiden aloittamista tai suorittamista. OK

⁸⁶ Sanna-Mari Humpi: Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta, s. 58.

¹⁰⁰ kaypahoito.fi/hoi34040.

12:1a§:n mukaan, jos edunvalvoja ja hänen päämiehensä ovat puhevaltaa käyttäessään eri mieltä, päämiehen kanta on ratkaiseva, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen. Viime kädessä tuomioistuin ratkaisee sen, kykeneekö lapsi ymmärtämään asian merkityksen.⁸⁷

7.3 Seksuaalirikostilastoa

Suomalaisen ja Suomen kansalaiseen rinnastuvan henkilön tekemä ulkomailla tapahtunut suomalaisen lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on myös Suomen lain mukaan rangaistava.

Kaikki lapsiin kohdistuneet seksuaalirikosepäilyt ovat virallisen syytteen alaisia, eli poliisi voi tutkia niitä ja syyttäjä voi syyttää niistä, vaikkei asianomistaja vaatisi niistä rangaistusta. Seksuaalisen väkivallan osalta suurin osa esitutkintaan tulleiden rikosten uhreista ovat alle 15-vuotiaita ja Humpppi onkin tämän vuoksi tilastoinut ainoastaan nämä uhrin seuraavassa taulukossa, jossa luetteloidaan:

Yleisimmät rikosnimikkeet alle 15-vuotiaisiin kohdistuvissa seksuaalirikosepäilyissä.

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	331	71,5
Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yritys	69	14,9
Raiskaus	17	3,7
Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	15	3,2
Raiskauksen yritys	10	2,2
Pakottaminen sukupuoliyhteyteen	5	1,1
Muut seksuaalirikosnimikkeet	16	3,4
Yhteensä	463	100%

Poliisin tulleiden seksuaalirikosten uhreista 88% on tyttöjä.

Huomattavaa on myös, että erityisesti isäpuolen tekemät teot jäävät poliisille ilmoittamatta. Fyysisen väkivallan tavoin myös seksuaalisen väkivallan uhrien määrä kasvaa mitä vanhemmasta ikäluokasta on kyse. Tyttöuhrien määrä eri ikäluokissa pysyy suhteellisen samana 11 ikävuoteen saakka, kunnes tyttöjen osuus 12 ikävuoden jälkeen kasvaa räjähdysomaisesti.

Poikauhrien määrä sen sijaan säilyy suhteellisen samana kaikissa ikäluokissa eli tapauksia esiintyy käytännössä vain muutamia jokaisen ikävuoden kohdalla.¹⁰²

Esimerkiksi lääkärin vastaanotolle murrosikäisiä poikia tulee tutkittavaksi seksuaalirikosepäilyjen uhreina vain harvoin, sillä murrosikäisen pojan on erityisen vaikea kertoa mahdollisesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

⁸⁷ Noora Ellonen: Rikostutkinta lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa, s. 130. ¹⁰² Sanna-Mari Humpppi: Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta, s. 50.

Insestin osalta omaan lapseensa kohdistuvat inestiepäilyjen määrä on vaihteluvälissä 1-4,5% ja todellinen lukema on ottaen huomioon perättömien ilmoitusten suuri määrä mielestäni korkeintaan 1%.⁸⁸

Lukema on hyvinkin paljon suurempi uusperheessä ei biologisen isän sekä hänen kumppaninsa lapseen kohdistuneiden inesti- ja muiden seksuaalisten tekojen osalta ja tähän on luonnollisena selityksenä se, että biologisen isän omaan lapseensa kohdistuva seksuaalinen teko on niin alhainen ja kammottava, ettei se onnistu kuin psyykkisesti vakavasti sairaalta isältä.

Yleensä tutkimuksissa hyväksikäytöksi lasketaan sellaiset seksuaaliset teot, joissa lasta vähintään viisi vuotta vanhempi henkilö kosketteli lapsen sukupuolielimiä tai rintoja vaatteiden päältä tai meni sitä pidemmälle aina yhdyntään saakka. Mukaan lasketaan myös teot, joissa lapsi on joutunut koskettelemaan aikuisen sukupuolielimiä tai paljastamaan tälle omat sukupuolielimensä. Kokemus sisältää myös pakottamista tai väkivaltaa. Seksuaalisen hyväksikäytön ja insestin esiintyvyyden alueelliset arviot vaihtelevat tutkimuksen ja maan perusteella muutamasta prosentista useisiin kymmeniin prosentteihin.⁸⁹

Ydinperheen sisäisestä inestistä ilmoitti 0,55% tytöistä, joista 0,21% biologisen isän kanssa ja 1% pojista ja lähes aina mies oli ollut juovuksissa 86%.

Muusta perheen sisäisestä inestistä tutkimuksen mukaan veli-sisar-tapauksia oli 6kpl, joista 3 pojan ja 3 tytön ilmoittamia. 31 työllä (0,8%) ja 14 pojalla (0,4%) oli ollut seksuaalikokemuksia perheen ulkopuolisen sukulaisen kanssa. Puolet tyttöjen kokemuksista oli ollut sedän tai enon kanssa, 13 serkun ja 3 isovanhemman kanssa. Poikien kokemuksista 7 oli ollut serkun ja 6 tädin kanssa, yksi sedän tai enon kanssa.⁹⁰

Perheen sisäisissä seksuaalirikosta ei tule usein ilmoitusta sen vuoksi, että pieni lapsi, joka on uhrina ei ymmärrä tapahtuneen mitään väärin ja vanhemman lapsen esim. teini-ikäisen osalta ilmitulon estää usein häpeä, kun ei haluta muiden tietävän mitä on tapahtunut ja sen vuoksi vaietaan.

Kokonaisuudessaan lapsiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan ja hyväksikäytön ilmituloon liittyy rikosilmoitustiedon perusteella monia piirteitä, jotka poikkeavat fyysisen väkivallan ilmitulosta. Ensinnäkin rikosilmoitustiedolle on tyypillistä epävarmuus tapahtuneesta. Tämä korostui erityisesti pieniä lapsia koskevissa seksuaalirikosepäilyissä ja erityisesti silloin, jos epäiltynä ole lapsen jompikumpi vanhemmista. Näissä tapauksissa toinen vanhemmista oli tehnyt rikosilmoituksen havaittuaan lapsella poikkeavaa, seksuaalissävytteistä käyttäytymistä.

Näiden tapausten ongelmana oli usein muun näytön puuttuminen, jolloin seksuaalisen

⁸⁸ Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen: Käypä hoito –suositus, Kansallinen lasten ja nuorten turvallisuuden edistämisen ohjelma (THL).

⁸⁹ Sirpa Taskinen (toim): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, s.29.

⁹⁰ Sirpa Taskinen (toim): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, s. 95.

hyväksikäytön epäilyä ei voitu vahvistaa, mutta ei myöskään sulkea pois.⁹¹

Valitettavaa on, ettei Humppi ole tuonut esille sitä tosiasiaa, että ym. tapauksissa poikkeuksetta on kyse äidin tekemästä perättömästä isään kohdistuvasta seksuaalirikosepäilystä ja isät eivät näitä ilmoituksia yleensä tee. Tämän olen vuosikymmeniä kestäneissä omissa tutkimuksissani havainnut tosiasiaaksi.

Tuhansia tapauksia tutkineena voin todeta, että naiset esittävät erossa kolme asiaa puolisostaan, jotka ovat alkoholin liika käyttö, väkivalta naista tai lapsia kohtaan ja jollei kumpikaan edellistä ole uskottavaa tai riittävää, niin tuodaan esille väite omiin lapsiin kohdistuvasta inestistä. Miehet taas väittävät, että puolisot ovat mielenterveysongelmaisia, mutta eivät poikkeuksetta esitä väkivaltaan tai inestiin liittyviä syytöksiä.

Lapsen seksuaalirikostutkija pääkaupunkiseudulla kertoi minulle haastatellessani häntä, että suurin ryhmä seksuaalirikos asianomistajista on 15-vuotiaita tyttöjä ja toisena tulevat 14-vuotiaat tytöt ja kun he tulevat poliisikuulusteluun, niin ensimmäinen asia, minkä he haluavat tietää on: Kuinka paljon saan tästä rahaa?

Haastatellut ovat sitä mieltä, että kun lapsen kohdistuu törkeää seksuaalista hyväksikäyttöä, pitäisi puhua automaattisesti raiskauksesta. Silloin oikeuden ei tarvitsisi arvioida sitä, onko lapsi ymmärtänyt, mitä on tapahtunut tai onko hän ollut esimerkiksi alisteisessa asemassa.

Kokonaisuudessaan lapsiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan ja hyväksikäytön ilmituloon liittyy rikosilmoitustiedon perusteella monia piirteitä, jotka poikkeavat fyysisen väkivallan ilmitulosta. Ensinnäkin rikosilmoitustiedolle on tyypillistä epävarmuus tapahtuneesta. Tämä korostui erityisesti pieniä lapsia koskevissa seksuaalirikosepäilyissä ja erityisesti silloin, jos epäiltynä oli lapsen jompikumpi vanhemmista. Näissä tapauksissa toinen vanhemmista oli tehnyt rikosilmoituksen havaittuaan lapsella poikkeavaa, seksuaalissävytteistä käyttäytymistä. Näiden tapausten ongelmana oli usein muun näytön puuttuminen, jolloin seksuaalisen hyväksikäytön epäilyä ei voitu vahvistaa, mutta ei myöskään sulkea pois.⁹²

Valitettavaa on, ettei Humppi ole tuonut esille sitä tosiasiaa, että ym. tapauksissa poikkeuksetta on kyse äidin tekemästä perättömästä isään kohdistuvasta seksuaalirikosepäilystä ja isät eivät näitä perättömiä ilmoituksia yleensä tee. Tämän olen vuosikymmeniä kestäneissä omissa tutkimuksissani havainnut tosiasiaaksi.

Perheen sisäinen hyväksikäyttö biologisten vanhempien ja heidän lastensa välillä on harvinaista. Siitä ilmoitti 0,3 % 9-luokkalaisista tytöistä ja todellinen osuus lienee tätäkin alhaisempi. Aineistossa olevien isien ja isäpuolten määrään suhteutettuna

⁹¹ Sanna-Mari Humppi: Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta, s. 58.

⁹² Sanna-Mari Humppi: Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta, s. 58.

vuonna 2008 kaikkiaan 0,2 % tytöistä ilmoitti inestikokemuksesta isänsä taholta ja 2 % isäpuolensa taholta.⁹³

Myös 2011 julkaistussa suomalaisessa tutkimuksessa kävi ilmi, että hyväksikäyttö oli vähentynyt ja mitä nuorempi vastaaja oli, sitä epätodennäköisempää oli, että hän oli kokenut hyväksikäyttöä. Suurentuneeseen riskiin liittyivät muut kaltoinkohtelun kokemukset ja vanhempien päihteiden käyttö, kun taas asuminen yhdessä kummankin biologisen vanhemman kanssa oli yhteydessä pienempään esiintyvyyteen.

On myös havaittu, että vanhempien alkoholiongelmien ovat yhteydessä lasten seksuaalisen hyväksikäytön kokemuksiin. Naisten tekemästä hyväksikäytöstä on vain vähän luotettavaa tietoa, mutta olemassa olevan näytön perusteella vain pienessä osassa lasten hyväksikäyttötapausten tekijänä on nainen.⁹⁴

Internetissä tapahtuvan hyväksikäytön esiintyvyydestä ei ole luotettavaa tietoa. Suomessa vuonna 2011 julkaistun tutkimuksen mukaan lähes puolet anonyymiin internetkyselyyn vastanneista alle 16-vuotiaista tytöistä oli ottanut seksuaalisesti häiritseviä viestejä, kuvia tai videoita vastaan henkilöiltä, jotka olivat heidän arvionsa mukaan selvästi heitä vanhempia.⁹⁵

Otos ei kuitenkaan ole edustava, mikä on saattanut vääristää tuloksia. Uutta edustavaa uhritutkimusta tarvittaisiin, jotta saataisiin luotettavaa tietoa internetissä tapahtuvasta lapsiin kohdistuvasta hyväksikäytöstä. Useat nykytutkimukset eivät tue aiempaa käsitystä, jonka mukaan lapsuudessa koettu hyväksikäyttö selittäisi aikuisen hyväksikäyttäjän käyttäytymistä.

Useimmat tutkimukset pohjautuvat joko USA:ssa tai Ruotsissa tehtyihin tutkimuksiin, jotka sitten on väkimäärään suhteutettuna siirretty suomalaisiin lapsiin kohdistuviksi tutkimustilastoiksi.⁹⁶

Syyskuussa 2019 julkaistun koulututkimuksen tulos antaa vielä jonkin verran Tilastokeskuksen tilastoakin huolestuttavamman tuloksen ja sen mukaan noin kolmannes teini-ikäisistä tytöistä on joutunut jonkinasteisen seksuaalisen häirinnän tai hyväksikäytön kohteeksi.⁹⁷

Tutkimustulosten erilainen lopputulos johtuu tekijöiden mukaan osiltaan myös siitä, että tarkastelu eri tutkimuksissa tehdään eri metodein ja tutkittavat aiheet poikkeavat

⁹³ Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen: Käypä hoito –suositus, Kansallinen lasten ja nuorten turvallisuuden edistämisen ohjelma (THL), 2013.

⁹⁴ Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen: Käypä hoito –suositus, Kansallinen lasten ja nuorten turvallisuuden edistämisen ohjelma (THL), , 2013.

⁹⁵ Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen: Käypä hoito –suositus, Kansallinen lasten ja nuorten turvallisuuden edistämisen ohjelma (THL), 2013.

⁹⁶ Sirpa Taskinen (toim): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, s. 45

⁹⁷ STM julkaisuja 2019:27, Väkivallaton lapsuus-Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020-2025, s. 73.

myös toisistaan. Lisäksi esitettävien kysymysten laatu vaikuttaa huomattavassa määrin tutkimustuloksiin.⁹⁸

Tutkimuksen mukaan hyväksikäytön vakavuus on lieventynyt ja painopiste on siirtynyt kontaktia sisältävistä kokemuksista ehdotuksiksi. Niin kansainvälisten tutkimusten, kuin Suomessa tehdyn uhritutkimuksen mukaan tyttöjen itse raportoima hyväksikäyttö on todettu huomattavasti yleisemmäksi kuin poikien. Sekä suomalaisissa että kansainvälisissä tutkimuksissa valtaosa hyväksikäytöstä kohdistuu teini-ikäisiin tyttöihin ja mitä nuorempi lapsi on, sitä harvinaisempaa hyväksikäyttö on.

Aiheen tutkimustulokset kuitenkin vaihtelevat merkittävästi, ja tässäkin tutkimusmetodeihin ja määrittelyyn liittyvät erot vaikeuttavat ongelman esiintyvyyden luotettavaa arviointia.

7.4 Pahoinpitelyrikostutkimukset

Lasten pahoinpitelytutkimusten käynnistämistä suositellaan tehtäväksi seuraavissa tapauksissa⁹⁹:

- kaikki alle 1-vuotiaiden lasten luunmurtumat
- kaikki alle 5-vuotiaiden kylkiluunmurtumat, olkaluun varren murtumat, lapaluun murtumat, nikamamurtumat
- kaikki kallonmurtumat, joissa
 - a) on liitännäisenä kallonsisäinen vamma (aivoruhje, verenvuoto ym.)
 - b) murtumaraon leveys on enemmän kuin 1mm
 - c) murtuma on pirstaleinen
 - d) murtuma on molemminpuolinen
 - e) murtuma sijaitsee kallon takaosassa
- epäily imeväisen ravistelusta nk. Shaken baby-oireyhtymä
- kaikki tarkkarajaiset tai kuuman esineen aiheuttamat palovammat - jos mustelmia on paljon ja ne sijaitsevat muualla kuin sääriässä, reisissä, kyynärvarsissa tai otsassa
- kaikki muutkin kaikenikäisten lasten murtumat ja vammat, joissa esitetöjen ja vammalöydöksen kesken on ristiriita tai joissa pahoinpitelytausta on mahdollinen.¹⁰⁰

Poliisin pyytäessä sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisilta virka-apua lapsen pahoinpitely- tai lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn selvittämisessä on prosessi seuraavanlainen:

1. Poliisi päättää saamansa rikosilmoituksen perusteella esitutkinnan aloittamisesta

⁹⁸ Noora Ellonen, Juha Kääriäinen, Venla Salmi ja Heikki Sariola, Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset, Tampere, 2008, s. 35.

⁹⁹ Sirpa Taskinen, Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, Saarijärvi, 2003, s. 39.

¹⁰⁰ Sirpa Taskinen, Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, Saarijärvi, 2003, s. 39.

2. Esitutkintaa johtava tutkinnanjohtaja pyytää usein virka-apua esim.
 - lapsen kuulustelemissa
 - lapsen somaattisessa tutkimuksessa
 - psykologisen tai lastenpsykiatrian asiantuntijalausunnon hankkimisessa
3. Tämän jälkeen sosiaali- ja terveydenhuollossa kerätään ja arvioidaan alustavat tiedot
4. Kehitetään ja kirjataan (mahdollisuuksien mukaan yhteistyössä poliisin kanssa) vaihtoehtoiset selitykset siitä, mitä on tapahtunut eli tutkittavat hypoteesit
5. Suoritetaan tarvittavat tutkimukset kiireellisinä. Niiden tavoitteena on selvittää, mitä todellisuudessa on tapahtunut. Kaikkien tutkimusten on oltava valmiina kahden kuukauden sisällä poliisin selvityspyynnöstä.
6. Tutkimustuloksia verrataan asetettuihin hypoteeseihin ja niistä tehdään yhteenveto ja johtopäätökset, jotka on voitava perustella tapaukseen liittyvillä havainnoilla ja muilla tosiseikoilla. Tutkimuksista on poliisille annettava lausunto kolmen kuukauden sisällä poliisin selvityspyynnöstä.¹⁰¹

Lapsen haastattelun suorittaa pääsääntöisesti poliisi, kun kyse on esitutkinnasta. Mikäli poliisi on pyytänyt sosiaali- ja terveydenhuollon toimipaikkaa tekemään selvityksen, suorittaa haastattelun poliisin asemasta psykologi tai muu lapsiasiantuntija. Tällöin esitutkintaa suorittavan poliisin on kuitenkin tarpeen olla paikalla, ei välttämättä kuitenkaan samassa huoneessa, vaan esimerkiksi peililasin takana.

Kontradiktorisen periaatteen mukaan epäillyllä on oikeus tutustua poliisilaitoksella asianomistajan videoituun haastatteluun sekä esittää tämän johdosta kysymyksiä asianosaiselle. Valitettavasti tämä harvoin toteutuu ja uskoisin, että suurin syy on tietämättömyys asiasta, mutta poliisi ei myöskään epäiltyä asiasta informoi, mikä on myös minusta huonoa poliisitoimintaa.

Haastattelututkimukseni sekä oman käytännön kokemukseni perusteella on havaittavissa, että uskonnolliset perusteet johtavat usein siihen, ettei ilmoituksia tehdä esim. lestadiolaisuus ja jehovalaisuus. Perheen sisäisistä asioista ei haluta puhua ulkopuolisille ja tämän vuoksi varsinkin lapsiin kohdistuva väkivalta jää tämän vuoksi usein pimentoon. Usein asia tulee ilmi, kun lapsi kertoo jollekin tutulle, sukulaiselle tai koulussa opettajalle, psykologille, kuraattorille terveydenhoitajalle yms.

Ongelmana Suomessa valtakunnanlaajuisesti on myös, että jos lasta pahoinpidellään perheessä, niin sosiaaliviranomaiset eivät yleensä suhtaudu asiaan vakavasti, eivätkä suorita asiassa tarpeellisia ja asiaankuuluvia selvityksiä ja haastatteluja, vaan uskovat vanhempien kertomuksia, joissa he kieltävät pahoinpitelyjen tapahtumisen kokonaisuudessaan.

¹⁰¹ Johanna Tornberg ja Matti Kuuliala: Suomen edunvalvontaoikeus, s. 60-61.

Näin tapahtui myös surullisen kuuluisassa ”Eerika”- tapauksessa, jossa lapsen pitkäaikainen kaltoinkohtelu ei johtanut viranomaisten taholta mihinkään toimenpiteisiin, vaikka heillä oli käytössään kaikki pahoinpitelyn osoittava aineisto, jota olisi vielä voitu varmentaa kuulemalla lasta asianmukaisesti.

Valitettavasti vielä suurempi ongelma mielestäni on lastensuojelun ylilyönnit sekä selkeästi lainvastaiset toimet, joita tapahtuu kaikkialla Suomessa ja jotka johtavat aiheettomiin rikossyytöksiin, sekä virheellisiin pahoinpitely- ja inesti tuomioihin, kiireellisiin sijoituksiin sekä viranomaisten vailla lain antamaa oikeutta tekemiin päätöksiin, joilla estetään lapsen ja vanhempien väliset tapaamiset vähintäänkin tutkimusten ajaksi tai jopa toistaiseksi.

7.5 Oikeuspsykiatriset tutkimukset

Poliisi pyytää Keskussairaalan oikeuspsykiatrian yksiköltä apua kun tapaus on erityisen vaikea tutkittavaksi heillä esim. pieni lapsi 4-10 -vuotias, kehitysviive tai vammaisuus, vaikea huoltoriitatilanne ja kaltoinkohteluepäily, epäilyn epämääräisyys, pitkä lastensuojeluhistoria tai vakavasti psyykkisesti oireileva ja/tai traumatisoitunut lapsi.

Oikeuspsykiatrian yksiköt toimivat Suomessa Turussa, Tampereella, Helsingissä, Kuopiossa ja Oulussa, jonka lisäksi on Vaasassa pieni yksikkö.

Hyväksikäyttöepäilyä selvittäessä ei usein ole muuta näyttöä, joka sellaisenaan antaisi tarpeeksi informaatiota hyväksikäytöstä, minkä takia lapsen haastattelu on avainasemassa. Haastattelu etenee avoimista kysymyksistä ja teemoista yksityiskohtaisempiin.

Haastattelun perussääntönä on, että lapsella on oikeus olla kertomatta asioista, joista hän ei halua kertoa, ja että hänellä on vastaavasti velvollisuus kertoa totuus, jos hän päättää kertoa asioistaan. Lisäksi häntä neuvotaan kertomaan, jos hän ei muista tai tiedä jotain asiaa tai jos hän ei ymmärrä haastattelijan kysymyksiä.

Haastattelu tallennetaan kuvatallenteelle ja litteroidaan (kirjoitetaan sanasta sanaan). Lapsen kuuleminen tapahtuu 1-3 kertaa ja tutkimuksissa onkin todettu, ettei lasta saisi kuulla kolmea kertaa enempää, koska tällöin hänen kuulemiskertomuksensa voi muuttua alkuperäisestä vähemmän totuudenmukaiseen suuntaan, ellei siihen ole selvää aihetta, kuten uuden tiedon ilmitulo.

Poliisilta kyselytutkimuksessani saamieni tietojen mukaan kahden oikeuspsykiatrian yksikön eli Turun ja Tampereen osalta on havaittu lukuisia moitittavasti tehtyjä tutkimuksia, jotka ovat suoraan vaikuttaneet esitutkintaan.

Peililasien takana voi haastattelua seurata edunvalvoja ja myös epäillyn avustaja tai muu henkilö, mikäli poliisi sen sallii. Esitutkintalain mukaan haastattelu on videoitava. Tällöin lapsen ei tarvitse osallistua oikeudenkäyntiin, vaan nauhaa voidaan käyttää oikeudenkäynnin aineistona. Haastattelu on myös kirjoitettava auki sanasta sanaan eli se litteroidaan. Epäillyllä ei ole oikeutta kysyä kysymyksiä suoraan lapselta. Haastattelijan tehtävänä on välittää ja muokata epäillyn esittämät kysymykset lapselle ymmärrettävään muotoon. Kysymykset eivät saa olla johdattelevia, vaan niitä

voidaan muuttaa siten, että lapsi voi antaa niihin avoimen useampisanaisen vastauksen. On kuitenkin huolehdittava siitä, että kysymysten muokkaaminen ei tee tyhjäksi epäilyn oikeutta vastakysymyksiin.¹⁰²

Olen itse ollut kerran mukana TYKS:n oikeuspsykiatrian laitoksella tehdyssä isän omaan lapseensa kohdistuneesta epäilystä seksuaalirikostutkimuksessa, jossa lasta haastateltiin asiantuntijan toimesta ja olin erittäin hämmästynyt, hämmäntynyt ja pettynyt tapaan, jolla lapselle kysymyksiä esitettiin, koska useat kysymykset olivat todella johdateltavia ja näinollen asiankuulumattomia ja epäsopivia.

Tutkimuksen suorittajataho ei anna poliisin pyytämistä tutkimuksista tietoa asianosaisille, vaan poliisi kokoaa esitutkimusmateriaalista esitutkimusraportin, josta asianosaiset saavat kopion. Asianosaiset saavat tietoonsa kaiken, mitä esitutkimuksessa on käynyt ilmi, niin pian kuin siitä ei ole haittaa rikoksen selvittämiseksi, viimeistään siinä vaiheessa, kun esitutkimus on suoritettu loppuun. Asianosaiset voivat tässä vaiheessa antaa esitutkimusmateriaalista loppulausunnon.¹⁰³

Tämän jälkeen poliisin saatua loppulausunnot poliisi lähettää koko esitutkimusmateriaalin syyttäjälle, joka tekee asiassa joko syyttämättäjäättämispäätöksen tai haastehakemuksen käräjäoikeudelle.

7.6 Pahoinpitelyrikostilastoa

Lasten kokeman väkivallan määrä on kuitenkin selvästi vähentynyt kolmen viime vuosikymmenen aikana, jolloin lasten väkivaltakokemuksia on tutkittu (1988–2017)¹⁰⁴

Lasten kuolemaan johtaneet pahoinpitely ja muut rikokset ovat 1900-luvun vajaan 100 lapsesta laskeneet huomattavasti ja niiden määrä on nyt vuosittain 10–15 lapsen kuolemaan johtanutta rikosta vuosittain. Viime vuosikymmenten aikana on näistä ollut kasvussa lapsen toiseen lapseen kohdistuneet kuolemaan johtaneet rikokset.¹⁰⁵

Vanhempien omiin lapsiinsa kohdistuvien pahoinpitelyjen osalta tutkimustulokset vaihtelevat 10–73% eli niiden tuloksilla ei ole mielestäni merkitystä ja lukujen suuruuteen onkin vaikuttanut useampi tekijä kuten esim. haastattelujen tapa, kysytäänkö lapsilta vaiiko vanhemmilta ym.¹⁰⁶

Väkivalta tilastojen valossa. Vuosina 2000–2017 henkirikoksien uhrina kuoli yhteensä 103 alle 18-vuotiasta, joista 50 % oli alle kouluikäisiä lapsia (0–6 vuotta).¹²²

¹⁰² Johanna Tornberg ja Matti Kuuliala: Suomen edunvalvontaoikeus, s. 73–74.

¹⁰³ Johanna Tornberg ja Matti Kuuliala: Suomen edunvalvontaoikeus, s. 87.

¹⁰⁴ October, M. (toim.) Lasten, nuorten ja aikuisten kokemuksia väkivallasta: Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen kysely- ja väestötutkimusten tuloksia, 2018, s. 6.

¹⁰⁵ STM julkaisuja 2019:27, Väkivallaton lapsuus-Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025.

¹⁰⁶ Sirpa Taskinen (toim): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, s. 45

¹²² Tilastokeskus, kuolemansyytilasto.

Väkivallan takia yhteensä 1.754 alle 18-vuotiasta sai v. 2000–2017 hoitoa sairaalan vuodeosastolla. Vuosina 2010–2017 väkivallan uhreista 16 % oli 0–6-vuotiaita. Vuonna 2011 kerätyn suomalaisen tutkimusaineiston (n = 2 716 äitiä ja 679 isää) kuusi prosenttia oli kohdistanut vakavaa väkivaltaa lapseensa.

Lasten ja nuorten riski kuolla tahallisen väkivallan seurauksena on vähentynyt merkittävästi viidenkymmenen viime vuoden aikana. Vuodesta 2015 lähtien vuosittain on kuollut 0–2 alle 15-vuotiasta lasta tahallisen väkivallanteon, murhan tai tapon seurauksena. Lapsiin kohdistuvia surmia usein edeltää vanhempien mielenterveyshäiriö tai erotilanne. Myös päihteet, tavallisimmin alkoholi, ovat vaikuttaneet näissä tilanteissa. Tutkimusten mukaan surmatyön tekijänä on ollut

tavallisesti lapsen äiti. Perhesurmia, joissa it-setuhoinen vanhempi ensin surmaa perheensä lapset ja mahdollisesti puolisonsa ja lopuksi itsensä, pyritään estämään myös lainsäädännöllisin toimin. Esimerkiksi lääkäri on velvollinen ilmoittamaan poliisille vastaanotolla esiin tulleesta potilaan aikomuksesta vahingoittaa toista ihmistä.¹⁰⁷

Jyväskylän yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa tehtiin 1987-88 tutkimus lapsiin kohdistuvista seksuaali- ja pahoinpitelytapauksista.

Tämän tutkimuksen otanta oli 10.000 yhdeksännen luokan oppilasta eri puolilta Suomea ja tutkimuksen tuloksena oli, että ennen 14 vuoden ikää lievän väkivallan kohteeksi oli joutunut 72% ja vakavan väkivallan kohteeksi 8% lapsista.

Jyväskylän yliopiston ym. tutkimus on tehty siten, että kaikille vanhemmille on ilmoitettu etukäteen tutkimuksen tekemisestä ja joissakin kunnissa vanhemmilla oli mahdollisuus kieltää lapsensa osallistumisen tutkimukseen.¹⁰⁸

Vanhemmat ovat siis olleet tietoisia lapseensa kohdistuvasta tutkimuksesta ja he ovat hyvinkin voineet vaikuttaa lapsensa tutkimuksessa antamaan tietoon ja tämän vuoksi en pidä ym. tutkimuksen tuloksia kovinkaan varmoina ja mahdollisuus lapsen todellisen tilanteen vastaiseen kertomaan on suuri.

Lapsiasiavaltuutettu on esittänyt, ettei vanhempien lupaa tarvita lasten haastattelututkimusten tekemiseen kouluissa, mikä mielestäni ei ole hyväksyttävä toimintaperiaate. Minusta vanhempien tulee saada etukäteen saada tieto tehtävästä tutkimuksesta, mikä kohdistuu lapseen ja oikeus kieltää lastaan osallistumasta tutkimukseen. Siitäkin huolimatta, että lapsella on jo suoraan lain nojalla oikeus tulla kuulluksi kaikissa häntä koskevissa asioissa.¹⁰⁹

Lapsen ikä on luonnollisestikin tässä myös merkitsevä tekijä, koska lapsen iän ja kehitystason mukaisesti voidaan lapsella katsoa olevan omissa asioissaan itsemääräämisoikeus, jonka ikä vaihtelee n. 15 vuotiaasta ylöspäin lukien.

¹⁰⁷ STM julkaisuja 2019:27, Väkivallaton lapsuus-Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020-2025, s. 198.

¹⁰⁸ Sirpa Taskinen (toim): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, s. 44

¹⁰⁹ Monica Fagerlund, Marja Peltola, Juha Kääriäinen, Noora Ellonen ja Heikki Sariola, Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013, Tampere, 2014, s. 35.

Isät ja äidit käyttivät väkivaltaa jokseenkin yhtä paljon. Yleisin väkivallan muoto oli tukistaminen, jota oli kokenut 65% lapsista, piiskaamista oli kokenut 35% ennen 14vuoden ikää. Äidit tukistavat lapsiaan yleisemmin kuin isät.

Ennen 14-vuoden ikää oli tutkimuksen mukaan lievää väkivaltaa kokenut suomenkielisistä lapsista 73% ja ruotsinkielisistä 60%! Vakava väkivalta oli yleisimmin jollain esineellä tai nyrkillä lyömistä tai potkimista, mitä oli kokenut 3-4% lapsista ennen 14-vuoden ikää. Noin 1% lapsista oli uhattu aseella.

Vakavaa väkivaltaa kokivat pojat ja tytöt yhtä usein. Isien väkivalta kohdistui yhtä paljon tyttöihin ja poikiin, äitien taasen useammin tyttöihin, kuin poikiin. Vakavaa väkivaltaa olivat kokeneet yleisimmin äidin ja isäpuolen luona asuvat lapset 13% ja muissa perhemuodoissa 7% lapsista.¹¹⁰

Vanhempien alaikäisiin lapsiinsa kohdistamasta väkivallasta noin kolmannes oli naisten tekemää. Naisten tekemän väkivallan osuus oli kuitenkin sitä suurempi, mitä nuorempi lapsi on uhrina. Kun uhri oli alle 6-vuotias, epäilty oli nainen (lapsen äiti) 36,6 prosentissa tapauksista. Kun uhri oli 15–17-vuotias, oli epäilty nainen 28,8 prosentissa tapauksista. Absoluuttiset luvut ovat melko pieniä, joten pienetkin muutokset voivat vaikuttaa prosenttiosuuksiin suuresti.

Vanhempien alaikäisiin lapsiinsa kohdistama väkivalta 2017

Uhrin ikä	Mies	Nainen	Yhteensä
0-6	494	286	780
7-14	660	392	1.052
15-17	163	66	229
Yhteensä	1.317	744	2.061

Vuonna 2007 poliisiasian tietojärjestelmästä löytyi 5225 tapausta, jossa alle 18vuotias on merkitty henkeen, terveyteen tai seksuaalisuuteen kohdistuvan rikosepäilyn asianomistajaksi tai asianosaiseksi. Näistä alle 15-vuotiaisiin kohdistuneita rikoksia oli 2213.

Noin 75% kaikista alle 15-vuotiaisiin kohdistuvista rikosepäilyistä on fyysistä väkivaltaa. Laiminlyöntiä esiintyy n. 5%. Seksuaalinen väkivalta ja hyväksikäyttö muodostavat n. 20% kaikista lapsiin kohdistuneista rikosepäilyistä.¹²⁷

Rikosnimikkeet lapsiin kohdistuvissa fyysisen väkivallan rikosepäilyissä v. 2017

Pahoinpitely	1538
Lievä pahoinpitely	709
Vammantuottamus tai törkeä vammantuottamus	53
Heitteillepano	40

¹¹⁰ Sirpa Taskinen (toim): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen, s. 45

¹²⁷ Sanna-Mari Humpi: Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta, s. 28.

Törkeä pahoinpitely	51
Vaaran aiheuttaminen	29
Vapaudenriisto, tuottamuksellinen vapaudenriisto tai törkeä vapaudenriisto	30
Pahoinpitelyn yritys	24
Kuolemantuottamus	11
Tapon yritys	12
Törkeän pahoinpitelyn yritys	14
Murha	2
Murhan yritys	1
Yhteensä	2514

Fyysinen laiminlyönti kohdistuu suurimmaksi osaksi pienempiin lapsiin, sillä heitteillepanojen uhreista kaksi kolmasosaa on alle 6-vuotiaita ja kuolemantuottamuksen uhreista valtaosa eli 80% on alle 3-vuotiaita lapsia.

Vakavat henkirikokset kuten murhat sekä murhan ja tapon yritykset kohdistuvat sen sijaan enimmäkseen yli 8-vuotiaisiin. Törkeän pahoinpitelyn kohdalla lähes puolet uhreista on alle 3-vuotiaita lapsia ja toinen puolisko koostuu 12-14-vuotiaista uhreista. Yli puolet pahoinpitelyn uhreista eli 65% kuuluu 12-14-vuotiaiden ikäryhmään.¹¹¹

8. Edunvalvonta

8.1 Edunvalvojan määrääminen lapselle rikosprosessissa

Lapsen huoltaja ei ole oikeutettu käyttämään lapsen puhevaltaa, jos häntä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta. Silloin huoltajaa kuullaan epäillyn asemassa tässä rikosasiassa.

Lapsen edunvalvonta järjestetään jo esitutkinnan alussa ennen lapsen kuulemista, ja edunvalvoja kuulustellaan asianomistajan asemassa syytepyynnön, rangaistus- ja korvausvaatimusten osalta.

Edunvalvojaksi voidaan määrätä tehtävään sopiva henkilö, joka antaa tähän suostumuksensa. Sopivuutta arvioitaessa on muun ohella otettavahuomioon edunvalvojaksi esitetyn taito ja kokemus lasten kohtaamisessa sekä tehtävän laatu ja laajuus. Lapsen edunvalvojaksi pyritään saamaan lastensuojelukoulutustaustainen rikosasian edunvalvoja, joka pystyy huolehtimaan lapsen edusta esitutkinnan aikana parhaalla mahdollisella tavalla.¹¹²

Lapsen edunvalvojana toimivan tulee kyetä tuomaan lapsen ääni rikosprosessiin kuuluville. Erityisesti esitutkinnan aikana, kun lapsen kuuleminen tallenteelle tapahtuu, lastensuojelutaustainen edunvalvoja pystyy tuomaan lapsen äänen koulutustaustansa ja kokemuksensa myötä paremmin kuuluvaksi prosessissa.

¹¹¹ Sanna-Mari Humppi: Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta, s. 31 ja 33.

¹¹² Poliisihallitus ohje 23.12.2019, Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa, POL-2019-34669, ID-19323720, s. 20

Rikosasian edunvalvoja hankkii lapselle parhaan mahdollisen oikeudenkäyntiavustajan ja tekee yhteistyötä hänen kanssaan.¹¹³

Sosiaalitaustaisen edunvalvojan hankkiminen lapselle rikosasiaan on helpointa paikallista koordinoitua hyväksi käyttäen. Tällöin rikoksen osalta otetaan yhteyttä edunvalvonnan koordinaattoriin, jonka kautta rikosasiaan saadaan paras mahdollinen edunvalvoja. Mikäli paikallisesti ei tällaista koordinoitua ole

käytettävissä, käytettävissä olevat sosiaalitaustaiset henkilöt edunvalvojan määräämiseksi tulisi selvittää, että suostumuksen hankkiminen käsillä olevaan asiaan olisi käytännössä mahdollista. Tätä Tandem-mallin mukaista toimintatapaa on käsitelty tarkemmin ohjeessa Rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu POL-2018-41886.¹¹⁴

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista ja eritoten sen 3 artikla edellyttää, että: Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Sopimuksen kolme keskeistä periaatetta ovat: Lapsen oikeus suojeluun, lapsen oikeus huolenpitoon ja tasapainoiseen kasvatukseen sekä lapsen oikeus tulla kuulluksi itseään koskevissa asioissa.¹¹⁵

Hallituksen esityksen HE 222/2010 s.196 mukaan esitutkintalain 4:8§:n keskeisiä soveltamistapauksia ovat tilanteet, joissa lapsen huoltajan epäillään syyllistyneen lapseen kohdistuneeseen rikokseen tai joissa lapsen epäillään syyllistyneen huoltajaan kohdistuneeseen rikokseen.

Pykälä ei velvoita automaattisesti ryhtymään toimenpiteisiin edunvalvojan määräämiseksi ristiriitapauksissa, vaan jossakin määrin voidaan käyttää harkintaa. Rikosepäily on aina hämmentävä tilanne lapselle sekä myös koko perheelle. Edunvalvoja on näissä tilanteissa se turvallinen aikuinen, joka puolueettomasti pitää huolen siitä, että lapsen eteen tehdään kaikki mahdollinen.¹¹⁶

Oikeus yksilölliseen edunvalvontaan taataan ensinnäkin sillä, että kaikissa vaiheissa toimitaan kysymyksessä olevan päämiehen edun mukaisesti. Päämiehen etu yksilöllisen edunvalvonnan turvaajana on yksi edunvalvontaoikeuden pääperiaatteista ja sen valvominen on holhustoimen pääasiallinen tehtävä. Holhustoimilain (442/1999) eli HolhTL 1§:n mukaan.

Edunvalvojille on HolhTL 42§:ssä määritelty yleinen huolenpitovelvollisuus päämiehestä. Yleisen huolenpitovelvollisuuden laiminlyönti voi olla peruste edunvalvojan vapauttamiselle eli myös tämän velvollisuuden toteuttamismahdollisuutta on tarkasteltava pohdittaessa edunvalvojan valintaa.

¹¹³ Poliisihallitus ohje 23.12.2019, Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa, POL-2019-34669, ID-19323720, s. 20

¹¹⁴ Poliisihallitus ohje 17.12.2018, Rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu ID-18286945, POL-2018-41886, s.7

¹¹⁵ Marjukka Heikkilä, Satu Rantaeskola ja Tuija Suikkanen-Malin: Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa, s. 23.

¹¹⁶ Marjukka Heikkilä, Satu Rantaeskola ja Tuija Suikkanen-Malin: Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa, s. 18.

Huolenpitovelvollisuuden mukaan edunvalvojan tulee huolehtia siitä, että päämiehelle järjestetään sellainen hoito, huolenpito ja kuntoutus, jota on päämiehen huollon tarpeen ja olojen kannalta sekä päämiehen toivomukset huomioon ottaen pidettävä asianmukaisena. Edellä mainitut seikat korostavat erityisesti jokaisen edunvalvojan kykyä hyvään ja asianmukaiseen yhteistoimintaan päämiehensä kanssa. Yhteistoiminnan merkitys korostuu vielä enemmän, jos edunvalvojan tehtävä sisältää henkilöä koskevien asioiden hoitamisesta.¹¹⁷

Edunvalvojaa valittaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota asian laatuun ja sen merkitykseen lapsen kannalta. Edunvalvojan sopivuutta harkittaessa Välimäki on tuonut esille kolme keskeistä periaatetta: Asiantuntevuus-, läheisyys- ja riippumattomuusperiaate.¹¹⁸

Tutkimuksessani kävi ilmi, että lähes kaikki tutkinnanjohtajat eri poliisipiireissä hakevat juristin edunvalvojaksi ja yhdessä poliisipiirissä kerrottiin, että edunvalvoja valitaan Asianajajaliiton toimittamalta listalta, johon juristit ovat voineet ilmoittaa halukkuutensa edunvalvojaksi ja listalta otetaan vuorotellen juristi, jota tehtävään ehdotetaan.

Rikosasiassa käräjäoikeudet kyselytutkimukseni perusteella tekevät rikosasiassa edunvalvojan määräämistä koskevat päätöksensä hyvinkin nopeasti jopa vuorokauden kuluessa siitä, kun tutkinnanjohtaja on hakemuksen käräjäoikeudelle toimittanut ja tarvittaessa päätös tulee jo heti paluupostissa.

Kyselytutkimuksessani eräs poliisipiiri ilmoitti syyksi, että he esittävät juristia edunvalvojaksi sen, että juristin tavoittaa tarvittaessa, vaikka yöaikaan kiireellisessä jutussa, mutta ei perustellut kantaansa, miksei muuta lapsialan asiantuntijaa, kuten edunvalvontakoulutuksen käynyttä henkilöä voitaisi tavoittaa yöaikaan tai muuten yhtä nopeasti kuin juristia.

Tältä listalta on onneksi poistettu asianajajia, jotka eivät ole hoitaneet tehtäviään ja pahimmassa tapauksissa eivät ole milloinkaan lasta edes tavanneetkaan, mutta edelleenkin listalla on henkilöitä, jotka eivät tehtävään sovellu ja näin kertoi minulle sekä poliisin edustaja, että lasten kuulemiseen erikoistunut oikeuspsykologian dosentti Julia Korkman heitä haastatellessani.

Eräs ongelma, mikä usein havaitaan esitutkinnassa vasta liian myöhään on, että edunvalvojan määräämistä harkitaan ja hakemus käräjäoikeudelle edunvalvojan määräämiseksi tehdään vasta esitutkinnan myöhäisemmässä vaiheessa ja tilanteessa, jossa lapsi on usein jo kuultu, vaikka olisi tärkeää lapsen oikeusturvan toteutumisen sekä koko rikosprosessin oikeudenmukaisen ja puolueettoman sujumisen varmistamiselle, että edunvalvoja haettaisiin ja määrättäisiin jo heti esitutkinnan aloittamispäätöksen yhteydessä.

Ongelmana on myös valtakunnanlaajuisesti muutamaa aluetta esim. Lappia ja Kaakkois-Suomea lukuun ottamatta, että edunvalvoja määrätään asianajajien

¹¹⁷ Johanna Tornberg ja Matti Kuuliala: Suomen edunvalvontaoikeus, s. 65.

¹¹⁸ Johanna Tornberg ja Matti Kuuliala: Suomen edunvalvontaoikeus, s. 303.

joukosta, asianajajien, joilla ei ole minkäänlaista edunvalvojan koulutusta, eikä tietoa myöskään miten edunvalvonta tulee suorittaa ja mitä edunvalvojan tehtäviin kuuluu.

Mielenkiintoista ja selvästi virheellinen käytäntö on mielestäni tosiasia, että rikosasiassa edunvalvojaa haettaessa usein laiminlyödään asianosaisten kuuleminen ja päätös tehdään asianosaisia missään vaiheessa kuulematta, vaikka tämä ei olisi lain mukaan edes sallittua. Ymmärrän, että tietyissä jutuissa edunvalvojan määrääminen on tehtävä heti, varsinkin kun on kyse läheisen tekemästä lapseen kohdistuvasta seksuaali- tai pahoinpitelyrikoksesta, jotta voidaan alkaa lapsen kuuleminen ja turvataan näin esitutinnan laadukas sujuminen.

Poliisihallitus on huomauttanut 15.08.2017 antamassaan päätöksessään ID17132428 siitä, ettei edunvalvojaa oltu lapselle esitutkinnassa määrätty ja ettei lapsen huoltajaa tai muuta laillista edunvalvojaa ollut läsnä lasta kuultaessa. Huoltajat olisivat ko. jutussa olleet jääviä toiseen heistä kohdistuneen pahoinpitelyrikosepäilyn vuoksi, jossa heidän lapsensa oli asianomistajana, eivätkä olisi voineet tämän vuoksi olla läsnä lapsen kuulemisessa.¹¹⁹

Tällaisissakin jutuissa pitäisi kuulla asian jossain vaiheessa lapsen huoltajia ja lasta edunvalvojan määräämisestä, eikä kuulemista saisi jättää toimittamatta. Lapsen kuuleminen asiassa, joka koskee edunvalvojan määräämistä hänelle itselleen, on 15vuotta täyttäneelle lapselle varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Edunvalvojaksi esitetyltä pyydetään aina kirjallinen suostumus tehtävän hoitamiseksi ja myös muilta asianosaisilta voitiin aiemmin pyytää etukäteissuostumus edunvalvojan määräämiseksi.

Korkein oikeus kuitenkin muutti tulkintalinjaansa vahvennetussa kokoonpanossa käsitellyssä ennakkoratkaisussa KKO 2012:109. Siinä Korkein oikeus korosti, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuista ilmeni se, että kuuleminen on tärkeä oikeusturvan tae ja että tuomioistuimen itsensä tulee toimittaa kuuleminen oma-aloitteisesti ja tarvittaessa henkilökohtaisesti. Tuomioistuimen omaa kuulemisvelvollisuutta tukivat sen mukaan myös holhoustoimilain ja oikeudenkäymiskaaren kuulemista koskevat säännökset.

Kuulemisesta ei myöskään ole mahdollista poiketa muutoin, kuin HolhTL 73.4§:n ja 75.3§:n ja oikeudenkäymiskaaren (4/1734) OK 11:9§:ssä mainituilla perusteilla, eikä tällaisia perusteita ollut Korkeimman oikeuden mukaan tässä tapauksessa olemassa. Pelkkää maistraatin toimittamaa kuulemista ei voitu siten pitää riittävänä selvityksenä asian ratkaisemisessa.¹²⁰

Lastensuojeluasiassa päätöksen saaminen kestää yleensä pidempään, koska käräjäoikeus saatuaan hakemuksen edunvalvojan määräämisestä lähettää hakemusta koskevan kuulemiskirjeen lapselle sekä huoltajille. Mikäli asianosaiset eivät vastusta edunvalvojan määräämistä tekee käräjäoikeus päätöksen edunvalvojan

¹¹⁹ Poliisihallituksen 15.08.2017 antama päätös ID-17132428

¹²⁰ Johanna Tomberg ja Matti Kuuliala: Suomen edunvalvontaoikeus, s. 63.

määräämisestä tai sen määräämättä jättämisestä, jos katsoo, ettei asiassa ole edunvalvojan määrääminen tarpeen.

Mikäli asianosaisista joku vastustaa hakemusta siirtyä asia normaaliin riita-asian käsittelyjärjestyksessä toimitettavaan menettelyyn eli asiassa järjestetään istunto, johon kutsutaan asianosaiset sekä hakija kuultaviksi. Tuomioistuimien voi myös perustellusta syystä antaa asiassa hakemuksessa esitetystä perustellusta syystä esimerkiksi, jos asiaa ei voida viivyttää tai omasta aloitteestaan väliaikaismääräyksen asianosaisia tätä ennen kuulematta. Väliaikaismääräys on voimassa, kunnes sitä muutetaan tai se peruutetaan tai kunnes asiassa on annettu lopullinen ratkaisu.

Edunvalvojan tehtävä alkaa vasta, kun tuomioistuin on määrännyt hänet tähän tehtävään. Edunvalvojan tehtävä on henkilökohtainen, eikä edunvalvoja voi sitä siirtää toiselle. Käytännössä on usein ilmennyt ongelmia sen vuoksi, ettei päätöstä edunvalvojan määräämisestä ole toimitettu olleenkaan edunvalvojalle itselleen, vaan ainoastaan hakijalle ja tiedonkulussa olevien inhimillisten puutteiden tai viivästymisten vuoksi edunvalvoja on saanut tiedon päätöksestä vasta paljon myöhemmin.

Tuomioistuimen ratkaisusta ilmenee edunvalvonnan laajuus sekä sen kesto. Rikosasiassa määräys on yleensä voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu eli kunnes jutussa on annettu lainvoimainen ratkaisu.

Päivi Hirvelän tapausaineistossa edunvalvojan määräyksiä oli vain 4%:ssa tapauksia, vaikka tapauksista 36%:ssa oli ollut kyseessä lähipiirissä tapahtunut hyväksikäyttö.¹²¹

Lapsen oikeuksien komitea on huomauttanut Suomea jokaisella valvontakerralla siitä, ettei Suomessa ole tahoja, jolla olisi kokonaisvastuu seurata ja valvoa lasten oikeuksien toteutumista.

8.2 Avustajan määrääminen lapselle rikosprosessissa

Kun harkitaan sitä, määrätäänkö asiassa edunvalvoja vaiko avustaja, niin ratkaisevana tekijänä on pidettävä sitä, kykeneekö lapsi itse huolehtimaan asiasta siten, että hän voi neuvoa ja ohjata henkilöä eli mitä hän haluaa ja miten hän haluaa asiansa hoidettavana. Mikäli lapsi tähän kykenee, määrätään avustaja, mikäli hän ei kykene niin edunvalvoja.

Oikeuskirjallisuudessa usein pidetään lapsen 12-vuoden ikää ratkaisevana eli yli 12vuotiaalle lapselle määrätään yleensä avustaja, mutta tapauksen erikoispiirteet sekä varsinkin lapsen ikä ja kehitystaso on otettava huomioon asiaa harkittaessa huomioon.¹²²

¹²¹ Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen: Lapsen oikeudet lastensuojelussa, s. 51.

¹²² Janne Aer: Lastensuojeluoikeus, 2012, s. 265

Mielestäni paras vaihtoehto on määrätä rikosprosessiin Tandem-mallin mukaisesti kumpikin sekä edunvalvoja, että avustaja ja näin asia tulee hoidettua mahdollisimman hyvin sekä lapsen edun parhaiten edellyttämällä tavalla.

8.3 Tandem-malli

Tandem-mallilla tarkoitetaan rikosprosessissa edunvalvojan ja avustajan yhteistyötä sekä mahdollista tehtävien jakoa edustaessaan lasta esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä.¹²³

Oikeusavustaja on usein hoitanut myös edunvalvojan tehtävät toimien samanaikaisesti kahdessa eri tehtävässä. Oikeusavustajan ja edunvalvojan tehtävässä on kuitenkin eroavaisuuksia. Oikeusavustaja on sidottu päämiehensä tahtoon, mutta edunvalvoja ei. Henkilöä koskevassa asiassa edunvalvojalla on itsenäinen puhevalta alle 15 -vuotiaan lapsen ja rinnakkainen puhevalta 15 - 18 vuotiaan lapsen kanssa.

Edunvalvojan (määrätty huoltajan sijasta) lähtökohtana on lapsen etu. Edunvalvonnassa keskeistä on lapsen mielipiteen selvittäminen, lapsen edun arviointi sekä työskentely lapsen kanssa. Oikeusavustajan tehtävässä on keskeistä varmistaa, että lapsen juridiset edut ja lapselle kuuluvat korvaukset tulevat toteutumaan.

Lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta, lapselle on hyvä hakea erillinen, taustaltaan lastensuojelukoulutuksen omaava edunvalvoja rikosasiaan. Erityisesti tämä tulee esiin toimeksiantoa koskevia neuvotteluja tehtäessä. Silloin päätetään esitettävistä vaatimuksista sekä siitä haetaanko kärjäoikeuden ratkaisuun muutosta. Tätä edunvalvojan ja oikeusavustajan yhteistyömallia kutsutaan Tandemmalliksi.¹²⁴

Lastensuojelun edunvalvoja hoitaa lapsen edunvalvojan tehtävät sekä käyttää lapsen puhevaltaa huoltajan sijaan. Lapselle erikseen määrätty oikeudenkäyntiavustaja vastaa rikosasian oikeudelliseen hoitamiseen liittyvistä tehtävistä. Edunvalvonta on näin erotettu oikeudenkäyntiavustajan tehtävistä. Tandem -mallissa korostuu edunvalvojan ja avustajan keskinäinen yhteistyö.

Yleisesti voidaan sanoa, että edunvalvoja käyttää lapsen puolesta puhevaltaa lasta koskevissa asioissa ja edunvalvojamääräys tarvitaan puhevallan käyttöön. Oikeudenkäyntiavustajan määräys ei anna valtuuksia päättää lapsen puolesta niissä asioissa, jotka kuuluvat edunvalvojan päätettäviin asioihin.¹⁴²

Oikeudenkäyntiavustaja toimii valtuutuksen nojalla ja on sidottu päämiehen tahtoon. Edunvalvoja yleensä hakee lapselle oikeudenkäyntiavustajan, mutta myös tuomioistuin voi määrätä oikeudenkäyntiavustajan lapselle. Edunvalvoja tapaa aina

¹²³ Marjukka Heikkilä, Satu Rantaeskola ja Tuija Suikkanen-Malin, Lapsen edunvalvonta, Tyrvää, Vammala ja Sastamala, v 2018, s. 200-203.

¹²⁴ Poliisihallitus ohje 17.12.2018, Rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu ID-18286945, POL-2018-41886, s. 8

¹⁴² Poliisihallitus ohje 17.12.2018, Rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu ID-18286945, POL-2018-41886, s.

lasta, mutta avustajat eivät sitä useinkaan tee. Valitettavasti myös löytyy edunvalvoja, jotka eivät hoida tehtäviään siten, kuin heidän pitäisi, eivätkä sen vuoksi edes tapaa edunvalvonnassa olevaa lasta.

Edunvalvojan ja avustajan erillisellä työnjaolla taataan lapsen edun mukainen lopputulos.

Tandem-mallissa edunvalvoja huolehtii avustajan hankkimisesta lapselle rikosasiaan jo sen mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Rikosasian edunvalvojan kannattaa ilmoittaa erikseen poliisille, että hän huolehtii avustajan hankkimisesta lapselle. Tämä johtuu siitä, että tutkinnanjohtajalla ja syyttäjällä on velvoite näissä tilanteissa tehdä esitys avustajan tai tukihenkilön määräämisestä asianomistajalle.

Kun poliisi ei voi ”suosia” ketään avustajaa, tämä tarkoittaa käytännössä, että poliisi ei voi käräjäoikeudelle tehtävään hakemukseen nimetä ketään avustajaa ottamalla tältä etukäteen suostumuksen. Käräjäoikeus joutuu tekemään tämän arvioinnin ja pyytämään suostumuksen valitsemaltaan avustajalta. Tämä viivästyttää avustajan määräyksen antamista ja pahimmassa tilanteessa samalla edunvalvontamääräyksen antamista.¹²⁵

9. Barnahus eli Lastentalo-malli ym. hankkeet

Vuonna 2008 sosiaali- ja terveysministeriö asetti työryhmän selvittämään lasten seksuaalisen hyväksikäytön tutkimisen käytäntöjä eri viranomaisten välillä. Työryhmän tavoitteena oli luoda selkeät ja yleisesti noudatettavat menettelytavat lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn selvittämiseksi poliisin, syyttäjän sekä lastensuojelu- ja terveydenhuoltoviranomaisten keskuudessa.¹²⁶

Rikosprosessia ja viranomaisyhteistyötä epäilyissä lapseen kohdistuneessa väkivallasta ja hyväksikäytöstä on kehitetty Suomessa ja muissa Pohjoismaissa erilaisilla hankkeilla mm. LASTA-hanke, jota Varsinais-Suomessa toimi muutaman vuoden ajan. Suomi on hankkeiden luvattu maa ja tämä johtuu STEA:n eli entisen RAY:n, Veikkauksen ja Fintototon yhdistymisestä sekä eri ministeriöiden ja muiden tahojen rahoittaessa jatkuvasti uusia ja uusia hankkeita, joilla ei ole käytännössä edes tarkoitus saada muutosta aikaan, vaan ainoastaan tarkoituksena saada hankkeelle avustusta ja näin kävi myös LASTA-hankkeessa.

LASTA-mallia on kehitetty Varsinais-Suomen sairaanhoitopiirin alueella 2014-2016. Kehittämistä varten on perustettu projektiryhmä paikallisista toimijoista: poliisi, syyttäjä, lastensuojelun asiantuntija, somaattinen lääkäri, psykiatri, psykologi ja juristi. Sairaanhoitopiiri on palkannut hankkeen ajaksi työryhmän: perheterapeutin ja kaksi erikoissosiaalityöntekijää (LASTA työntekijä/koordinaattori), sihteerin ja asiantuntijalääkärin. LASTA-malli on yhteistyömalli, jossa varmistetaan viranomaisten välinen tiedon jakaminen ja

¹²⁵ Marjukka Heikkilä, Satu Rantaeskola ja Tuija Suikkanen-Malin: Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa, s. 137-138.

¹²⁶ Sanna-Mari Humpi ja Noora Ellonen: Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö, s. 21.

monialainen yhteistyö tilanteissa, joissa epäillään lapsen joutuneen pahoinpitelyn tai seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi.

Tämän jälkeen perustettiin uusi työryhmä, jolla on laajat tiedonsaantioikeudet, jotka perustuvat lakiin lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä. Lain mukaan yliopistollisten sairaanhoitopiirin on perustettava tutkimusyksikkö poliisin pyynnöstä tehtäviä tutkimuksia varten.

Työryhmä on Varsinais-Suomen sairaanhoitopiirin ja Lounais-Suomen aluehallintoviraston välisellä sopimuksella tällainen tutkimusyksikkö. Se täydentää Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikön toimintaa, jossa mm. kuullaan lapsia ja vanhempia.

Yksi työryhmän toimenpide-ehdotuksista oli Lastentalo-toimintamallin käyttöön ottaminen Suomessa. Lastentalo-toimintamalli on alunperin lähtenyt Yhdysvalloista ja rantautunut pohjoismaihin Islannissa vuonna 1998 kehitetyn mallin mukaisesti.

Lastentalo-mallissa epäilyt lapseen kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä selvitetään saman katon alla tapahtuvana moniammatillisena yhteistyönä.

Lastentalo-mallissa rikoksen selvittämisestä vastaa erikoiskoulutettu asiantuntijaryhmä, jossa työskentelevät yhdessä poliisi, syyttäjä, lastensuojeluviranomaiset ja terveydenhoito.

Nykyisin Lastentalo-malli on käytössä Islannin lisäksi Ruotsissa, Tanskassa, Norjassa ja Ahvenanmaalla.¹²⁷

Tavoitteena Barnahus-mallilla on luoda valtakunnallinen yhteistyömalli poliisille, syyttäjälaitokselle, lastensuojelulle sekä somaattiselle ja psykiatriselle sairaanhoidolle tilanteissa, joissa epäillään, että lapsi on joutunut pahoinpitelyn tai seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Yhteistyöverkostot ovat olleet koolla syksyn 2019 aikana, jolloin myös eri toimijoiden rooleja tarkennettiin. STM on rahoittamassa hanketta vuoteen 2023 asti. Suomessa sen piti käynnistyä 2020 vuoden alkupuolella, mutta sen käynnistyminen on hieman viivästynyt.

10. De lege ferenda

Empiirisen ja käytäntöön pohjautuvan pro gradun kriittinen lähestymistapa perustuu 35-vuoden kokemukseeni lapsiasioissa, jossa olen havainnut puutteita, epäkohtia, asenteellisuutta, ammattitaidon puutetta, tietämättömyyttä, ymmärtämättömyyttä, välinpitämättömyyttä sekä tahallista lapsen edun vastaista toimintaa kaikessa viranomaistoiminnassa.

¹²⁷ Sanna-Mari Humpi ja Noora Ellonen: Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö, s. 21.

Osa epäkohdista on korjattavissa koulutuksella, mutta kymmeniä koulutuksia viranomaisten kanssa läpikäyneenä voin todeta, että lähes kaikki lapsiasioihin liittyvät koulutukset ovat täysin vailla merkitystä ja syynä valitettavasti tällä hetkellä on se, ettei tahdo sellaista koulutusta löytyä, jossa olisi ammattitaitoisia kouluttajia, jotka ymmärtävät käytännön ongelmia ja jota ei valitettavasti voi oppia lukemalla teoriaa.

Suomessa on kaksi ammattiryhmää, sosiaalityöntekijät ja psykologit, jotka on lainsäädännöllä nostettu asiantuntijoiden asemaan lapsiasioissa. Tämä siitä huolimatta, että nämä ns. asiantuntijat ovat juuri niitä toimijoita, joiden jatkuvasti ja ympäri Suomen todetaan olevan niitä, jotka aiheuttavat runsaasti ongelmia lapsille.

Ensimmäinen asia mitä pitäisi tehdä on muuttaa lainsäädäntöä ja poistaa em. viranomaisten asema kaikissa lapsia koskevissa asioissa sekä keskittyä lainsäädännössä todellisiin lapsiasiantuntijoihin, joita löytyy kaikkialta Suomessa ja myös mm. kolmannen sektorin joukosta.

Lainsäädäntöä uudistettaessa tulee työryhmissä olla todellisia lapsiasioiden käytännön asiantuntijoita ja nykyisin asian laita ei näin ole. Hyvänä esimerkkinä on lastenhuoltolain taannoinen uudistaminen, jonka työryhmässä ei ollut yhtäkään lapsiasioiden käytännön asiantuntijaa ja tämä johtikin hyvin pitkälti epäonnistuneeseen 01.12.2019 voimaantulleeseen lapsenhuoltolain uudistamiseen.

Asenteellisuuteen tulee kiinnittää tulevaisuudessa todella suurta huomiota, koska usean lapsen kasvu ja kehitys sekä koko elämä on tuhattu asenteellisella toiminnalla sekä päätöksenteolla.

Lapsiasioissa tarvitaan erityisasiantuntemusta ja tätä ei mikään tutkinto tuo mukanaan, vaan vaaditaan pitkäaikaista käytännön toimintaa juuri niiden asioiden piirissä, jossa asiantuntemusta jatkossa vaaditaan ja tällä käytännön kokemuksella ja sen lisäksi henkilökohtaisilla erityispiirteillä syntyy todellinen lapsen asioiden asiantuntijuus ja kaikista meistä ei tule, eikä millään tavalla voikaan tulla lapsiasioiden asiantuntijaa.

Lapsen etu pitää saada viranomaisissa etusijalle kaikissa lapsia koskevissa asiassa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklankin säädetyin tavoin, koska tämän päivän Suomessa lapsen etu on täysin käytännössä unohdettu ja se harvemmin toteutuu, vaikka siihen usein viitataan päätöksenteossa.

Lapset tarvitsevat meidän aikuisten jatkuvaa suojelua, jotta he eivät joutuisi pahoinpitelyjen ja seksuaalirikosten uhreiksi ja meidän tuleekin tehdä kaikkemme lastemme kasvun, kehityksen ja hyvinvoinnin tueksi.

Liite 1

OHESSA TEKEMÄNI KYSELYTUTKIMUKSEN KYSYMYKSET ERI VIRANOMAISILLE

Lastensuojelu

1. Miten ja kenen toimesta teille tulee tieto lapseen kohdistuvasta seksuaali- tai pahoinpitely rikosepäilystä?
2. Mitä toimenpiteitä ym. ilmoitus teiltä teettää?
3. Ketä kuulette ilmoituksen johdosta?
4. Miten kuuleminen tapahtuu?
5. Missä tapauksessa teette ilmoituksen poliisille? Näyttää???
6. Miten suuresta osasta tulleista ilmoituksista tehdään poliisille tutkintapyyntö?
7. Teettekö epäillyn rikosta koskevan ilmoituksen johdosta päätöksiä ja jos niin mitä päätöksiä?
8. Oletteko havainnut ym. tapauksiin liittyviä ongelmia

Poliisi

1. Miten ja kenen toimesta teille tulee tieto lapseen kohdistuvasta seksuaali- tai pahoinpitely rikosepäilystä?
2. Mitä toimenpiteitä ym. ilmoitus teiltä teettää?
3. Ketä kuulette ilmoituksen johdosta?
4. Miten kuuleminen tapahtuu?
5. Missä tapauksissa päädytte hakemaan esitutkintalain 4:8§:n mukaista edunvalvojaa lapselle?
6. Ketä haette lapsen edunvalvojaksi asianajajaa, muuta juristia, ammattiedunvalvojaa tms.?
7. Missä vaiheessa haette ko. lapsen edunvalvojaa?
8. Miten huolehditte siitä, että lapsen kuuleminen on vapaasta tahdosta sekä totuudenmukainen ja ettei lapsen kuulemiseen vaikuteta epäillyn tai muun henkilön taholta!
9. Miten usein ja mistä syystä tutkinta päättyy tulokseen: Ei syytä epäillä rikoksesta?
10. Oletteko havainnut ym. rikosjuttuihin liittyviä ongelmia?

Syyttäjä

1. Osallistutteko esitutkintaan ja jos niin millaisissa jutuissa ja miten, kun epäillään lapseen kohdistuvasta seksuaali- tai pahoinpitely rikoksesta?
2. Pyydättekö poliisia miten usein täydentämään esitutkintaa ja tapahtuuko tämä omasta vai ulkopuolisen aloitteesta? Miten ja millaisissa tapauksissa.
3. Haetteko lapselle esitutkintalain 4:8§ mukaista edunvalvojaa lapselle?
4. Ketä haette edunvalvojaksi?
5. Miten suuri osa syyttäjälle tulevista ym. jutuista päättyy käräjäoikeuden tutkittavaksi?

Hallinto-oikeus

1. Miten usein ja millaisissa tapauksissa hallinto-oikeus määrää lapselle edunvalvojan?
2. Ketä teillä määrätään edunvalvojaksi?
3. Onko useita vaihtoehtoja ja miten henkilö edunvalvojaksi määräytyy?
4. Mikä on edunvalvojan ammatti?
5. Mikä on edunvalvojan asema hallinto-oikeuden istunnossa?
6. Miten usein huostaanotettu lapsi on läsnä hallinto-oikeuden istunnossa?
7. Näettekö edunvalvojan tehtävän hakemisessa, määräämisessä tai hoitamisessa parantamisen varaa ja jos niin mitä?